

С. МЕЧНИК

РОЗДУМУЮ ПРИГАДУЮ

С. МЕЧНИК
РОЗДУМУЮ, ПРИГАДУЮ
(СПОГАДИ ТРЕТЯ ЧАСТИНА 1954-1973)

ТОГО Ж АВТОРА:

ПІД ТРЬОМА ОКУПАНТАМИ

спогади українського революціонера-підпільника, УВС,
Лондон, 1958.

НЕСКОРЕНІ

документальна повість про героїську боротьбу членів революційної ОУН, УВС, Лондон, 1965.

У БОРОТЬБИ ПРОТИ МОСКОВСЬКОЇ АГЕНТУРИ

Українське Видавництво, Мюнхен, 1981.

ВІД ОПРИЧЧИНИ ДО КГБ — ДУХОВІСТЬ МОСКОВСЬКОГО ІМПЕРІЯЛІЗМУ

Українське Видавництво, Мюнхен, 1981.

В ЗАТЯЖНІЙ БОРОТЬБИ

Українське Видавництво, Мюнхен, 1983.

ПОЧАТОК НЕВІДОМОГО

Українське Видавництво, Мюнхен, 1984.

С. Мечник

РОЗДУМУЮ, ПРИГАДУЮ

(СПОГАДИ ТРЕТЯ ЧАСТИНА 1954-1973)

diasporiana.org.ua

УКРАЇНСЬКЕ ВИДАВНИЦТВО

Мюнхен 1985

Обкладинка роботи Любомира-Тараса Винника

РОЗДУМУЮ, ПРИГАДУЮ

ВІД АВТОРА

Мені минуло шістдесятп'ять літ. Шлях мого покоління був незвичайно важким. Також мій життєвий шлях був нелегким і неспокійним, бо він пролягав через важкі роки підпілля, нелегальні переходи державних кордонів, вогняні сутички і бої з ворогом. Цим шляхом я ішов від рядового члена ОУН до члена Обласного Проводу Київської області, а відтак заступника Військової округи.

На цьому шляху я пережив сім арештів, вижив від тортур, включно з електричним струмом. Власними вухами слухав на суді найвищу міру кари, — смерть. Своею рукою підписував повідомлення п'ятнадцятилітньої тюрми. Пережив ув'язнення у декількох гітлерівських концентраційних таборах.

Не раз доводилося мені передумувати своє минуле і ставити питання, чи мій шлях був правильний? Чи літа, сила і здоров'я не були змарновані? Після кількох разів передумувань я прийшов до впевненого переконання, що я ішов правильним шляхом. Якщо б мені знову довелося опинитися в таких обставинах, в яких перебував наш народ, я не вибрав би іншого шляху, лише пішов би тим самим, яким уже пройшов свій життєвий відтинок.

Я належав до покоління, яке в часи жорстокого панування різних окупантів на нашій землі боролось з наїзниками. Ми не корилися ворогам і не йшли ворогові служити, а творили власну сиду, творили наш український національний зміст. Ми творили й розбудовували наш Український Визвольний Рух, — ОУН і УПА, що провадив боротьбу з усіма окупантами України. В час другої світової війни ми вели боротьбу на два фронти — з гітлерівським і червоно-московським окупантами.

В обороні нашого народу, в боротьбі за нашу Державність у нас не було страху. Ми віддавали свої сили, молоді літа. А ті, що їм судилося вмерти, вони вмирали гордо з окликом: «Слава Україні!».

У трьох частинах моїх спогадів:

«Під трьома окупантами»,

«Початок невідомого» і

«Роздумую, пригадую»

я старався описати свій пройдений шлях. Оцінювати ці спогади — залишаю Читачам.

На видання спогадів «Роздумую, Пригадую» зложили фінансові пожертви Марія Ковалевська, Іван Будівський, Володимир Мосса, Володимир Дутчак, Володимир Сорока, Володимир Козак.

Четверту частину приготавляю до друку.

Степан Мудрик-Мечник

МІЖНАРОДНЕ ПОЛІТИЧНЕ ПОЛОЖЕННЯ

Не зважаючи на наше становище спочатку в таборах ДіПі, — воно було безправним, а потім як бездержавних чужинців, — ми все ж таки розбудували нашу організаційну мережу, яка творила нашу силу, об'єднувала наших прихильників. Ми створили великий і сильний апарат, що давало нам змогу проводити нашу політичну діяльність в широких акціях. Поруч із тим ми уважно слідкували за життям і станом в Україні та московській імперії, збирали всі відомості. Не залишали ми без уваги й тих держав Середньої Європи, які опинилися під московським пануванням.

Українці на еміграції вірили в скорий поворот на рідні землі. Цю віру в нас підтримувало не лише наше бажання, але й наше знання московської захланності, жадоби поширити владу на увесь світ. У переважній більшості українські емігранти не вірили в довготривалу «дружбу» Америки й Англії з червоною Москвою.

Розкриття великої шпигунської діяльності, яку організувала Москва проти Америки й Англії (а ту аферу розкрив українець Ігор Гузенко в Канаді), великою мірою протверезило західні демократії. Підсилювання Москвою грецьких комуністів під керівництвом ген. Маркоса, щоб силою перебрати владу в Греції, також сприяло опам'ятанню західніх альянтів. А там пішла «співпраця» з боку Москви: підготовлювання перевороту в Туреччині, блокада Західного Берліну, а потім вибух війни в Кореї. Все це довело до повної свідомості політики Америки й Англії, бо нарешті зро-

зуміли, що мають справу з агресивним московським імперіялізмом, який змагає поширити свої впливи й опанувати світом.

Ряд політиків у США й Англії вірили, що після знищення Третього Райху і гітлерівського націонал-соціалізму та японського агресивного мілітаризму наступить час тривалого миру в світі. Московська дезінформація під час війни з гітлерівською Німеччиною поширювала, що політбюро розв'язало Комінтерн і зрезигнувало з ідеї світової комуністичної революції, а Сталін, мовляв, є «порядний і добрий чоловік».

У США провідні політики сперечалися між собою, яку ж далі провадити політику проти московських агресивних плянів? Бо 9 лютого 1947 року Сталін у своїй промові оголосив, що «прийшов сприятливий період часу для поширення комуністичної влади в світі». По двох роках після цієї промови Сталіна москалі випробували (1949 року) свою атомову бомбу. Від 1947 року Америка приступила до політики «повздержування». В американських військових колах почався розвиток думки нуклеарно-тотальної війни. Американські політики і військові стратеги зрозуміли, що Москва стала світовою потугою й об'єднала навколо себе комуністичні уряди держав Середньої Європи та розпочала розбудовувати комуністичні партії в цілому світі.

Це змусило Америку об'єднувати західні та східні антикомуністичні держави, що привело до створення оборонного пакту НАТО 4 квітня 1949 року. НАТО творили 14 держав: США, Великобританія, Франція, Італія, Бельгія, Голляндія, Люксембург, Канада, Португалія, Норвегія, Данія, Ісландія, Греція, Туреччина, а від 1955 року членом НАТО стала Федеральна Республіка Німеччини.

Після організування НАТО, 4 вересня 1951 року

США і Японія підписали договір про безпеку, на підставі якого Америка отримала згоду втримувати свої війська і військові бази на території Японії. Подібний договір підписали США також з Австралією і такий же з Новою Зеландією, які увійшли в силу від 22 квітня 1952 року. На підставі цих пактів створено Раду, яка складається з міністрів закордонних справ та військових радників.

8 вересня 1954 року в Манілі (Філіппіни) підписано «Оборонний договір» Південно-Східної Азії з вісьмома державами: США, Великобританія, Франція, Австралія, Нова Зеландія, Пакістан, Сіям і Філіппіни. Цей пакт став відомий під назвою СЕАТО і під його охорону прийнято Камбоджу та Південний В'єтнам.

У 1955 році створено «Багдадський пакт», в склад якого увійшли: Ірак, Туреччина, Великобританія, Пакістан і Іран. У листопаді 1955 року держави цього пакту в Багдаді відбули першу конференцію, на якій покликано Раду пакту, на зразок НАТО. Після зміни уряду в Ірані Багдадський пакт названо СЕНТО. Ірак із цього пакту вийшов. Таким чином для стримання московської агресії створено пакти: НАТО, СЕАТО і СЕНТО.

Напруження Москви з західними державами і США постійно загострювалося. На кордоні Західної Німеччини із Східною зоною Німеччини, якій дали іншу назву — Німецька Демократична Республіка, постійно виринали конфлікти. Москва забльокувала доїзд до Берліну. Американці створили повітряний міст, яким до західних секторів Берліну постачали харчові продукти, пальне, паливо, машини, запасні частини, медикаменти, сирівці...

Постійно наростаюче напруження насторожувало нас, українців, політичних емігрантів, і заставляло нас

бути готовими на випадок збройного конфлікту. Після того, як Федеральна Республіка Німеччини стала членом НАТО, проти неї Москва та Східня зона Німеччини посилили велику очорнюючу пропаганду, мовляв, у Західній Німеччині відроджується фашизм.

Від 11 по 14 травня 1955 року з ініціативи Москви у Варшаві відбуто конференцію держав: Албанія, Болгарія, Польща, Румунія, Угорщина, Чехо-Словаччина, Східня Німеччина і ССРСР. На цій конференції створено «Договір дружби, співпраці і взаємної допомоги», знаний під назвою «Варшавський пакт 1955». Після створення «Варшавського пакту» московські імперіалісти сцентралізували під своїм керівництвом збройні сили і воєнний потенціал усіх держав, які ввійшли в склад згаданого пакту. Головнокомандувачем збройними силами «Варшавського пакту» поставлено советського маршала Івана Конєва.

Доктрина «повздержування» створила пакти, які перстнем сточили ССРСР і таким чином постала «політика з позиції сили». Почалося розбудовування військових баз. Державний секретар США Д. Ечісон 26 червня 1951 року в Комісії закордонних справ Сенату США висловився так: «Ми повинні діяти з позиції сили, ми повинні створити таку силу, якщо з часом її створимо, тоді, вірю, міжнародня ситуація почне міняти своє обличчя... Наша позиція в пертрактаціях буде сильнішою від позиції другої сторони, що, як надіюся, примусить Кремль до визнання фактів».¹

Після смерті Сталіна 5 березня 1953 року, не зважаючи на боротьбу за владу в Кремлі, Політбюро не відступило від агресивної політики. Відхід від московського бльоку Югославії, а потім червоного Китаю й

¹ Department of State Bulletin, 6. 8. 1951, p. 209.

Албанії не мали впливу на московську політику, якою щораз більше централізовано російську владу в т. зв. «соціалістичних» країнах, як мілітарно, так і економічно. Москва створила «Раду взаємної господарської допомоги — КОМЕКОН» і стала ще певніше диктувати свою волю всім країнам-членам Варшавського пакту» та розбудовувати свою мілітарну силу. Постав час, що в дипломатичній мові він став називатися «холодною війною».

В сімдесятих роках деякі українські журналісти почали твердити, що політичні діячі української еміграції наївно вірили, що скоро буде військовий конфлікт. Таке твердження не було поважно обдуманим. Коротко вищенаведений розвиток взаємин між Заходом і Сходом тоді, як і сьогодні, був поставлений під кутом війни. Перед розпочинанням війни обидва бльоки стримувала нуклеарна зброя.

ПОСЛІДОВНА Й АКТИВНА ПРАЦЯ

Масова еміграція була закінчена. Виємігрування з Німеччини до США і Канади були лише індивідуальним порядком. Ряд активних членів ОУН полагоджували свої останні формальності на виїзд. Нам уже точно було відомо хто з наших членів та прихильників залишається в Німеччині. На доручення Проводу ЗЧ ОУН в Німеччині залишилося 27 членів. Всі вони були приналежні до різних галузей організаційної праці. В цілій Західній Німеччині, по всіх скупченнях, де тільки-но жили розсіяні українці, дуже змаліло число наших членів і прихильників.

Двійкарська авантюра всіма членами ОУН в Німеччині й усіх країнах поселення наших людей була оцінена як шкідлива робота, інспірована ворожими

українській національній справі силами. Декілька осіб, що відійшли до «двійкарів», намагалися організувати в Німеччині свою мережу членів. Одначе з того нічого не вийшло і по деякому часі вони, за винятком кількох, виїхали за океан. Після цієї авантюри в людей, що стояли на позиціях Степана Бандери, дуже скріпилася активність і жертвенність.

В цей саме час посилено й активно також зростала діяльність московської таємної служби. Це був час, коли «холодна війна» набирала ширших розмірів. Наші політичні противники дуже ослабли, а деякі з них мали лише по кілька членів і всі вони скупчилися головню в Мюнхені та Новому Ульмі.

Тереновий Провід ОУН вирішив на всій території Західньої Німеччини зробити перелік наших прихильників, а тих, які відповідають вимогам члена ОУН, прийняти в дійсні члени ОУН. Цим питанням зайнятися і його полагодити було доручено мені. Після полагодження цього обов'язку ми політично скріпили нашу мережу по цілому терені й зробили її здібною до активної праці. Серед тих людей, що прийшли в наші ряди, було багато добрих і жертвенних людей, які з бігом часу виробилися і перебрали на себе ряд відповідальних обов'язків.

В Мюнхені був осідок Проводу, і ряд членів Проводу, поруч своїх обов'язків, брали активну участь у громадському житті. Так що діяльністю на форумі ЦПУЕН та у внутрішній українській політиці керували і виконували члени Проводу ЗЧ ОУН. В Проводі ЗЧ ОУН почали ширше розбудовуватися всі відтинки діяльності, що в час називалося референтурами. Друг Ярослав Стецько розбудовував відтинок зовнішньої політики, шукав шляхів до державних політиків. Рівночасно Я. Стецько був Президентом АБН і поширю-

вав працю серед еміграцій поневолених народів московським червоним імперіялізмом.

У березні 1954 року в Мюнхені відбувся III-й Конгрес АБН, діяльність якого вже була видною також в Америці, де 21 вересня 1954 року біля Об'єднаних Націй відбулася демонстрація, відгомін якої пройшов по сторінках американської преси й у телевізії. В Німеччині ми не мали молоді. Молодь з Німеччини виїхала і молодих людей було дуже мало. Була шкільного віку дитвора. Крайова Управа СУМ від 1953 року почала організовувати сумівські літні табори в Шонгау. Організували також Юний СУМ. В Крайовій Управі СУМ були кілька членів, які належали до «двійки» й дуже нетактовно виступали проти провідних членів ЗЧ ОУН.

7 і 8 серпня 1954 року в Шонгау відбувся Крайовий з'їзд СУМ-Німеччини. Проводом ЗЧ ОУН мене було уповажнено підготувати проведення з'їзду і вибір активних ділових людей для Крайової Управи СУМ. Мені в цій праці дуже багато допоміг Микола Філь, який був головою з'їзду. Головою Крайової Управи СУМ було обрано Івана Марченка.

В Німеччині економічний стан був дуже тяжкий, було велике безробіття, українці, які залишилися в Німеччині, жили з німецької соціальної допомоги. Також почали приходити допомоги з США і Канади від українських організацій для дітей, суботніх шкіл, хворих і старших віком людей.

Обласне Представництво Української Еміграції на Північно-Західню Німеччину — ОПУЕН, з осідком у Ганновері, почало робити заходи для формування українських вартівничих сотень при англійській армії. Для полагодження цієї справи ОПУЕН доручило інж. Ю. Ковальчукові, якому вдалося успішно полагодити

те все. Кілька сотень українців отримали працю, що дало змогу поправити їхній матеріальний стан.

Член нашої Організації у Франції інж. І. Попович почав організовувати український профспілковий рух, який потім поширився серед українських робітників у Бельгії.

В 1955 році відбулася П'ята Конференція ЗЧ ОУН, яка пройшла ділово, розглянула проведену діяльність. У зв'язку з міжнародним політичним напруженням («холодної війни») були прийняті Постанови, які відповідали духові того часу. Конференція також ствердила, що ЗЧ ОУН змагали до полагодження внутрішнього конфлікту, але через поступовання людей з ЗП УГВР цього конфлікту не вдалося поладити. Делегати П'ятої Конференції одноголосно висловили своє довір'я Провідникові Степанові Бандері. В книжці «Бібліотека Українського Підпільника — БУП» число І на стор. 342 видрукувані Постанови П'ятої Конференції ЗЧ ОУН.

В Польщі 1956 року відбувалися внутрішні політичні тертя. 22-го жовтня реабілітували Владислава Гомулку, якого перед тим заарештував був Берут. Коли В. Гомулка став першим секретарем «Польської робітничої партії» (комуністичної), то з усього було видно, що полякам антикомуністам від того легше не буде.

25 жовтня 1956 року стало відомо про заворушення в Будапешті. Події в Угорщині почали швидко розвиватися. Німецьке й австрійське радіо 27 жовтня 1956 року подали, що в Угорщині почалася революція, ведуться бої з советськими частинами. Угорські повстанці захопили радіовисильню і звернулися через радіо до західних країн дати їм допомогу. Міжнародний

Червоний Хрест із Швейцарії посилав в Угорщину ліки, а австрійська влада не робить на кордоні з Угорщиною ніякої тому перешкоди. 2 листопада 1956 року стало відомо про створення в Угорщині коаліційного уряду й ряд демократичних партій відновили свою діяльність. 4 листопада советські танкові частини і летунство почали широкий наступ на повстанців.

Наша Організація й АБН видрукували летючки із зверненням до вояків советської армії — не стріляти по повстанцях! Відень став центром інформацій про події в Угорщині. У світі постало велике політичне напруження, головна увага світу звернена на Угорщину. Та Англія і Франція в цей саме час розпочали свої порахунки з Єгиптом за Суезький канал. Отже советським військам дано можливість нещадно ліквідувати повстання в Угорщині. Тисячі угорців тікають до Австрії.

7 листопада 1956 року в Мюнхені німецькі студенти запланували велику демонстрацію в обороні Угорської революції. Наші Друзі домовилися з німецькими студентами, що разом із ними ми візьмемо участь із своїм прапором і транспарантами з нашими гаслами. В демонстрації взяло участь понад 10 тисяч людей, в тому кількості українців, які роздали наших 7 тисяч листівок. В демонстрації взяли участь наші провідні члени. Я. Стецько і я ішов на чолі нашої української групи.

Через деякий час московська пропаганда почала поширювати неправду: нібито із Західньої Німеччини в Угорщину проникли диверсійні групи, які намагалися захопити владу та ввести в Угорщині капіталістичний устрій. Серед уявних московській верхівці диверсантів мали б бути й бандерівці, якими керували

Кашуба та Мудрик. Звичайно, що все це неправда, бо ніяких збройних бандерівських груп на Угорщині не було.

На мою думку, угорська еміграція виявила себе зовсім непередготовленою до тих подій, які розвинулися на її батьківщині в 1956 році, й безпорадно спостерігала, як їхніх братів, за те, що вони боролися за свою волю, масакрували московські каральні відділи. А потім стало відомо, що голову коаліційного уряду Імре Нодя та генерала Малетера згідно з наказом з Москви розстріляно. Ген. Малетера схоплено підступно, бо було запрошено ніби на переговори й тоді його заарештовано та розстріляно. Рішальним політичним чинником в угорських справах з московської сторони був Юрій Андропов, пізніший голова КГБ, а після смерті Брежнєва — перший секретар ЦК КПСС.

У другій половині 1956 року я об'їхав усі українські громади в Німеччині, з усіма організаційними станицями. Цікавими були відвідини станиць українських вартівничих сотень — УВС при англійській армії в Північнозахідній Німеччині. Відвідав я станиці Гамм, Падерборн, Крефельд, Сеннелагер. По станицях я виступав з доповідями, в яких вказував на політичне напруження, на провокації московської агентури проти еміграції, а проти ЗЧ ОУН зокрема. Також відбув дві довгих розмови з діячами гетьманського руху, старшого покоління інж. І. Сапігою в Ганновері й полк. Б. Гомзином в Аугустдорфі. Повернувшись до Мюнхену, про поїздку і становище по громадах я докладно поінформував Провідника ОУН Степана Бандеру.

На доручення Провідника С. Бандери, я в цей час був також зайнятий у вишколах тих членів Організації, які в крайовому зв'язку виконували кур'єрську

службу чи підготовлялись для підпільної праці на українських землях. З ініціативи Провідника ОУН С. Бандери в 1957 році в Мюнхені відбувся курс на вищому рівні, учасниками якого були наші провідні члени з інших країн. Викладачами на цьому курсі були: Степан Бандера, Степан Ленкавський, Ярослав Стецько, Дмитро Миськів, Григорій Драбат, Іван Кашуба, Степан Мудрик. Частина матеріялу цього курсу в 1958 році була видрукувана окремою книжкою під назвою «Вишкільні матеріяли».

Для справ, пов'язаних із працею крайового зв'язку, мені було потрібно ознайомитися з положенням в Австрії й українцями, які мешкали на австрійському терені, а також у Відні, де була ще московська окупація. Тоді мені випало познайомитися з м-ром Осипом Тюшкою, якого я до того часу особисто не знав. Він мешкав в Інсбруку (Тіроль). Магістер Осип Тюшка був націоналістичним діячем із студентських часів, був в'язнем польських і гітлерівських тюрем та концентраційних таборів. Тюшка був членом Проводу на еміграції і помер восени 1983 року в Інсбруку.

В п'ятдесятих роках я ближче познайомився з Ярославом Бенцалем, сином відомого актора і режисера Миколи Бенцяля. Ярослав Бенцаль, колишній теолог, а потім старшина УНА, після війни довго хворів і вповні здоровим так і не був після того, але всерівно включився в працю, був тереновим провідником у Німеччині, а потім Головою ЦПУЕН. Ярослав Бенцаль мав примирливу вдачу й вмів шанувати людей, мав здібність до громадської праці. Будучи Головою Головної Управи ЦПУЕН, зумів нав'язати добрі взаємини з німецькими урядовими особами. За, приблизно, 15 років моєї співпраці з Я. Бенцалем між нами ніколи не було на-

пруження, хоча не раз були дуже складні заплутані справи. На терені Німеччини перед Я. Бенцалем були тереновими провідниками: Микола Климишин, Анатолій Рябишенко, Іван Вовчук, Ярослав Дзиндра, Володимир Бичкович.

Громадською працею в Німеччині керувала Головна Управа Центрального Представництва Української Еміграції — ЦПУЕ, де наші члени несли на собі великий тягар праці. За час діяльності ЦПУЕ в Німеччині головами його були: Василь Мудрий, Іван Вовчук, Юрій Студинський, Василь Плющ, Микола Дорожинський, знову Юрій Студинський, Ярослав Бенцаль та Антін Мельник. 22 і 23 грудня 1956 року в Мюнхені відбувся Восьмий з'їзд ЦПУЕН. Мені припало працювати в номінаційній комісії з'їзду, в склад якої входили також: А. Мельник, М. Лозовий, П. Дорожинський, П. Поліщук, отець П. Дубицький. В обговореннях кандидатів в Головну Управу ЦПУЕН рішаючий голос мав від мельниківців Яків Маковецький. Делегатам з'їзду ми хотіли подати узгіднену листу кандидатів у Головну Управу ЦПУЕН, але через спротив Я. Маковецького в нас це не виходило. В цьому допоміг нам своїм впливом о. прот. П. Дубицький. На Голову ЦПУЕН я висував проф. Юрія Студинського, проти якого виступав і на його кандидатуру не погоджувався Я. Маковецький. Завдяки о. прот. П. Дубицькому Головою ЦПУЕН було обрано таки проф. Юрія Студинського.

Юрій Студинський був сином відомого львівського професора Кирила Студинського, який належав до лівого політичного напрямку. В 1939-1941 роках советські чинники тактично числили з проф. К. Студинським, щоб таким чином мати доступ до старої львівської інтелігенції.

КОМІСІЯ КЕРСТЕНА

У перших місяцях 1954 року стало відомо, що Сенат США ухвалив прослідити і зібрати матеріяли про большевицьку агресію супроти Балтицьких держав. Голова Українського Конгресового Комітету в США проф. Лев Добрянський по довгих заходах добився згоди, що ця комісія збере також свідчення про злочини червоної Москви супроти України. Дослідження і збором матеріалів про злочини червоної Москви керував сенатор Керстен, його іменем і названо ту комісію.

Про цей плян сенатської комісії різними шляхами довідалися в Німеччині українські політичні середовища. З цього вилонилась думка, щоб усі українські середовища в Німеччині створили комітет, який підготував би певних людей, що знають відповідний матеріял для викладу свідчень комісії Керстена.

2 червня 1954 року в каварні «Леопольд» у Мюнхені скликано міжпартійну нараду, в якій взяли участь: З. Пеленський — редактор «Українського Самостійника», що через Модеста Ріпецького, як ліцензіанта, привласнили собі «двійкарі», які йшли тепер спільно з ЗП УГВР; від УРДП М. Воскобійник, д-р В. Стронціцький — від ЗЧ ОУН, Любомир Ортинський — від УГВР, В. Дубровський — від СЗСУ, полк. Кмета — від гетьманців; представники Українських Церков — від католиків о. канцлер Леськович, а від УАПЦ о. П. Дубицький; Дмитро Андрієвський — від ОУНм, д-р Хробак — від УНДО.

Спочатку виглядало так, що в цьому комітеті мають домінувати представники УНРадівських партій, ЗП УГВР та «двійкарі». До цього комітету було покли-

кано Івана Майстренка з лівого УРДП, який мав би підтримувати ЗП УГВР та «двійкарів». Також від мельниківців увійшов у склад комітету Д. Андрієвський. Це був час, коли представники «Спілки Визволення України — СВУ» мали велике напруження з УРДП Багряного й тим самим мали проти себе цілий УНРадівський бльок, а тому УНРадівські партії разом із ЗП УГВР до цього комітету не хотіли прийняти представників СВУ в особах д-ра В. Плюща й Олексі Калиника. Представник ЗЧ ОУН дд-р В. Стронціцький вимагав, щоб до цього комітету належали представники всіх політичних середовищ, які можуть подати потрібні зізнання, бо тут ішлося про загальну українську справу. Створений комітет відбув десять засідань, підготував ряд справ, але не хотів погодитися на прийняття до комітету представників СВУ. В засіданнях цього комітету часто мінялися представники партій, але вони всі завше боронили своїх вимог.

На одному засіданні цього комітету брав участь також Ярослав Бенцаль, який від Проводу нашої Організації подав заяву, в якій вимагав, щоб до комітету належали представники всіх політичних середовищ. Я. Бенцаль ще раз підкреслив ту саму вимогу, яку постійно висував д-р В. Стронціцький.

На засіданнях цього комітету усталено, що свідчення Комісії Керстена повинні бути в такому напрямку:

- 1) Відновлення українцями і повалення Москвою Української Держави 1917-20;
- 2) Нищення Церков, культури української, науки, літератури;
- 3) Економічний визиск, колгоспи;
- 4) Резистанс (спротив).

Було також намічено ряд осіб, які мали свідчити

по кожній окремій вищеназваній точці. В загальному складено список тих осіб, в який увійшли 42 особи зі східньоукраїнських земель, а II — із західньоукраїнських. Щодо певних осіб цього списку на форумі комітету провадилися торги.

До Мюнхену поспішно приїхав О'Конан, що провадив певну підготовку справ для комісії Керстена. Серед українців була також думка порушити ряд політичних справ, а в тому: 300-ліття Переяславської угоди, УПА, НКВДівський масовий морд у місті Вінниці, голод 1932-1933 років. О'Конан урядував в американському консульстві в Мюнхені. З українського комітету до О'Конана почало ходити ряд осіб. Це не подобалося з ділового комітету Д. Андрієвському та Л. Ортинському.

Комісія Керстена прибула до Мюнхену 22 грудня 1954 року й почала свою працю спочатку переслухуванням не-українців, тобто українських сусідів, інші національності, які поневолені червоною Москвою. Українських свідків переслухувано два дні — 30 червня і першого липня. Склад Комісії Керстена був такий:

1. Керстен, республіканець, походження німецького.
2. Альм Бентлей, республіканець, походження англійського.
3. Фред Басбіг, республіканець, походження ірландського.
4. Пет Гілліе, республіканець, походження ірландського.
5. Рей Мадден, демократ, походження ірландського.
6. Тадеуш Махровіч, демократ, походження польського.
7. Майк Файггам, демократ, походження ірландського.

8. Том Додд, демократ, походження англійського.

9. Едвард Бонін, республіканець, походження словацького.

Комісія усно переслухала лише дванадцятьох українців, а головню бажані були свідки про голод 1932-1933 років та Вінницькі масові могили. Хто мав би усно свідчити, узгіднювали з американцями З. Пеленський, Л. Ортинський і Д. Андрієвський. Перед тим узгіднений список свідків тепер змінився. Першого липня 1954 року говорив о. І. Гриньох. Він говорив увесь час про Український Визвольний Рух, ані разу не згадавши назви ОУН, що була організатором боротьби. Зі свідчень отця І. Гриньоха виходило, що УПА і УГВР були засновані, власне, тим Визвольним Рухом.

М. Ковальський із Франції свідчив про відновлення Української Держави від 1917 року до 1921 року, але не згадав ні словом про гетьманський період. Проти свідчень о. І. Гриньоха на форумі ділового комітету д-р В. Строніцький склав протест, а полк. Кмета — проти зізнань М. Ковальського.

Про голод в Україні свідчили інж. Ф. Пігідо, Павленко і ще два свідки, прізвищ яких зараз не пригадую. Про злочини у Вінниці свідчення склав З. Пеленський і мав також усно свідчити інж. І. Сапіга, але спізнився і свої свідчення подав на письмі. Всіх писемних свідчень було 65, в цьому були також свідчення про нищення Українських Церков. Усі свідчення перекладені на англійську мову, а свідки подали свої свідчення під присягою. Справами перекладів керував українець, народжений в Бюффало (ЗСА) А. Дякун. Ярослав Стецько мав окрему розмову з конгресменами, приналежними до комісії Керстена, і також склав писемний матеріал про боротьбу українського народу. Не

можу пригадати всіх прізвищ тих, хто подав писемні свідчення, але серед них були: проф. Г. Ващенко, П. Олійниченко, Д. Андрієвський, ген. М. Капустянський, І. Журливий, д-р В. Плющ, О. Калиник, інж. І. Сапіга, полк. Кмета й інші.

Комісія Керстена збрала великий і цінний матеріал, що став корисним в політичному житті, для американської політики, в Сенаті й Конгресі. Наші видавництва — в Мюнхені в 1962 році, — німецькою, а в Лондоні англійською мовами — видали книжку під назвою «Російський колоніалізм в Україні» («Руссифікаційний колоніалізм в Україні»). В цій книзі поміщений матеріал також із свідчень перед комісією Керстена під назвою «Комуністична інвазія й окупація України». Керстен став приятелем України. Він на процесі в Карлсруе над агентом КГБ Б. Сташинським, що вбив Провідника ОУН Степана Бандеру, виступав як адвокат родини св. пам. Степана Бандери.

В МОСКОВСЬКІЙ ІМПЕРІЇ

Слідкування за подіями в Україні й розвитком імперської політики належало до головних завдань Організації під головуванням Степана Бандери. В Проводі була створена окрема референтура під керівництвом Степана Ленкавського, де постійно працювало декілька людей, а серед них Андрій Микулин, за фахом інженер, колишній майор червоної армії, добрий знавець большевицької справи. Референтура підсоветських справ — РПС видала друком: «XX-й з'їзд КПСС без маски», 165 стор., «Концентраційні табори в Советському Союзі», 225 стор., та ряд інформаційного матеріалу для членів Організації.

Справами советознавства я займався ще з часів підпілля в Україні. В підпіллі я проходив курс російської мови, на еміграції постійно читав советські газети, про важливіші події постійно обмінювався думками з Андрієм Микулином і час від часу з С. Ленкавським. Після смерти Сталіна ми часто розмовляли на теми внутрішньої советської політики та питали один одного, який же буде дальший розвиток подій. Але ніколи нам на думку не приходило, що Л. Берію зуміють зліквідувати.

Маршал Лаврентій Берія після смерти Сталіна був найсильнішою особою, маючи до послуг армію чекістів. Але Л. Берію зліквідували, а разом з ним генералів: Меркулова, Деканозова, Кабулова, Абакумова, Владзімірського та інших — цілий ряд ставлеників Берії. В пізніших закидах Берії говорилося, що Берія потурвав відосереднім націоналістичним змаганням. Потім були вістки, що дійсно Берія хотів спертися на національні республіки, а в першу чергу на Грузію й Україну. Одначе минуле Берії викликало до нього недовір'я.

На мою думку, ліквідація Берії була справою персональних поррахунків і боротьби за владу в Кремлі. Після ліквідації Берії Маленков намагався розрядити внутрішнє напруження в імперії, яке було нестерпним через економічну кризу і фізично-моральний терор. Маленков обіцяв розбудувати промисловість випуску товарів широкого вжитку коштом сповільнення розвитку тяжкої і воєнної індустрії. Одночасно Маленков старався зберегти непорушність цілої большевицької системи, а зокрема в національній політиці.

В цей час стало помітним, що по ліквідації Берії в Кремлі боротьба за владу ще не закінчилася. Ленін-

градський судовий процес від 14 по 19 грудня 1954 року над Абакумовим показав, що судять не тільки чекістів-співробітників Берії, але що зникають також партійні діячі, ставленики Маленкова, як П. Ф. Лада-нов і секретар Ленінградського міськкому Насенко. На Ленінградський пленум компартії приїздить Н. Хрущов з Москви, і тоді першим секретарем Ленінградської партійної організації обирають Ф. Р. Козлова, прихильника Хрущова. Морально zdeградований апарат чекістів, після знищення їхніх головарів, а відтак відчуття боротьби за владу в ЦК і компартійному апараті — все це послаблює партійний і поліційний апарати згори до низу. Все це народ відчуває і намагається використати цей момент для покращання свого становища. Також оживають у ширших розмірах національні процеси.

З поверхні зникають: комендант Кремля генерал-лейтенант Спиридонов, комендант міста Москви ген.-лейт. Синілов, командувач Московською військовою округою ген.-полк. Артемів, а на його місце прийшов прихильник Н. С. Хрущова Москаленко.

Скликають XX-й з'їзд КПСС, на якому Н. Хрущов уночі з 24 на 25 лютого 1956 року, на закритому засіданні, робить доклад, у якому піддає критиці діяльність Сталіна, що потім популярно називали «розвінчанням Сталіна» і «боротьбою з культом особи». Багатьом людям стає після цього доповіді щось незрозумілим, бо ще рік тому Н. Хрущов на засіданні Верховного совету 8 лютого 1955 року розхвалював Сталіна. Тоді Хрущов називав Н. Булганіна «достойним учнем Леніна і близьким соратником Сталіна». Про це писала «Правда» в числі за 9 лютого 1955 року. Також восени 1955 року був перевиданий «Короткий курс історії ВКП(б)», в якому розхвалювано Сталіна.

21 грудня — день народження Сталіна — й газета «Ізвестія» за 21 грудня 1955 року на першій сторінці помістила велику знімку Сталіна, а на другій сторінці серед похвал писалося: «Сталін чесно служив нашому народові... Він був невтомним організатором, великим теоретиком і пропагандистом марксизму-ленінізму, борцем за щастя трудящих, за мир і дружбу між народами». По двох місяцях же після цієї тиради Сталінові його вже висвітлюється як шкідника. Все це мало приголомшуючий удар по ортодоксальних комуністах і радість серед тих, хто Сталіна ввесь час вважав за злочинця. На XX-му з'їзді КПСС проти Сталіна відкрито виступив також Мікоян.

На першому пленумі, після XX-го з'їзду КПСС, в склад президії були обрані: Булганін, Ворошилов, Кагановіч, Кириченко, Маленков, Молотов, Первухін, Сабуров, Суслов і Хрущов. В склад кандидатів президії було обрано прихильників Хрущова: маршал Жуков, Л. Брежнев, Мухомин, Шепілов, Фурцева і Шверник. Хрущов, не маючи ще певної перемоги над суперником Маленковом, мав владу в секретаріаті компартії, куди зібрав своїх прихильників: Аристов, Беляев, Брежнев, Поспелов, Суслов, Фурцева і Шепілов. З позиції секретаріату компартії Нікіта Хрущов в цілому партійному апараті почав насаджувати своїх прихильників.

Від XX-го з'їзду КПСС 1956 року до жовтня Хрущов почав шукати поєднання з Югославією, з Тітом, а також з французькими соціалістами. У жовтні 1956 року наступають зміни в Польщі, приходить до влади Владислав Гомулка, а в Угорщині — Імре Нодь. Людей починає опановувати думка, що в Москві прийшов час ревізійної політики. В ЦК КПСС розпочала-

ся відкрита боротьба за владу: Молотов, Маленков, Кагановіч гостро засуджують політичний курс Н. Хрущова. До них приєднався Шепілов. В ЦК КПСС створилися дві ворогуючі фракції, на чолі однієї з них стояв В. Молотов, а другої — Н. Хрущов. В президії обидві фракції взаємно одна одну обвинувачували й підготовлялися до останнього змагу за владу.

В червні 1957 року фракція В. Молотова в політбюро ЦК КПСС мала більшість, бо до неї належали: Молотов, Маленков, Кагановіч, а до них приєднались Булганін, Сабуров, Первухін і Шепілов. Фракція Н. Хрущова опинилася в меншості: Хрущов, Мікоян, Суслов і Кириченко. Чотири проти семи. 18 червня 1957 року фракція В. Молотова поставила перед генеральним секретарем ЦК КПСС Н. Хрущовом питання про передачу влади. Але Хрущов вдався до трюку. Він ніби погодився на передачу влади, але заявив, що таке рішення з політбюро треба перенести на пленум ЦК КПСС. З цим В. Молотов погодився.

Хрущов негайно ж порозумівся з маршалом Жуковом, який військовим літаком швидко привіз на пленум ЦК КПСС прихильників Хрущова. Разом із Жуковом вони підтримали Н. Хрущова і фракцію В. Молотова викинули з партії та оголосили всіх членів фракції «антипартійною групою». 22 червня 1957 року Н. С. Хрущов став переможцем і всю владу сконцентрував у своїх руках.

У цій акції стало відомо, що справу проти проста-лінської групи — Молотов-Маленков перерішив маршал Жуков. Авторитет Жукова став ще більшим. Хрущов зрозумів, що тепер сам Жуков для нього небезпечний. У жовтні 1957 року маршал Г. Жуков в поїзді до Албанії й Югославії. 26 жовтня Жуков по-

вертався літаком із своєї подорожі. По радіо пілотів літака, яким повертався маршал Г. Жуков, дано вказівку приземлити літак на іншому летовищі, ніж перед тим було призначено. Коли літак приземлився, до Жукова підійшли партійні функціонери й повідомили його, що міністром оборони СРСР тепер призначений маршал Радіон Малиновський, а маршал Г. Жуков переходить на пенсію. З летовища Г. Жукова автомобіль відвезено до призначеного для нього приміщення. В цей саме час Московське радіо подало, що міністром оборони СРСР призначений маршал Р. Малиновський. 28 жовтня пленум ЦК КПСР, на якому були присутні майже всі маршали Советського Союзу, прийняв таку постанову: «Жуков наголошував лінію на усунення праці партійних організацій, політичних органів і військових рад, на ліквідацію керівництва й контролю над армією та військово-морської флотії зі сторони партії, її ЦК і уряду». («Правда», 3 листопада 1957 року).

На сесії Верховного совєту від 20 по 26 травня 1954 року створено «Комітет Государственной Безопасности» — КГБ, на голову якого поставлено Івана Серова, старого чекіста, приятеля Н. Хрущова з часів 1939-1941 років, коли вони обидва урядували на Україні.

На ХХІ-ий з'їзд КПСР в лютому 1959 року Н. Хрущов прибув певний своєї влади, бо і в КГБ, і в армії всі найголовніші пости були обсажені його прихильниками. На ХХІ-му з'їзді КПСР генеральний секретар ЦК КПСР Н. С. Хрущов у своїй доповіді твердив, що прийшов час, що соціалізм переходить уже в комунізм. У боротьбі з фракцією Молотова по стороні Н. Хрущова стояв і М. Підгорний, — перший секретар компартії в Києві, й відтоді почала підніматися його кар'єра.

Хрущов почав впроваджувати ряд експериментів: часті адміністративні зміни, реорганізовувати міністерства, творити економічні райони й подвійні партійні комітети в промислових містах і на будівництвах та в сільському господарстві, освоювати цілині землі в Казахстані, де першим секретарем компартії був тоді Л. Брежнєв. ЦК КП України 2 жовтня 1954 року подав, що з України до Казахстану відправлено 4400 спеціалістів з вищою освітою, а з них 1200 інженерів; в 1955 році з України до Казахстану відправлено 16 000 учнів республіканського управління трудових резервів. На освоєння нових земель з України було спрямовано понад 60% випусників сільсько-господарських, зоотехнічних і ветеринарних інститутів та технікумів, учнів механізації сільського господарства УРСР.

Першого лютого 1955 року рада міністрів УРСР і ЦК КП України прийняли постанову, якій визначалися завдання подальшого добору і спрямування «на добровільних началах» юнаків та дівчат на постійну роботу в господарствах на цілині. Виконанням цієї постанови від лютого до квітня 1955 року на цілині степи Казахстану заслано 73 000 юнаків та дівчат і 18 000 спеціалістів. Перший секретар КП Казахстану Л. І. Брежнєв у звітній доповіді на восьмому з'їзді партії відзначив, що лише за два роки з України до Казахстану на освоєння нових земель приїхало більше 93 000 фахівців.

Хрущов постійно провадив свою політику нищення української духовності — як перед вибухом німецько-радянської війни, так і після війни. Ставши першим секретарем ЦК КПРС, Н. Хрущов за допомогою своїх наймитів займався зсиленням з України на чужину, переважно на Далекий Схід цвіту української молоді, яка там втрачала свій український зміст і москалізувалися.

Але хрущовські експерименти розхитували імперію. Нарід умів використати час боротьби комуністичних сатрапів за владу. В концентраційних таборах українські політв'язні, члени ОУН і УПА, почали затяжну боротьбу. На Україні набирають розмаху національно-визвольні процеси серед молоді української творчої інтелігенції. Послаблення чекістсько-кагебістського апарату та партійні експерименти послабили чуйність і терор, що дало нагоду творення національно-політичних процесів в Україні, а також невдоволення серед творчих кіл на московських землях і в самій Москві: Дудінцев, Аксентов, Рождественський, Солженіцин і ряд інших.

На Україні національні процеси почали набирати широких розмірів. Член ЦК КП України А. Д. Скаба на ідеологічній конференції ЦК КПСС в Москві 19 червня 1963 року критикував українських поетів: Ліну Костенко, Миколу Вінграновського, що їхні твори перевидало на еміграції «українське націоналістичне охвістя». Цей виступ А. Скаби був поміщений у «Робітничій газеті» за 20 червня 1963 року, ч. 144 (1966). Розвиток процесів розкладу і корупції набирає ширших розмірів, що викликало потребу реорганізувати партійно-державний апарат. Було створено контрольний орган з широкими повноваженнями, а на голову його поставлено колишнього голову КГБ (він був головою КГБ після І. Серова) А. Шелепіна. Головою КГБ поставлено комсомольського діяча з України В. Семичасного. В колах молоді й інтелігенції недовір'я та сумніви щодо комуністичної ідеології набрали таких загрозливих для комуністів форм, що ЦК КПСС змушений був творити при Центральному Комітеті компартії окремий секретаріат ідеологічних справ.

18 червня 1963 року Н. С. Хрущов відкрив пленум ЦК КПСС, на якому з головною доповіддю «Чергові завдання ідеологічної роботи партії» виступив секретар ідеологічних справ А. Ілічов. На цьому пленумі брали участь секретарі ЦК КПСС, республіканських ЦК, крайкомів, члени уряду, Академій наук, працівники мистецтва і т. п. Ілічов у своїй довгій доповіді сказав: «Ідейно недостатньо стійкі молоді люди ловляться на вигадки, які підсувають їм вороги соціалізму... Наші ідейні противники хочуть засмітити наше поле ідеологічними спорами, їхнє насіння виведене ідейними капіталістичними селекціонерами.»

Міністер культури СРСР В. Фурцева в своєму виступі говорила: «Наші вороги хотіли б влізти зі своєю ідеологією в наше суспільство... Наші ідейні противники стараються знайти канали, в тім числі використати літературу й мистецтво, щоб у свідомість советських людей ввести мікроби буржуазної ідеології.»

В цьому самому дусі виступали й усі інші комуністичні заправили. Н. Хрущов у своїй довгій заключній промові говорив: «Підголоски наших ворогів і ідейні підкулачники».

Газета «Ленінградська правда» з 8 жовтня 1962 року писала про пленум Ленінградського обкому партії, на якому виступав начальник обласного управління КГБ В. Шумілов, який признав, що «в советській молоді виховуються фальшиві ідеологічні погляди». Начальник КГБ підкреслював потребу посиленої боротьби з впливами капіталістичної ідеології.

Секретар ЦК ВЛКСМ С. Павлов на другому пленумі ЦК говорив, що «багато комсомольських керівників, бойових на директиви, побоюються іти в гуртожитки до робітників на диспут, на вечір до студентів, часто

пасують перед демагогами і скептиками. Це, очевидно, походить від внутрішньої невіри в свої сили і незнання як і чим переконати...» («Комсомольська правда» з 15 грудня 1962 року, стор. 2).

В журналі «Партійная жизнь», ч. 8 за 1963 рік, на стор. 30-31 критикується членів партії, що «частина працівників стає на шлях обману, порушують партійну і державну дисципліну, тратять партійну принциповість у праці, роблять аморальні проступки».

Поруч боротьби з націоналізмом провадиться завзята боротьба з релігією. На цю тему в органі партії «Правда» пишеться, що «формування наукового світогляду, комуністичної моралі не до подумання без боротьби з релігійною ідеологією» («Правда» за 17 квітня 1962 року).

«Комсомольська правда» за 7 лютого 1962 року помістила репортаж із Львівської області. В ньому говориться, що в області працює понад тисячу православних церков, двадцять вісім римо-католицьких костелів, близько сорока громад баптистів і секти адвентистів сьомого дня, п'ятидесятників і інших. Газета «Ізвестія» за 23 січня 1962 року писала про переслідування двох дівчаток за приналежність до релігійної секти. Обидвоє дівчаток лягли в постіль і оголосили голодівку. Коли до них приїхав кореспондент газети, вони заявили, що готові вмерти за віру і правду. Журнал «Вопроси філософії», ч. 3 за 1962 рік, на стор. 25 пише про систему атеїстичного виховання, щоб у боротьбі з релігією використати всі середники, охопити всі групи населення, зокрема серед дітей і підлітків.

Орган ЦК комсомолу Казахської республіки «Ленінская смена» за 9 липня 1963 року подає «В етері бродять... хулігани». Із статті довідуємося, що молоді лю-

ди побудували собі ряд радіонадавачих апаратів і роблять свої передачі. Нелегальні радіопередачі ховаються за назви: «Марс», «Фонар», «Кавказ», «Мотильок», «403», «Людмила», «Венера». Деякі з тих радіопередавачів працювали на хвилях Московського радіо. Православні з Алма-Ати через такий радіопередавач на Великдень переслали привітання віруючим. Сімнадцятилітній мешканець Алма-Ати Валерій Жоров передав таким же способом гостру сатиру. Верховний совет Казахської ССР видав новий указ про відповідальність за незаконні радіопередавачі.

«Гомін України» (Канада) в ч. 36 за 31-ше серпня 1963 року подав замітку «Большевики судять». Згадана замітка зроблена на підставі советської газети «Правда України», що в Одесі закінчився процес, на якому підсудними були 26 осіб за розкрадання державного майна і спекуляцію. Головними підсудними були: головний інженер Куняковський, старший книговод Меламуд і начальник місцевого відділу промисловости Сташкевич. Всіх трьох засуджено на кару смерти, а інших на ув'язнення до 15 років.

Советська газета «Ізвестія» за 20 жовтня 1963 року описувала, що в Красноармійському районі Москви розкрито «банду», яка нелегально займалася вовняними виробами, для яких в майстернях перероблено 460 тонн вовни. З тією нелегальною «виробничою шайкою» було пов'язано 52 фабрики, артілі й колгоспів. Лише на свої зв'язки «шайка» видала 178 000 рублів, а державного майна викрадено «шайкою» на три мільйони рублів.

«Літературная газета» за 31 жовтня 1963 року подала про розкрити групу, яка займалася незаконними діями на одному московському заводі й у кількох аптеках. В Свердловському розкрито велику «шайку», що

крала золото. В сховах по домах і в лісі знайдено 40 кілограмів дорогоцінного металу. В експедитора Стратопільського колгоспу знайдено півмільйона рублів.

«Комсомольська правда» за 26 травня 1963 року в статті «Липою шито — актом покрито» говорить, як у часи будови західньо-сибірського металургійного заводу, який будували комсомольські ударні бригади, непомітно, без плану держави виросло ряд будинків, навіть кількох поверхових; що постало ціле містечко, яке газета називає «воруй городок». Все це виросло з краденого матеріялу, який був призначений на будову заводу. А газета «Ізвестія» за 13 листопада 1959 року помістила «сповідь розкрадача» державного майна, директора однієї Харківської крамниці, якогось Гетьмана, який «розповідає»: «Я працював і працюю в торгівлі. Тут на мій погляд, наявна найбільша кількість людей, які живуть нечесним трудом... Виправдування в тих людей таке: крадемо, бо одержуємо низьку платню за працю.»

За часів господарювання Н. Хрущова сільське господарство знизилося до катастрофічного стану. В газеті «Правда» за 16 грудня 1958 року поміщена промова Н. С. Хрущова, в якій він критикував, що «всупереч фактам, Маленков у 1952 році з трибуни з'їзду партії заявив, що врожай зерна в державі становив 8 мільярдів пудів, що тепер, мовляв, проблема зерна розв'язана». Хрущов у цій же самій промові запевнив своїх слухачів, що в дійсності тоді зерна було зібрано 5,6 мільярдів пудів. Отже Маленков говорив неправду. Але на початку 1963 року в советському «Весник статистики» ч. 9 за 1963 рік на стор. 80 подано, що засів зернових культур в СССР становить 129,6 мільйонів гектарів. Того ж самого року під час жнив советські газети ствер-

дили, що хліба треба зібрати із зернової площі 125 мільйонів гектарів. Таким чином вияснилося, що було засіяно площі на 4,6 мільйонів гектарів менше.

В кінці вересня 1963 року вся західня преса і радіо повідомили про закуп Советським Союзом більшої кількості пшениці в Канаді й Австралії. Советський уряд закупи різних товарів в західніх країнах приховує від своїх громадян, не оприлюднює. Наприклад, Советський Союз у Західній Німеччині купує багато різних машин, але ніхто ніколи не може прочитати про це в советській пресі. Правдоподібно тому, що про закупи зерна Советським Союзом почали широко говорити і писати західні радіо й преса, це змусило советський уряд поінформувати і своїх громадян. Советські газети за 2 жовтня 1963 року опублікували виступ Хрущова, в якому він говорить про погане літо і зиму, що спричинилися до поганого врожаю, і про закуп він зазначив: «Нам довелося закупити зерно заграницею. Ми купили 6 мільйонів 800 тисяч тонн в Канаді й один мільйон 800 тисяч тонн в інших країнах. Ми вдячні румунським товаришам за те, що вони подали нам братню допомогу, відпустивши 400 тисяч тонн пшениці.» 2 жовтня 1963 року західньонімецька газета «Мюнхнер Меркур» подала, що у вересні 1963 року СССР за кордоном продав на 880 мільйонів німецьких марок золота.

Наведені факти вказують, в якому стані перебувало сільське господарство СССР, який змушений продавати закордоном свої золоті запаси, щоб мати чужинську валюту на оплату закупленого зерна в капіталістичних країнах. А «Правда» за 28 січня 1959 року помістила промову Н. Хрущова на XXI-му з'їзді КПСС, в якій він наголосив, що «збудувавши соціалістичне суспільство, советський народ вступив в нову фазу істо-

ричного розвитку, коли соціалізм переростає в комунізм». І на прикладі його реорганізації сільського господарства бачимо тепер яке «соціалістичне суспільство» та як «соціалізм переростає в комунізм».

✱

В жовтні 1964 року підступно скинено генерального секретаря КПСС Н. С. Хрущова з його п'єдесталу і на його місце поставлено Л. І. Брежнєва, а головою уряду советського зроблено А. Косигіна. Усунення Н. Хрущова було дещо подібним до того, як Хрущов зробив з маршалом Г. Жуковим.

Розвиток процесів в Україні і в ССРСР я вивчав на підставі різних джерел. Тут же я подав мої спостереження і зібрані мною матеріали в дуже сконденсованій формі. При допомозі різних зібраних мною матеріалів я міг робити ряд доповідей перед членами ОУН, молоддю і ширшими колами громадянства.

ЯЛТА ПО-МОСКОВСЬКОМУ

В Ялті (в Криму) 11-го лютого 1945 року президент США Рузвельт, прем'єр-міністрів Англії Черчіл і московський комуністичний диктатор Сталін підписали угоду, якою регулювалося взаємини між тодішніми союзниками та уточнювалося, як має виглядати Європа після розгрому гітлерівського райху. Правдоподібно президент США Ф. Рузвельт і прем'єр-міністрів Англії В. Черчіл були задоволені запевненням Сталіна, що в країнах Середньої Європи має бути демократичний устрій і мають право існувати демократичні партії. Але й також правдоподібно, що обидва мужі США й Англії не знали про те, що московське поняття демократії має

інший зміст, ніж у країнах Заходу. І також вони напевно не передбачали, що в країнах Середньої Європи будуть стаціонувати советські війська, а поліційні московські органи будуть насаджувати свою «демократію», приховуючи антилюдський комуністичний зміст.

Кілька років пізніше після Ялтинської угоди Москва фізично ліквідувала представників демократичних та християнських партій у Чехії, Словаччині, Польщі, Угорщині та Румуні. Але на той час Ф. Рузвельт уже не жив, а В. Черчіл був безпорадним.

Пригадаймо, як Москва обсаджувала своїми людьми партійні й державні апарати хоча б ось у Польщі. Таким чином Москва там мала під своїм контролем не лише польський уряд, але намагалася навіть поступово взяти під свій вплив ціле життя польського народу. Зрештою, це нам відоме з досвіду нашої Батьківщини. Таким самим способом, як у Польщі, Москва діяла й в інших державах, де стаціонували московські армії з політично-поліційними відділами.

Офіційно поляки вважали, що польською «людовою» (народною) державою керують польські комуністи. Не всі поляки, а на Заході зокрема, знали, що за плечима польських комуністів сидять «руські люди» та громадяни СРСР з польськими прізвищами. Нижчеподаний матеріал — це збірка маловідомих інформацій, які не публікували в пресі.

На чоло польських комуністичної партії й держави Москва поставила Болеслава Берута, якого в партійних колах називали «товариш Томаш». Берут не належав до діячів польської комуністичної партії, але ще перед вибухом війни був уже агентом НКВД. Під час німецької окупації Берут був розвідником НКВД в Польщі. Першим секретарем комуністичної партії Польщі й прези-

дентом цієї держави Москва і мала намір мати свого агента, тому випав вибір на Берута, який би виконував лише її накази. З наказу Москви слухняні їй польські комуністи під керівництвом Ковальчика опрацювали для Б. Берута такий життєпис, де його представлено як підпільного діяча польської комуністичної партії.

Ставши при владі в Польщі, Берут відразу ж розпочав творити поліційний апарат і партію на московський взірець, а йому на допомогу були поставлені советські офіцери. Тому що в той час комуністична Польща вела довгу, затяжну боротьбу з ОУН і УПА, переселявала сотні тисяч українців з рідних земель, — доцільно подати, як виглядав той апарат, тобто т. зв. «польської державної безпеки».

Офіційна назва цього апарату була «міністерство публічної безпеки». 7 грудня 1957 року цю назву змінено на «міністерство внутрішніх справ». Неофіційно безпека підлягала Берутові та двом його радникам — Берманові та Мінцеві. На чолі міністерства стояв поляк Радкевіч, але він мав радника советського генерала НКВД Ляліна, який вирішував усі справи. В міністерстві відповідальними були за: пограничні війська ген. Губнер, корпус військ безпеки полк. Волянський, а комендантом міліції був громадянин СРСР полк. Ѓжибовскі, за охорону уряду відповідав советський полк. Довкан. Міністерство безпеки мало такі департаменти:

Департамент І. Цей департамент провадив контррозвідку супроти чужих розвідок. Керівником цього департаменту був полк. Антосевіч, — поляк, який у 1940 році закінчив у Москві школу працівників НКВД, і його було вислано на терен Польщі під гітлерівською окупацією як розвідчика. По війні він деякий час був начальником безпеки в Катовіцах. Радником і контро-

лером Антосевіча був полковник НКВД Гаевский. Полк. Антосевіч був слухняний і мав довір'я в НКВД-МГБ.

Департамент II. Цей департамент опікувався архівами і керував цензурою закордонної преси, пошти. Начальником цього департаменту був полк. Таборівський, білорус, який раніше був комуністичним діячем на Поліссі. Він був одружений з советською громадянкою.

Департамент III. З цього департаменту керувалося боротьбою з усіма підпільними організаціями, на терені Польщі. Начальником цього департаменту був полк. Леон Анджеевський, а советським дорадником у нього був полковник МГБ Шарубін, який одночасно був і контролером праці Анджеевського. Полк. Л. Анджеевський був одружений із польською комуністкою-троцькісткою Кристиною Живульською, яка написала книжку «Пережилам Освенцім».

Департамент IV. Цікаво, що цей департамент вів боротьбу з саботажем і диверсією в легкому промислі й сільському господарстві, в банках та кооперативах, але в ньому не було советського «дорадника» і контролера. Очолював цей департамент полк. Гальчевський, колишній робітник із Лодзі.

Департамент V. Завдання цей департамент мав — боротися з чужими західними впливами, а, зокрема, в молодечих організаціях. Начальником департаменту була Люна Бристугерова, яка від 1939 року була у Львові агентом НКВД та коханкою Бермана, тому мала велику підтримку як від НКВД, так і польських комуністів.

Департамент VI. Під владою цього департаменту — тюрми, концентраційні табори, заслання, штрафні робітничі батальйони... Начальником цього департаменту був полк. Дуліяш, який перед цим був в управлінні безпеки в Ряшеві. Дуліяш знаний ще й як хабарник,

але вище начальство його за хабарі та використовування урядового становища толерувало.

Департамент VII. Керує цей департамент польською розвідкою в західніх країнах. Начальником департаменту є поляк, колишній полковник червоної армії Ленкевіч.

Департамент VIII. Відповідає він за сухопутний, водний і повітряний транспорти, а керував ним білорус полк. Забавський, комуністичний діяч в Білорусії під Польщею. Забавський у 1938 році втік до СРСР. Але його там НКВД посадило до в'язниці, закидаючи йому приналежність до польської шпигунської роботи. Довго він сидів у тюрмі НКВД, бо звільнили його з в'язниці в 1946 році певним інвалідом, але післали до Польщі.

Департамент IX. Начальником у цьому департаменті, який відповідав за охорону тяжкої промисловости і хемічної та гірничої, є поляк полк. Гурецький, який перед цим був начальником безпеки Познанського воєводства.

Департамент X. Фактично це є партійна розвідка, тобто цей департамент збирає матеріали про членів комуністичної партії: чи всі вони вірні ідеології та генеральній лінії партії. Картотеку цієї розвідки провадить полк. Анатоль Файгін, який підлягав лише першому заступникові міністра безпеки Ромковському.

Департамент XI. Зайняття цього департаменту полягає в боротьбі з Церквою та в переслідуванні священнослужителів. Офіційно цей департамент служить ніби для охорони Церкви від чужих Польщі західніх впливів. Начальником цього департаменту був офіцер советської розвідки підполк. Вецковський.

Слідчий департамент провадив усі справи, за винятком тих, які стосуються членів партії комуністичної та комуністичного уряду. Керівником слідчого де-

партаменту був полк. Юзеф Ружанський, — старий працівник НКВД у відділі розвідки. До 1939 року Ю. Ружанський працював на Близькому Сході, але батько його д-р Гольдберг, належав до сіоністських організацій і жив у Варшаві. Полк. Ю. Ружанський своєю поведінкою дуже брутальний і такою ж славою користується увесь слідчий департамент.

Персональний департамент підпорядкований лише советським громадянам, і начальником цього департаменту був росіянин полк. Ніколай Орехов, його ж жінка-росіянка виконувала функції стенографістки біля Б. Берута. Родина полк. Н. Орехова — російсько-шовіністична до мізків костей.

Департамент охорони уряду очолений полковником МГБ Гжибовським, а його заступником підполк. Кляров.

Загальний департамент видає дозволи на виїзд закордон, з пограниччя переселює підозрілих людей, видає дозволи на право ношення зброї партійними функціонерами. Начальником цього департаменту був полк. Довкан.

Департамент зв'язку відповідає за телефони, телеграфи (в тому числі й записувачі текстів з далекої віддалі), закордонне сполучення, радіо, провадить підслухування, заглушує (старається заглушити) закордонні радіопередачі в польській мові. А начальником цього департаменту був советський полковник МГБ Сушек.

Департамент вишколу відповідальний за навчання і дресування розвідників, робітників безпеки, як і вищого призначення функціонерів безпеки. Начальником цього департаменту поставлено полк. Юзефа Кратко. Департамент вишколу перебуває під пильним контролем Центрального Комітету комуністичної партії, який дбає про політичну й ідеологічну освіту.

Департамент фінансів дбає про грошові засоби міністерства безпеки, й начальником його був советський полк. Кісільов.

Військове бюро в міністерстві безпеки приготувляє мобілізаційні пляни, на випадок війни — табори інтернованих, провадить арешти ворогів. Начальником військового бюро був поляк полк. Гарбовський.

Так виглядав панівно-урядовий апарат безпеки комуністичної Польщі, що стосується 1950-х років. Та й сьогодні він мало в чому змінився, навпаки, цей апарат зміцнено офіцерами КГБ, що помітно з часу постання «Солідарности». Боротьбою з ОУН, УПА, переселенням сотень тисяч українців керували советські офіцери КГБ, які використовували внутрішню негативну настанову поляків до українців. Крім того, в Польщі ввесь час стаціонує советська армія, яка має свою розвідку і контррозвідку серед польського населення.

Ми мали ряд доказів, як КГБ з Польщі при допомозі режимових поляків збирали дані про нашу діяльність на еміграції. Одна з доріг зв'язку ЗЧ ОУН з Україною йшла через Польщу. В самій Польщі наше підпілля. Ми маємо докази, що в усіх акціях проти нашого підпілля, які роблені польською безпекою, стояли офіцери советського МГБ-КГБ. Ряд заарештованих членів ОУН, зокрема провідних членів підпілля, зараз же перебирали від поляків офіцери КГБ і їх відвозили до Києва для слідства.

ПОШИРЮЄМО НАШУ ПРАЦЮ

В місяці січні 1957 року большевицька агентура на еміграції і комуністична партія в Україні посилено почали вести провокативну пропаганду проти ОУН, Бан-

дери і ряду членів нашого Проводу. 9 січня у радіопере-
силанні зі Східнього Берліну І. Кашубу і мене назива-
ли «катами». В цій передачі через радіо мене представ-
лено як чоловіка, який не здібний сам думати, лише
сліпо виконує накази. Мабуть, цю «інформацію» пре-
паровував журналіст-чекіст, бо все було допасоване так,
як те робиться лише в КГБ та комуністичній партії.

В неділю 13 січня від години 19-ої до 20-ої радіо Ки-
їв передало розмову з І. Бесагою, агентом КГБ, який ді-
яв серед «двійкарів», а потім подався назад до своїх і
виступав з різними провокаціями проти еміграції. В цій
передачі нападали на Степана Ленкавського, Івана Ка-
шубу та Степана Мудрика.

Від 5 по 7 лютого в Мюнхені відбулася ширша на-
рада Проводу, в якій узяло участь 12 осіб. Про потребу
скріпити ряд відтинків нашої діяльності говорив С.
Бандера. Мені кидалася у вічі розбіжність в оцінці ста-
новища між С. Ленкавським і Я. Стецьком. Я висловив
пропозицію про збільшення висилки нашої літератури
на Україну. Було широко обговорено про процеси в Ук-
раїні, цілому ССРСР, Польщі й Угорщині. Було вислов-
лено думку, що на випадок непередбачених подій ми
маємо бути підготовленими і не сміємо так виглядати,
як те вийшло з угорською еміграцією під час повстан-
ня в Угорщині восени 1956 року. На закінчення наради
було сформульовано прийняті постанови до виконуван-
ня, яких було 16. Нарада була ділова, було ряд нових
інформацій і розумних думок. Я був задоволений і вва-
жав, що схвалені до виконання точки на цей час потріб-
ні завдання.

Міжнародне положення, процеси в Московській ім-
перії, посилення дії агентури КГБ серед еміграції, боль-
шевицькі атаки проти ЗЧ ОУН і провідних наших лю-

дей вказували, що наша праця мусить бути посиленою. На нараді були інформації про нашу працю в усіх країнах, де тільки діє наша Організація. Успіхи в праці й розбудова наших сил в Англії, США і Канада для всіх були будуючими.

В цей час до Німеччини повернулося кількасот тисяч воєннополонених, що в СРСР перебували по різних концентраційних таборах, в яких разом із ними сиділи й працювали та нав'язали добрі дружні взаємини члени ОУН і УПА. Коли звільняли німців воєннополонених і було відомо, що вони повернуться до Німеччини, то наші Друзі переказували ряд новин, тобто щоб німці, повернувшись на Захід, розшукали Організацію Бандери і все переповіли. Було кілька випадків, що німецькі офіцери познайомилися з нашими провідними членами, які переказали ряд цінних інформацій про своє в'язення і положення в час боротьби, а потім перебування в концентраційних таборах.

Крім німців воєннополонених, повернулося також ряд німців, яких було заарештовано вже після війни в Берліні чи східній зоні окупації за протисовєтську політичну діяльність. Вони, як політично наставлені люди, в концентраційних таборах мали зв'язки з членами ОУН, провадили з ними дискусії на політичні теми. Тепер, розшукавши наш Провід, нав'язали з нами тісну співпрацю і стали нашими добрими приятелями. Серед них були видні публіцисти і діячі, як Вольфганг Штраус, Дітер Фріде. Фріде особисто був знакомий з Віллі Брандтом, коли ще він був урядуючим бюргер-майстром Західнього Берліну. З В. Брандтом Д. Фріде провадив політичні дискусії, а потім він казав, що В. Брандт не є й не буде приятелем самостійної України.

З міста Бохум до нас написав листа Карл Май, в якому казав, що він хворий і не може до нас приїхати

і просив приїхати до нього. Я їздив до нього з Володимиром Сорокою. Карл Май був офіцером вищої ранги при штабі шостої німецької армії. Він знаменито був ознайомлений з історією і боротьбою нашого народу, включно з подіями, які наступили після Проголошення Акту Відновлення 30-го червня 1941 року і боротьбою УПА. Карл Май докладно нас поінформував про відносини в советських концентраційних таборах і організацію в них страйків. Він дуже високо оцінив моральний стан членів ОУН в концентраційних таборах. Він нам оповів, що членів Служби Безпеки, які попалися в руки ворога, карали дуже високими термінами засуду, переважно давали по 20-25 років ув'язнення і виправно-трудовах концентраційних таборів. А коли засуджених членів Служби Безпеки привозили до концентраційних таборів, то там їх потайки розстрілювали. Карл Май вважав, що чекісти мали таємну інструкцію, тобто що бандерівців із Служби Безпеки треба всіх розстріляти.

Карл Май обіцяв, як лише поправиться його стан здоров'я, все описати, про що він нам оповідав. Але він був старшого віку чоловік, кількарічне в'язнення і концентраційний табір знищили його здоров'я. Карл Май помер, не мавши можливості здійснити свій намір.

Я часто зустрічався з нашими політичними противниками, з ними провадив дискусії на політичні теми: В. Доленком, В. Стаховом, інж. Ф. Пігідою, д-ром Степаном Сулятицьким та іншими. До мене особисто прихильно були наставлені ген. Андрій Вовк і полк. Микола Чеботарів, які докладно орієнтувалися в політичних партіях, що входили в склад УНРади, і вони твердили, що ті партії нездібні до праці й боротьби з ворогом. Ген. А. Вовк часто повторяв: це архів, що складає декларації і заяви.

В цей час російська партія НТС,* що стоїть на позиціях збереження неділимої імперії, дуже активно розвинула свою діяльність і мала прихильників в урядових колах США, Західної Німеччини й інших країнах. Наша референтура зовнішніх справ і ЦК АБН під керівництвом Я. Стецька шукали серед західних політиків наших приятелів і намагалися поширювати наші впливи та поборювати впливи НТС. Це була нелегка праця. Через Мадрид і Формозу вдалося створити Світову Антикомуністичну Лігу, з форуму якої наші представники, поруч з представниками держав, мали змогу виступати та поширювати правду про національну Україну й концепцію поділу Московської імперії. Після того, як Я. Стецько відбув розмову в Мадриді з ген. Франко, а потім на Формозі з ген. Чан-Кайшеком, наші політичні противники поширювали нерозумні закиди.

В нас усіх була одна думка, тобто треба всюди старатися поширювати правду про нашу боротьбу. А це можливе в першу чергу в правих колах. Ліволіберальні політики на Заході одні були інфільтровані комуністичними впливами, інші боялися висувати думки, які не пасують московським імперіялістам, а отже тому й надалі залишається неможливим знайти нам впливових осіб у ліволіберальному таборі, які були б приятелями української національно-самостійницької політики.

З ініціативи Проводу ЗЧ ОУН 17 жовтня 1957 року було скликано міжпартійну нараду з метою, щоб усі українські партії спільним фронтом протиставилися політиці НТС. Бо ентесівці також уже і перед чужинцям почали виступати від імени України. До того вони твердили, що українці спільно з росіянами хочуть бо-

* Національно Трудовий Союз.

ротися з комунізмом і потім спільно жити в одній державі.

На цій міжпартійній нараді від Проводу ЗЧ ОУН були: Ярослав Бенцаль, Дмитро Миськів і Степан Мудрик; від соціалістів — Василь Діберт, УНДО — д-р М. Хробак, УРДП — інж. Федір Пігідо, СЗСУ-СП — Іван Матюшенко, ОУНм — інж. Осип Бойдуник і інж. Дмитро Андрієвський, СГД — Скалибог-Нагай, УНДС — О. Юрченко. Ярослав Бенцаль відкрив нараду, коротко зазначаючи, що своєю діяльністю НТС починає виступати й від імени України та поширює серед чужинців дезінформацію, що українці нібито хочуть спільно з росіянами жити в одній державі. Почалася дискусія, в якій кожний з присутніх мав по кілька разів своє слово.

Д. Андрієвський говорив, що Союз Українських Журналістів на пресовій конференції вже вияснив українське становище щодо НТС. Діберт-соціаліст вважав, що таким питанням взагалі не має потреби займатися. Федір Пігідо вітав нашу ініціативу й закликав протиставитися НТСівським акціям. Потім усі погодилися, що з присутніх треба створити комісію, яка від імени українських партій опрацює відповідну заяву.

В склад Комісії міжпартійної наради увійшли: Ярослав Бенцаль, Федір Пігідо і М. Хробак. Представники мельниківців О. Бойдуник та Д. Андрієвський не захотіли входити в склад Комісії міжпартійної наради. Слухаючи дискусію і думки представників згаданих партій, я ствердив, що дехто з них дуже слабо орієнтується відносно російських еміграційних партій.

З початком лютого 1958 року мене повідомлено, що в таборі Валька, біля Нюрнбергу, знаходиться два молоді українці, які прибули з України. Я зараз же туди

поїхав і їх там розшукав. Старший — Михайло Процайло, народжений 1929 року, а молодший — Володимир Козак, народжений 1934 року. Вони обидва із західно-українських земель. Їх було заарештовано й суджено і вони перебували в советських концентраційних таборах. Володимира Козака було заарештовано в квітні 1951 року на 17-му році життя і як учня середньої школи та неповнолітнього йому було присуджено 25 років ув'язнення та 5 років позбавлення громадянських прав. Михайла Процайла було заарештовано в 1949 році й також було засуджено до 25 років позбавлення волі. Їх обох було звільнено згідно з амністією в червні 1957 року. Пляни втечі закордон у них укладалися ще в концентраційному таборі. Обидва ці молоді українці пережили тяжкі часи в тюрмі й концтаборі. А втеча їхня через Грузію до Туреччини була таки не простою, а винятково щасливою.

Процайла і Козака допитували турки і від слідчих турків вони довідалися, що в Туреччині знають про С. Бандеру й Я. Стецька. Турецькі слідчі дали їм читати газету «Шлях Перемоги». Потім їх обох перебравли американці й перевезли до Франкфурту на Майні в Західній Німеччині. На вимогу Процайла і Козака пов'язати їх з Організацією Бандери, американські урядовці відмовилися те зробити, як і не хотіли постаратися для них газети «Шлях Перемоги». Тверда постава Процайла і Козака не сподобалася тим американським москофілам. Але склалося так, що їх американці мусіли звільнити і передати до цивільного табору під німецькою владою.

Подані обидвома новими втікачами інформації дали нам доповнення про життя в советських концентраційних таборах і боротьбу, яку організували там члени

ОУН і УПА, в кацетах з кримінальним-блатним елементом, який є на службі таборової влади, як і про боротьбу з різnorodними донощиками-сексотами, які служать таборовим чекістам.

Володимир Козак вивчив німецьку мову, склав іспити зрілості, а потім закінчив студії. Все це вимагало, крім здібностей, витривалості, щоб перебороти всі труднощі й матеріяльні недостатки. Потім, ставши на власні ноги, вложив поважну матеріяльну допомогу українцям, що терпіли, як і він свого часу, в советських концтраційних таборах.

В 1958 році в столиці Бельгії Брюсселі відбулася світова виставка, на якій московський уряд влаштував свій павільйон. Також ми відвідали цю виставку, щоб подивитися, як же ж там репрезентована Україна? Провідник С. Бандера, І. Кашуба, В. Ніновський і я все докладно оглянули. Але також з великою обережністю спостерігали, чи ми, часом, не стали об'єктом зацікавлення і стеження? Та чекісти, які там виконували свою службу, нічого не помітили. Їм навіть і на думку не спало, що в час їхньої напруженої пропаганди супроти нас ми можемо оглядати їхню виставку.

25 травня 1958 року в Роттердамі урочисто відзначено двадцяті річницю смерті основоположника ОУН полковника Євгена Коновальця. Відзначення підготовляли спільно всі три націоналістичні сердовища: ЗЧ ОУН, ПУН — мельниківці і «двійкарі», що прийняли назву «ОУН закордоном». Святкова програма складалася із Служби Божої в церкві св. Антонія, співав Візантійський хор під диригуванням проф. М. Антоновича, а потім була Панахида на могилі сл. пам. полк. Є. Коновальця. На могилі говорив Степан Бандера. Його промова, на мою думку, була звітом на мо-

гилі Коновальця, тобто розповідь про все, що сталося по його смерті й яких досягів у боротьбі досягла ОУН. Промова С. Бандери дуже скріпила наше членство. Це був перший раз на еміграції, що С. Бандера відкрито виступав. Тоді ми ще не знали, що централь КГБ з Москви прислала до Роттердаму свого агента Богдана Сташинського, якого підготовляла для того, щоб убити Провідника, щоб Сташинський добре придивився, як Бандера виглядає.

У поході на могилу полк. Є. Коновальця брало участь близько 800 осіб. Багато глядачів, в тому числі й голляндці, стояло і придивлялося походаві. Советському агентові Б. Сташинському це дало можливість проникнути в гущу людей і придивитися зблизька, як виглядає С. Бандера. Коли я пізніше ознайомився із зізнаннями вбивника Сташинського, в яких він подав, що день перед тим біля могили Є. Коновальця він спостерігав двох чоловіків і з ними одну жінку, то я зрозумів, що це Сташинський бачив Кашубу й мене.

Від 1954 року я часто допомагав Крайовій Управі СУМ у праці, навіть одну каденцію входив у склад Крайової Управи СУМ. Тоді СУМ мав дуже тяжке становище. Молоді було дуже мало, але дітей шкільного віку було багато. З моїм обчисленням, тоді дітей, яких треба було приєднувати до молодечих організацій, було понад три тисячі. До виховної праці треба було включати старших віком людей, які й так уже мали ряд інших обов'язків. Крім того, Крайова Управа СУМ не мала грошей. Головою Крайової Управи СУМ було обрано Володимира Леника, який, як учитель, був відповідний для виховання та вишколу. В пізніших роках від німецької влади вже можна було отри-

мати фінансову підтримку на влаштування літнього виховного табору.

При влаштуванні літнього виховного табору завше треба було позичати грошей. Але при тому завше поставала інша проблема — в кого позичити тих грошей? Це був час, в якому українці, які не виїхали з Німеччини, насправду були бідними. Та час ішов. І за кілька років із шкільних дітей ставали юнаки, які вже дещо в СУМ навчилися, а тепер були великою допомогою для старших.

Володимир Леник у 1958 році домовився з властями Української Католицької Церкви, щоб при їхній допомозі в Північній Німеччині організувати літній виховний табір. Таким чином молодь і діти з півночі Німеччини не потребували їхати до Баварії, де кожного року СУМ і Пласт влаштовували свої літні виховні табори. Цією справою зайнявся з української сторони ще молодий тоді священик о. Микола Іванців. Добрий приятель українців, що мав також українську парохію у Вестфалії, священик-німець о. Петерс з німецького боку почав шукати джерела організування грошей на влаштування літнього виховного табору. Було вирішено, що табір для виховання української молоді на півночі Німеччини буде спільний для СУМ і Пласту. Було вибрано місцевість над Північним морем. Духовним опікуном у літньому виховному таборі був о. Микола Іванців для обох організацій.

Мені довелося бути комендантом сумівського табору. Для виховної праці в сумівському таборі було підбрано добрих людей. Виховниками для дівчат були Олександра Мудрик, Анна Зварич і юначка Юлія Керничшин. Для хлопців виховниками СУМ були Микола Колішко, Семен Левчук, П. Зварич і декілька юна-

ків. Господарську частину і керування кухнею в літньому виховному таборі перебрав на себе Володимир Сорока.

Комендантом Пластового табору був Михайло Рудько, який також мав добрий виховний склад. Лікарську опіку над обидвома таборами мав д-р Мриц. Лише погода не хотіла до нас допасовуватися, — забагато було дощів.

У другій половині вересня і в жовтні я знову з доповідями об'їхав усі осередки української еміграції. Коли я був у Берген-Бельзені, де українська частина вартівничих сотень повнила свою службу, мені пригадався час весни 1945 року, як тут був концентраційний табір. З нього вийшли на волю в квітні 1945 року: Т. Пелех, В. Сорока, я, С. Шумка, Ю. Войтович та інші. Пелех мені сказав, що ми находимося в домі, який належав відомій садистці комендантці жіночого табору есесівці Ельзі Кох.

11 листопада 1958 року інж. Г. Комаринський мене поінформував, що на вулиці Дахауер, де міститься ЦПУЕН і УМХС, був дуже підозрілий чоловік, який до дрібниць усе розпитував. Ідучи по сходах униз, я зустрів проф. Ю. Студинського, який ішов із чоловіком, якого я пізнав відразу. Знав я його ще десь із 1949-1950 років. Це був Володимир Ліщинський, який також часто користувався документами «Володимира Соляника», або «Віллі Фonorато». Ліщинського в 1945 році в Берліні заарештувала була советська армійська контррозвідка. Там він сидів у тюрмі, а потім його завербували для праці советської шпигунської служби. Він переїхав до Баварії і включився до праці в розвідчій групі, що нею керував полк. Петро Самутін для американської служби. Нам цей Ліщинський-Соляник

був відомий як подвійний агент. Потім він зник з нашого кола зору й довгі роки ми нічого про нього не знали. Тепер я його зустрів і він також пізнав мене. Він знав мене з виду.

Ми зайшли до ресторану і почали розмову. Проф. Ю. Студинський по деякому часі вийшов. Я слухав оповідання Ліщинського-Соляника та час від часу ставив йому запитання. Тиждень тому він повернувся з СРСР, точніше — з України, де був у декількох містах. Багато оповідав про Одесу. Ми розмовляли близько трьох годин. Він пив пиво, а я — овочевий сік. Я знав, з ким маю справу і дуже вважав.

Увечері коло 20-ї години мені дома стало погано, а вночі я почав втрачати зір, на обличчі і по всьому тілі почали появлятися червоні плями. В голові в мене робилося щось такого, що я почав побоюватися втратити притомність. По моєму тілу ніби бігали мурашки. Десь близько третьої години рано приїхав лікар д-р Фукс, який ствердив отруєння і почав давати ліки, від яких мені почало кращати зі здоров'ям.

Мене мої друзі переконували, що Соляник мені щось всипав до напою. Я не вірив, бо пригадую, що я був дуже обережним. Ліщинський-Соляник зник, і ми його більше не зустрічали й до сьогодні невідомо, де він перебуває, куди він дівся. Через кілька років пізніше нас попереджував інший чоловік, як один советський громадянин-робітник КГБ його навчав, у який спосіб він мене повинен отруїти.

19 грудня 1958 року Баварське радіо передало в етер, що американці запустили в космос чотиритонного сателіта. 20 і 21 грудня 1958 року ми мали в Мюнхені з'їзд Братства колишніх вояків УПА. Членів Братства було 14 осіб. На з'їзді були присутні С. Бандера, С.

Ленкавський, Д. Чайковський і полк. Е. Побігуций. Після того С. Бандера мені пояснив деякі деталі в справі Бориса Скоба.

Справа Б. Скоба походила з 1956 року й нею я займався, але деякі деталі, про які знав С. Бандера, мені не були відомі. Це виглядало так. Правдиве прізвище Бориса Скоба є Куровець. З України було повідомлено, що закордон посилають зв'язкового, який на еміграції має знайомого колишнього старшину УПА. З України на Захід Борис Скоб прийшов у грудні 1953 року. Як Б. Скоб прийшов на Захід, під свою опіку його взяв Богдан Підгайний. Із Б. Скобом говорив лише С. Бандера і після того Б. Скоб виїхав до Англії. На думку С. Бандери, Б. Скоб задовго йшов з України на Захід. Бандера сказав Підгайному, щоб наші люди, які знаються на тих справах, повинні з Б. Скобом поговорити і перевірити його, чи він, часом, по дорозі на Захід не потрапив ворогові в руки? Але Б. Підгайний з перевіркою зволікав, аж тим часом постала «двійкарська» авантюра і Б. Скоб проголосив себе неутральним, але з Підгайним утримував зв'язок.

На Різдво 1956 року Б. Скоб приїхав з Англії до Підгайного в гості. Він був у церкві й зустрів там одного свого знайомого з України, до якого вечором прийшов у гості. Гостювали вони довго. Спати Б. Скоб пішов до Підгайного і на другий день вийшов від Б. Підгайного з хати й більше не повернувся. Підгайний повідомив поліцію, що пропав чоловік і подав ім'я та прізвище Степана Бандери, який може щось більше сказати в тій справі. Вийшла злоба Б. Підгайного проти С. Бандери.

Через кілька днів Степан Ленкавський запросив на розмову Б. Підгайного. На цю зустріч прийшов С. Лен-

кавський, я і Б. Підгайний. Ми домовилися спільно в'яснити справу зникнення Б. Скоба. Я твердив, що Скоб став агентом КГБ і втік до них. На цій нараді ми домовилися, що я спільно з В. Керодом займуся в'ясненням цієї справи. На другий день я з В. Керодом почали в'яснювати справу зникнення Б. Скоба. Для цього ми зробили плян, як маємо в'яснювати справу. Треба було розпитати дружину Підгайного, яка рано перед виходом Б. Скоба з хати з ним розмовляла й пояснювала йому, як іти до «Кавфгавзу». Підгайний на це не погодився, нервово почав кричати, і на цьому все закінчилося.

Наша Організація влітку 1955 року мала інформацію, що Б. Скоб і Мирон Матвійко служать ворогові. Так виглядала справа Б. Скоба, поки до неї не було довший час певніших в'яснень. У кінці 70-х років була інформація, в якій говорилося, що Скоб-Куровець, який за фахом був учителем, закінчив інститут і став інженером та далі працює як таємний агент КГБ в ранзі капітана, та кілька разів мав відвідувати західні країни, в тому числі й Західню Німеччину. Скоб — псевдо Бориса Куровця, народженого 16 липня 1923 року в селі Грусятичі район Стрілиська Нові Дрогобицької області. В роках 1942-1945 він був учителем, а потім директором народної школи в Грусятичах.

Іван Марчук, з яким я по-приятельському жив ще в таборі ДіПі в Авгсбурзі, після 1948 року став прихильником ЗП УГВР, а потім почав свою співпрацю з «двійкарями». Та скоро він прийшов до переконання, що нічого корисного з ними не можна зробити. Тому він розпочав нав'язувати свою діяльність із чужинцями, які творили тоді Європейський Рух. З І. Марчуком я часто зустрічався і бачив, що він робить корисну пра-

цю. Також я познайомився з тими чужинцями, які співпрацювали з І. Марчуком. Зокрема подобався мені да-нець з Копенгагену Скардегат.

Всю діяльність І. Марчука я представив Ярославові Стецькові й запропонував поговорити з ним. 27 грудня 1958 року з І. Марчуком я прийшов до приміщення АБН. Марчук докладно оповів про зв'язки і діяльність його в Європейському Русі. Також Я. Стецько вважав, що це позитивна праця і домовилися, що можна більше зробити. Стецько запропонував І. Марчукові, щоб він усе детально опрацював і потім усе те подав на засіданні Центрального Комітету АБН.

Засідання ЦК АБН відбулося 24 січня 1959 року, на якому також я був присутнім. На цьому засіданні ЦК АБН були присутніми: Я. Стецько — Президент АБН, С. Стецько, князь Накашідзе (грузин) — генеральний секретар АБН, ген. Фаркаш (мадяр) — головував на цьому засіданні, д-р Вальчев (болгарин) — колишній державний секретар, д-р Ф. Дюрчанський (словак) — колишній міністер, д-р Покорний (словак), голова болгарського екзильного уряду Статтееф і інші, прізвищ яких я не знав. Усіх присутніх було 16 осіб, крім І. Марчука і мене. Марчук поінформував про працю і плани Європейської Організації. Постановили скликати конференцію, на якій представники АБН від поодиноких народів матимуть доповіді, в яких висвітлять положення своїх націй. Головною метою всіх цих заходів було поширювати серед діячів Європейської Організації, а німецьких діячів зокрема, нашу концепцію поділу Московської імперії та створення окремих незалежних національних держав. Відтоді почалася співпраця Івана Марчука з АБН.

Провідник ОУН Степан Бандера оповів, що на нашу Організацію і на окремих наших провідних чле-

нів до німецьких урядових чинників протягом минулих років понаписувано багато різних доносів. Тепер усе це зібране в Баварському крайовому кримінальному уряді. Від нас потрібний чоловік, який би там усе вияснив. Для цієї справи Провід ОУН призначив мене. В установі в кримінальних справах на вулиці Кенігін уже знають, що 12 січня 1959 року я зголошуся до них. Я не питав С. Бандери хто про це поінформував Провід та коли і хто вже подав моє прізвище, лише запитав я, а коли будуть питання, на які я не зможу дати вияснень? Бандера сказав:

— Думаю, Ви даєте собі раду. А коли щось таке буде, то запишіть і потім дасте їм відповідь.

Згаданого вище дня я зголосився на вулиці Кенігін в Баварській установі в кримінальних справах у поданій мені кімнаті. Мене прийняв інспектор Ганц, який знав моє прізвище. Він вийняв із шафи дві грубі течки і пояснив, заки ми почнемо розглядати цей матеріал, то спершу уточнемо все про Вас (тобто про мене) особисто. Коротко я розповів йому про себе. Інспектор Ганц тримав у руці папір з певним записом і потім сказав:

— Отже Ви сиділи в кадеті і не мешкали (він назвав якесь село в Баварії). А чи Володимир є Ваш брат?

Після вияснення мною, що це не відноситься до мене, в кімнату увійшов уже пенсійного віку чоловік, де-що вищий від середнього зросту, добре збудований. По поведженню інспектора Ганца я зрозумів, що прийшов високопоставлений чоловік цієї установи. Прийшовший підійшов до мене і подав мені руку та назвав своє прізвище — Вальбаум. Між нами почалася розмова, яка була вільною. Мені здавалося, що я розмовляю із знайомими, без будь-яких внутрішніх упереджень.

Ми розмовляли про нашу боротьбу в Україні, про

нашу еміграцію і нашого ворога. Я говорив про ворога та його методи, вказував на нашу працю, підкреслюючи респектування законів господарів цієї країни, де ми живемо. Також вказував методи ворога, застосовувані ним супроти братів господарів цієї країни, тобто які опинилися під московською окупацією.

В дальшій розмові мені було ясным, що розмовляю із старим досвідченим працівником по боротьбі з протизаконними діями, який був непересічного формату. Він мені підтвердив, що вже докладно простудював нашу діяльність, переглянув звіти поліції й не має нічого такого, що вказувало б на порушення законів цієї країни нашою працею та якоюсь то ніби «підривно-терористичною діяльністю». Потім він глянув на інспектора, який виймав з течки листа і коротко цитував з їхнього змісту.

Чого там лише не було понаписувано: фашисти, нацисти, вороги демократії, гандлярі зброєю, керівники терору, терористичні школи, магазини зброї. Були також хитрі провокативні доноси, роблені майстрами, які з іншого боку насвітлювали справу, мовляв, «вони діють в Німеччині підпільно», ніхто їх не знає, в них є агентура КГБ, яка збирає для Москви інформації, займається шпигунством. По кількох годинах інспектор сказав, що на сьогодні вже вистачить з нас; будемо продовжувати завтра. Тоді я попросив інспектора, щоб він показав мені ті листи ближче, як і ті конверти, в яких листи прислані поштою. Він через стіл подав мені течку. Я нашвидку перелистав кілька листів та зиркнув на конверти і подякував інспекторові.

На другий день в кімнаті установи в кримінальних справах на вулиці Кенігін прийняв мене лише сам інспектор. Я поклав перед ним на столі принесені мною

мої дві великі течки анонімних листів і конвертів і попросив його порівняти з тими, що він має. Не треба було довго ритися, як я показав йому, що ось тут та сама рука писала, а ось тут тією самою машинкою писано. Інспектор покликав Вальбавма, який уважно розглянув мої течки, а я вказав на конверти, на яких тією самою машинкою адресовано й у тій самій годині здано в Мюнхені на «Телеграфенамт» (на пошті). Вальбавм попросив мене перекласти на німецьку мову зміст анонімного листа, який був у мене. Потім вони запросили фахівця, який забрав усі ті конверти і листи. Приблизно через дві години ми вже все те розглядали на екрані, а спеціаліст пояснював нам характеристичні знаки машинки, письма, він без труднощів доводив, що все сходиться, що це «робота однієї й тієї ж фірми».

Я був задоволений, що в нас роками збирався весь анонімний матеріал, тобто який не лише аналізували, але також і складали його в окремий альбом. А сьогодні всі ті анонімки стали нам дуже корисними, рівно ж вказали німецьким спеціалістам, який наступ провадить на нас ворог і як ми перед ворогом боронимося. Всі досліджування і мої відповіді затверджено протоколярно. Після вбивства Провідника Бандери згадані панове мене ще раз просили позичити їм наш альбом анонімок, а потім показували в телевізії, як ворог робить анонімні провокації. Провокатори своїми анонімами і доносами нічого не досягнули, а навпаки: після вияснення всіх питань, які підсовували анонімні доноси, німецькі чинники мали незаперечні докази провокацій супроти нашої Організації.

22 січня 1959 року вся без винятку німецька преса подала вістку, що до Західної Німеччини втік із Східної Німеччини полк. Зігфрід Домбровскі, який був за-

ступником шефа військової розвідки ген. Лінге. Полковник З. Домбровскі виступав перед журналістами і підтвердив, що в Західній Німеччині для Москви працює близько 12 тисяч агентів. Він розповів про методи військової розвідки та як ця розвідка збирає матеріали. Далі він вказав, що за плечима східнонімецької розвідки сидять советські генерали: генерал-полковник Штеменко, ген.-полк. Жалін, ген.-лейтенант Федоренко. Однак не треба забувати, що крім військової розвідки на терені Західньої Німеччини через своїх агентів діють розвідки інших напрямків, як політична, наукова, економічна, дезінформаційна та інші.

Для нас було ясным, що в усіх т. зв. «соціалістичних» країнах приховано всюди сидять московські політичні «дорадники», контролери, спеціалісти таємних служб. Щось так, як я вже прикладами вказував на структуру польського міністерства безпеки. З національного погляду Східня Німеччина перебувала в найгіршому положенні з усіх «соціалістичних» країн. Перед наступом советських військ і в пізніших місяцях із східньої окупаційної зони на Захід втекло яких 90% всіх сил творчої інтелігенції. Залишилися лише чесні трудівники: «бавори» (селяни), робітники й урядовці.

Слідом за советськими військами до Східньої Німеччини приїхала група старих німецьких комуністів, які довгі роки проживали в Москві. Всі вони були слухняними Москві й у Східній Німеччині почали вони насаджувати точно таку ж систему, яка існує і в ССРСР. Під московським наглядом у них нічого не допускалося національного німецького.

В таких «соціалістичних» країнах, як Польща, Угорщина, Чехія, Словаччина, Румунія, крім невеликої кількості слухняних Москві комуністів, були люди зі

здоровим своїм національним змістом і на всіх національно-державних відтінках упроваджували своє народньо-національне та вели боротьбу, сильнішу чи слабшу, проти московських впливів.

НАПРУЖЕНА ПРАЦЯ І ТРАГІЧНИЙ УДАР

В листопаді 1958 року Н. Хрущов зробив доповідь про шкільну реформу, в якій наголосив про злиття всіх націй в один советський народ, послідовний курс русифікації України. В грудні 1958 року з головства КГБ знято І. Серова і начальником КГБ поставлено Александра Шелепіна. Це особа молодшого покоління, діяч комсомолу. Хрущов їздив до Англії і брав зі собою Серова, якого англійська преса гостро атакувала як старого чекіста-терориста. Треба припускати, що це мало свій вплив, бо московські вожді не завжди легковажать опінією капіталістичних держав. Серов став начальником «Головного Разведочного Управління — ГРУ». Це чисто військова розвідка.

Мікоян у січні 1959 року відвідав Америку, де його в усіх містах зустрічали великими демонстраціями: Клівленд, Детройт, Сан-Франсіско. Організаторами тих демонстрацій були члени ОУН. Постійно були відомі політичні новини, а напруження не мінялося. Нікіта Хрущов «Українській ССР» признав орден Леніна, вручивши в травні 1959 року. Президент ЗСА Д. Айзенгауер 17 липня 1959 року проголосив «Тиждень поневолених народів». Нарешті є хоча один офіційний державний голос, який підтверджує, що існують поневолені народи.

Маємо ряд інформацій, з яких довідуємося, що в американські урядові установи, зі «стейт департамен-

том» включно, на нашу Організацію і наших провідних людей подано ряд різних наклепів; що там, крім провокацій КГБ та різних еміграційних неділимців, також дехто з наших противників від себе докладає неправди. Політична конкуренція, заздрість — це зловна і руйнуюча сила. Я тривало зустрічаюся з рядом людей, приналежних до різних нам неприхильних партій. З ними розмовляю, знаю їхні думки, бачу їхню неспроможність до активної праці, але амбіції в них великі.

В нас по всіх осередках проводиться підготовка до літнього виховного табору СУМ, що кожного року відбувається в гарній гірській околиці Шонгав над рікою Лех. В сумівській праці маємо великий успіх; із школярів народньої школи юнаки стають гімназистами, які виявляють охоту до праці. Одночасно в нас іде підготовка до акції на комуністичному фестивалі молоді і студентів, який влаштовує у Відні Москва при підтримці всіх комуністичних партій на Заході.

Н. Хрущов робить заходи, щоб поправити взаємини з Югославією, точніше — з Тітом. У травні Хрущов разом із маршалом Р. Малиновським поїхав до Албанії. Наші акції у Відні на Сьомому фестивалі комуністичної молоді і студентів вийшли дуже вдалимими, мали великі успіхи. Москва у Відні не досягнула тієї цілі, яку хотіла мати. Про наші акції у Відні я докладно описав у книжці «В затяжній боротьбі».¹ З Відня ми повернулися вдоволеними. Одначе, хто слідкував за подіями і московською пропагандою проти нас, той напевно відчував небезпеку, в якій ми можемо опинитися.

У вересні 1959 року Нікіта Хрущов поїхав до Америки. Наші члени приступили там до влаштовування

¹ «В затяжній боротьбі», Українське Видавництво, Мюнхен, 1983, стор. 157.

великих демонстрацій, організовуючи широкі кола українців, а через АБН — всі національності, які належали до цього блоку. Кожного дня американська преса, радіо подавали інформації про демонстрації українців в Нью-Йорку перед будинком ООН, де був Хрущов, потім у Філадельфії, Клівленді, Чикаго. Всюди, де був Хрущов, там відбувалися демонстрації. Журналісти спостерігали невдоволення і лють Хрущова, який висловлювався про те, що повернеться до Москви скоріше, ніж було передбачено. Також мали нагоду все це бачити й чути советські журналісти й оточення Хрущова, включно з чекістами-охоронцями. Говорили, що Хрущов на адресу демонстрантів висловлювався: «Їх надо жарить на сковородке!». Відомо, що московська психіка звикла чути похвали і бачити низькопоклонство, а тут першому секретареві ЦК КПСС всюди роблять демонстративні закиди за злочини, де він панує на одній шостій частині світу.

Від 1955 року, зі створенням «Комітету за повернення на батьківщину», проти національних еміграцій, тобто проти тих народів, Батьківщини яких перебувають під московським пануванням, постійно поширювалися злослива пропаганда і провокації. В цій московській акції українська еміграція, а бандерівці зокрема, була на першому місці. На всі адреси, зібрані агентурою КГБ, зі Східного Берліну розсилали газету «За повернення на Батьківщину». Радіо зі Східного Берліну й Києва кожного дня подавало якусь дезінформацію чи провокацію.

Агентів, які діяли на еміграції, в 1955-1956 роках КГБ відкликав до себе і заставив говорити по радіо, як ось: В. Василяк, Й. Крутій, І. Бесага. На Україні розшукували близьких еміграційним діячам осіб і застав-

ляли їх виступати по радіо: одних закликали до повороту на Україну, інших лаяли чи вимагали поставити їх перед судом, називаючи їх «ворогами народу» або «співробітниками гітлерівських бандитів». Одночасно московська пропаганда вказувала, що хто повернеться на Батьківщину, для тих советський уряд у вересні 1955 року видав «амністію».

Начальники КГБ в Баварії потворили з кримінального елементу групи, які займалися вломами до українських установ, повикрадали картотеки в Мюнхені, Новому Ульмі. В 1957 році були намагання вломитися до наших приміщень на Цеппелін-вулиці 67, але в нас там завжди хтось був із чергових на варті.

Поруч пропаганди провадили кагебісти моральний і фізичний терор: анонімно висилали поштою погрозу, погрожували телефонічно, що, мовляв, буде недобре, коли згаданий чоловік не перестане працювати в організованому житті еміграції. Фізичний терор застосовано проти видних політичних діячів. 1955 року бомбовий замах зроблено на словацького діяча Чернака, 1956 року — на білоруського журналіста Леоніда Карася, 1957 року замордовано азербайджанського голову Комітету майора Фаталібея, в 1957 році помер проф. Л. Ребет, але допіру в 1962 році стало відомо, що то було вбивство, 1958 року бомбу переслано редакторові «Шляху Перемоги» Данилові Чайківському.

Найбільше і найсприятливіше поле діяльності для агентури КГБ виявилось в середовищах російської еміграції. Ряд емігрантів росіян повернулися до ССРСР, також були жертви фізичного терору.

Комітет Східного Берліну висував у пропагандивних акціях таких українців: письменників Ігоря Муратова та Юрія Смолича, проф. Михайла Рудницького.

Вони закликали українців на еміграції зірвати зв'язки з організаціями і творити комітети сприяння «Комітетові за повернення на батьківщину».

Дезінформаційний відділ КГБ почав видавати анонімно і розсилати листівки, які підписували цілими групами людей, щоб таким чином створити враження, що серед української еміграції вже створилося ряд груп, які, нібито, діють підпільно та поширюють пропаганду, щоб усі емігранти ставали на советські позиції й поборювали в першу чергу бандерівців. Наприклад, листівки і заклики підписувалися «Група Дніпро». В листівках «Групи Дніпро» говорилося:

а) Викривати злочинні наміри й дії націоналістів;

б) Закликати своїх земляків до повернення на Батьківщину;

в) Збирати інформації про ворогів Советського Союзу й пересилати їх до Східнього Берліну на адресу «Комітету за повернення на батьківщину».

Спочатку «Комітет за повернення на батьківщину» очолював ген. Михайлов, а пізніше — ген. Вішневський. «Група Дніпро» писала листи до емігрантів і пропонувала співпрацювати. Писалося, що коли хтось дає згоду співпрацювати з «Групою Дніпро», то в точно означені дні на якомусь протязі часу треба, мовляв, носити такої то фарби краватку, або такої то фарби капелюх.

Поширювалися також листівки від якогось «Товариства авслендерів галичан». Пізніше почали появлятися листівки, підписані «Групою членів ОУН у Західній Німеччині». Ця «Група членів ОУН» ніби висловлювала своє невдоволення Проводом ОУН, вимагала зміни політики ОУН, а провідників ОУН віддати під суд. Аналогічні групи дезінформація КГБ творила і для ро-

сійської еміграції під назвами: «Сокол», «Патриот», «Буревісник».

Ми інформували наших членів про ці провокації й дезінформації КГБ. З доповідями на цю тему також я об'їхав усі більші скупчення українців у Німеччині.

В «Шляху Перемоги» за 9 грудня 1956 року поміщено статтю «Будьмо чуйними, бо ворог діє». На цю статтю zareагувала «Радянська Україна» за 26 лютого 1957 року статтею, в якій писалося про «бандерівських бандитів» і т. п.

25 вересня 1958 року в Мюнхені пропав Никифор Горбанюк. Рано він вийшов із хати і більше не повернувся. Горбанюк був людиною з складним минулим. В роках 1920-1921 він брав участь у повстаннях. Н. Горбанюка я знав особисто. До вибуху війни він жив у Празі, був одружений із чешкою. В час гітлерівської окупації працював у гестапо. В Чехії залишився його приятель інж. Сухоручко, якого советська поліція заарештувала. Декілька років Сухоручко сидів у тюрмі і концтаборі, а потім його звільнили й він повернувся до Праги. Невідомо в який спосіб Горбанюк налагодив з ним зв'язок спершу листовний, а пізніше їздив до Відня на зустріч із Сухоручком. Все це мені виглядало підозрілим. Після зникнення Горбанюка про нього не було ніякої вістки. Німецька поліція в Мюнхені провадила слідство і також не могла нічого певного сказати.

В Мюнхені жила одна родина, до якої по-сусідському часто заходив Н. Горбанюк. Він знав, що син згаданої родини ходить до тієї самої школи і в ту саму класу, що і син Степана Бандери Андрій. 25 березня 1959 року до тої родини зайшов підозрілий чоловік і почав зі школярем розмову й не дуже то розумно ставити пи-

тання. Батько хлопця зорієнтувався, в чім справа і негайно повідомив нас. Нам вдалося скоро його взяти під стеження і ствердити, що він їздить в Мюнхені автом з віденським знаком «W-418651». Сам він за національністю чех. Це для нас було ясным, тобто що КГБ шукає за сином Бандери, щоб розкрити, де він мешкає. Не було ніякого сумніву, що КГБ того чеха прислав уже за інформаціями Никифора Горбанюка. Через декілька місяців пізніше Горбанюкові ревелаяції проти еміграції друкувалися в советському виданні для емігрантів.

Згаданий чех з віденською реєстрацією на авті виступав під прізвиськом Вінцік. Через декілька днів у Мюнхені його заарештовано, але ще через кілька днів на інтервенцію чеських дипломатів його звільнено, бо німецька поліція не мала достатніх доказів для слідства і суду над ним. Цей короткий випадок ще раз дав нам доказ, як КГБ пильно шукає шляхів, щоб ствердити, де мешкає С. Бандера.

Ми на це все звернули увагу і вказували, щоб Провідник був обережним. Нам уже перед тим від 1945 року вдалося розкрити московських агентів, що підготовляли пляни атентату на С. Бандеру. В 1947 році був розкритий агент Мороз, що мав убити Бандеру. В 1948 році агент Стельмашук. В 1950 році такою підготовкою займався МГБ з Праги. 1952 року розкрито двох агентів одного німця на прізвиське Леман, а другого чеського походження Легуда. В 1953 році з тією самою метою до Західньої Німеччини був присланий зі східньої зони німець, родом з Волині, Стефан Лібгольц, а в 1959 році знову чех Вінцік. Треба сподіватися, що крім вищезгаданих спроб підготовки для вбивства напевно були інші подібні спроби, які залишилися для нас невідомими.

В перших днях жовтня, тобто 2 жовтня 1959 року з певних джерел була інформація про те, що Бандера мусить бути зліквідований. В мене не було сумніву, що все, що зроблено в 1959 році, як демонстрації проти Мікояна, фестиваль у Відні, демонстрації в ЗСА проти Н. Хрущова, — поважно підривають авторитет Москви, а московська психологія таких дій не може терпіти, оминаючи нашу активність на всіх інших відтинках. Про засідання 5 жовтня і вбивство Бандери я написав у книжці «Від оприччини до КГБ».² Після цього засідання, де не хотіли належно взяти до уваги Кашуби і мої пропозиції, я був дуже невдоволений і хотів зрезигнувати з своїх обов'язків. Кашуба мене здержав від того мого наміру, але моє невдоволення не змінилося.

Вдень вбивства Бандери я перебував у Бонні, висланий Проводом до німецьких урядових чинників. Про те, що С. Бандера не живе, я довідався на другий день в п'ятницю 16 жовтня, і зараз же перервав розмови і повернувся до Мюнхену.

Рано в суботу 17 жовтня в наших приміщеннях я застав усіх при праці. Всі працівники були напружені, мовчазні, ділові, ніякого в них сліду розгубленості. Лише телефон дзвонив раз-за-разом.

Я мовчки потиском руки привітався з С. Ленкавським і І. Кашубою, з якими відразу ж перейшов до іншої кімнати, яка була вільна від людей. Коротко поінформував їх про мої розмови в Бонні. Потім С. Ленкавський оповів мені про все, що сталося в час моєї неприсутності. Під час нашої розмови мене покликали до телефону. Мене викликала мюнхенська «Поліцай Президіум» і просили, щоб я негайно прийшов до них.

² «Від оприччини до КГБ. Духовість московського імперіалізму», Мюнхен, 1981 р., стор. 282.

Ленкавський мені сказав, що мене буде чекати, а Кашуба, щоб не тратити часу, деякий час ішов зі мною і ми подорожі розмовляли.

В «Поліцай Президіум» мене чекав комісар Фукс, людина середнього росту, чорнявий, з волевим обличчям і чорними проникливими очима. Він мені відрекомендувався, що він, мовляв, належить до тих слідчих, які ведуть слідство в справі вбивства С. Бандери. Йому відомо, що я був у Бонні; також йому відомо, що з доручення С. Бандери в січні 1959 року я давав у Баварському кримінальному уряді потрібні вияснення. Тому в німецьких слідчих я стою поза підозрінням. Комісар Фукс просить мене допомогти йому у слідстві. Він мене питав, хто в нас, на мою думку, є підозрілим, що міг ворогові служити інформатором або допомагати в убивстві? Потім комісар мені говорив, що поліція отримала вже ряд анонімних листів і телефонатів, серед яких є твердження, що Бандера вбитий своїми з його близького оточення; що Бандера поповнив самогубство. Я сказав комісарові Фуксові мою думку, що всі ті анонімні листи і телефонати лише для того, аби слідство заплутати і скерувати в фальшивий напрямок. Люди з оточення Бандери провірені й не всі, хто працює в наших установах на вулиці Цеппелін, мали доступ до Бандери. Ми говорили кілька годин. Комісар Фукс сказав, що в їхньому пляні є переслухати всіх, хто 15 жовтня працював на вулиці Цеппелін і зустрічався з Бандерою. Він також мені сказав, що я кожного часу можу бути їм потрібний. Моя розмова з Фуксом була ділова й я прийшов до переконання, що він належить до фахівців і ділових людей.

У понеділок 19 жовтня до Мюнхену з різних країн почали вже приїздити люди на похорон, який мав

відбутися у вівторок, 20 жовтня. Прибули люди з Франції, Бельгії й Англії. Ю. Заблоцький (він приїхав з Англії) мені сказав, що в Англії й навіть серед тих, що приїхали на похорон, панує невдоволення і закид нам, що ми не допилювали, належно не охоронили Провідника, що ми винні за вбивство Провідника. Невдоволення Друзів для мене було зрозумілим і я вирішив запросити всіх прибулих з Англії до вільної кімнати та подати їм інформацію про все, що ми знали і як ми старалися запобігти лихові. Пригадую серед присутніх інж. В. Олеськова, Г. Драбата, Крушельницького, І. Дмитрова, інж. І. Кудлика. Інших прізвищ я не записав.

В коротенькій формі я подав присутнім наші інформації, про пляновані замаху і т.п. В цей час до кімнати прийшов Степан Ленкавський і також слухав мою інформацію. Коли я закінчив інформувати, тоді С. Ленкавський від себе подав деякі доповнення. Друзів з Англії наші інформації переконали й І. Дмитрів сказав: «Тепер ми маємо іншу думку, як перед цим».

З Канади приїхали на похорон д-р Р. Малащук, інж. Кравців, П. Шевчук. Поштар вже кілька днів привозив нам телеграми з різних міст і країн. Було багато напруженої праці перед завітнім днем, — днем похорону. Я. Бенцаль сказав мені, що Службу Божу буде правити єпископ Корниляк, а похоронний обряд буде сповняти о. прелат П. Голинський із рядом священників.

Разом із групою приїхав із США проф. Іван Вовчук, з яким я мав добрі взаємини. Він мене просив поінформувати його про все. Потім у нас була нарада та розподіл обов'язків. Ми передбачували, що на похороні буде кілька тисяч людей. Серед тих людей на-

певно будуть такі, на яких треба буде звернути увагу.

Вівторок 20 жовтня 1959 року. З Німеччини, з усіх більших скупчень українців прибули люди на похорон автобусами. Рано в католицькій церкві католицький Єпископ правив Службу Божу, на якій були люди з усіх країн, прибувши на похорон. Я не міг піти до церкви, бо мене запросили зустрітися з тими панами з Бонну, з якими я розмовляв 15 і 16 жовтня. Крім того, я підготовляв людей на впорядників та охорону на похороні.

В телефонній розмові з Бонном мене питали, чи маємо ми щось нового, що було б потрібне слідству? При тому я довідався, що московська пропаганда вину за вбивство Бандери складає на уряд Федеральної Республіки Німеччини, а по іменах називає міністра проф. Оберлендера й ген. Гелена. В ті дні я не мав змоги слухати советського радіо і читати газети.

З двадцятьма особами я поїхав на кладовище Вальд-фрідгоф, там я їх поділив, де хто повинен виконувати свої обов'язки. Відправа похорону почалася о годині 15.30. З духовенства в похороні брали участь такі отці: прелат П. Голинський, монсеньйор В. Турковид, Малкович, Проскурницький, Я. Полянський, С. Дмитришин, д-р І. Гриньох, Леськович, Микитин, М. Іванців та православний священик о. прот. П. Дубицький, а з ним ще один священик, прізвище якого я призабув. Людей на похороні, на мою думку, було понад три тисячі осіб, десятки репортерів і, як пізніше довідалися ми, зі Східного Берліну телевізійні фотооператори.

Коли похід рушив від каплиці, я ішов з проф. І. Вовчуком та С. Ленкавським. На могилі коротко говорив о. прелат Петро Голинський. Він підкреслив, що покійний С. Бандера був побожною людиною, а потім

о. прелат прощав Покійного від Кир Івана Бучка, згадавши, що Кир Іван Покійного любив. Від імени Митрополита УАПЦеркви Владики Ніканора промовив і прощав Покійного о. прот. П. Дубицький. Після священників говорив Ярослав Стецько, промова якого була глибокого змісту. За ним говорив інж. Кравців (з Канади), князь Ніко Накашідзе від грузинів, д-р Вальчев від болгар, англійка В. Річ, проф. І. Вовчук (з ЗСА).

В цей час мене покликали люди з охорони, які вважали за потрібне переказати мені певні інформації. Тут мушу згадати, що на похорон Бандери з Саскатуну (Канада) приїхав мій земляк і добрий друг, старий заслужений член ОУН, Іван Тимчук-Шарко без паспорту. Йому лише не вдалося оминути німецької перевірки, де виявлено, що він не має паспорту. Все ж німецькі прикордонники дали йому дозвіл перебути в ФРНімеччини декілька днів. Німецька поліція цікавилася, як він міг оминути формальностей на виїзд літаком з Канади, не маючи особистих документів? Але про це він не сказав, навіть коли й я його запитав, як він те зробив мандрувати без персональних документів, то він збув все жартома, сказавши, що долярові сотки мають свою силу.

В середу 21 жовтня почалися наради, які складалися з двох точок: перша — інформація і друга — затвердження Голови Проводу. Було покликано комісії. На підставі правильника і протоколу останньої конференції комісія мала представити правний стан Проводу і покликання наступного Голову Проводу. Слідча комісія мала вияснювати справу вбивства С. Бандери з нашого погляду. Але мене знову було покликане до телефону, а потім на поліцію. Через те не міг я далі бути присутнім на нарадах.

Поліція провадила слідство, переслухувала всіх наших, постійно розмовляла зі мною. Мені було одно ясним, що поліція не має ніякого зачіпного пункту, а в їхніх головах не містилося, що вбивство могло бути без допомоги когось із близьких оточення Бандери. Висувалися різні гіпотези, включно з тим, що є свідки й анонімні листи та телефонати, що Бандера міг покінчити самогубством. На одній такій нараді, на якій аналізували зізнання свідків, були, крім комісара Фукса, його начальник і, один, здається, на прізвище Фальтер, а другий Міллер. Коли вони почали говорити про самогубство Бандери, я енергійно почав перечити. Мене підтримав Фукс, твердячи, що він не вірить у самогубство Бандери. Тоді дуже спокійно Фальтер почав мене переконувати приблизно такими словами: перед нами лежить лікарська експертиза, яка говорить, що в шлунку Бандери знайдено лушпиння помідорів і винограду й, річ ясна, отруя ціянкалій. Ціянкалій діє негайно. Бандера впав на сходах, на яких нікого не було. Скажіть, як у шлунок Бандери потрапив ціянкалій? Мусів сам взяти до уст. Я відповів, що маю два припущення: перше — там, де Бандера купив виноград і помідори, міг бути агент, який у виноградину вложив зернятко отрути; виноградину Бандера спожив разом з отрутою. Здається Міллер сказав, що таку можливість вони брали під увагу, але експертиза це заперечує, бо лушпиння винограду в шлунку Бандери могли бути годину часу, а так довго ціянкалій бездіяльним у шлунку не міг бути. Добре, тоді я маю друге припущення.

В коридорі будинку, де мешкає Бандера, на нього чекав агент, перебраний в уніформу, скажімо, листоноші чи поліцей. Коли Бандера піднявся сходами, агент підійшов до Провідника і, тримаючи в руці листа, міг

запитати, чи знає він таке-то прізвище? Форма урядової людини в Бандери, хоча він і був обережним, викликала довір'я і він підпустив агента до себе близько. Бандера міг зосередити свою увагу на письмі й коли відкрив уста щось сказати, агент з пістоля, таким як діти бавляться, прискаючи водою, наповненого отрутою, впорснув жертві ціянкалій.

Фукс, який до цього часу мовчки слухав усі припущення, повторив, що в самогубство Бандери не вірить. Він поставив питання, чим, мовляв, пояснити легке поранення губи Бандери? І тут же підкреслив, що гіпотеза Мудрика потребує уважної перевірки. Фальтер і Міллер сказали, що з Мудриковою гіпотезою тяжко погодитися. Тут я знову висловив думку, яка їм не сподобалася, тобто що злочинець технічно досконаліше озброєний, як вони.

Загально було відомо, що московська пропаганда твердила про вбивство Бандери німецькими урядовими чинниками. Німецький уряд натискав, щоб якнайшвидше було закінчене слідство. З іншого ж боку слідство («Морд Комміссіон») не могло вийти з тяжкого положення. А щоб прикрити свою безпорадність, дійшло до того, що, мовляв, треба зробити висновки, що Бандера поповнив самогубство.

Навколо смерті Бандери почали поширюватися неймовірні вістки. Кагебівська дезінформація вигадувала різні провокації, які поширювали безкритичні люди. Це був час, що ми з І. Кашубою доходили до скрайньої перевтоми і нервового напруження, обдумували різні можливості, аби знайти аргументи для доказів нереальності тверджень про самогубство Бандери.

Головою Проводу ЗЧ ОУН став Степан Ленкавський. Тепер дезінформація на ринок випустила нову

провокацію, тобто що в Мюнхені був Мирон Матвієйко і він убив Бандеру.

Про самогубство Бандери написала німецька бульварна газета «Абендцайтунг» (вона виходить у Мюнхені) за 6 листопада 1959 року. Але «Зюддойче Цайтунг» в ч. 267 за 7 і 8 листопада 1959 року та «Ахт-Ур Блат» за 7 листопада 1959 року помістили статті, які своїм змістом суперечили написаному в «Абендцайтунг». В тих статтях говорилося, що такі особистості як С. Бандера не поповнюють самогубство.

8 листопада 1959 року на поліцію викликали С. Ленкавського і намагалися його розпитати про справу Матвієйка та хто в нас є підозрілим. С. Ленкавський відмовився про ці справи говорити і зазначив, що до цих питань є С. Мудрик і прошу з ним говорити. 10 листопада 1959 року я був на поліції в довшій розмові, виробив собі картину, хто з наших політичних противників говорить про Мирона Матвієйка, а хто про самогубство С. Бандери. Фукс мене питав, чи я ручаюся, що Матвієйко на Україні є в порядку? Я відповів, що в таких випадках ручатися не можна. Далі обговорювалася справа пані Гени Мак, на що я Фуксові порадив йому самому поговорити з тією жінкою і що він побачить, що вона психологічно не надається до злочинної роботи. Почали висуватися припущення, чи часом не вона дала отруту Бандері? Комісарові Фуксові я детальніше виклав свої думки щодо пліток і дезінформації, поширюваних агентурою КГБ. Я йому вказав, що в перших днях вони твердили, що Бандеру знищено за вказівками уряду Федеральної Республіки Німеччини; потім прийшла злива писаних провокацій про те, що Бандеру вбили самі бандерівці, тобто розраховуючи на те, щоб серед усіх українців створити недовір'я; тепер

починають ширити чутки про самогубство С. Бандери, і то з таким навіюванням, що Бандера, мовляв, зрозумів нереальність своїх і націоналістичних ідей взагалі, впровадивши в блуд багато людей, тому для нього вихід був лише один — самогубство. Значить, що політичні цілі є самогубством, треба їх зректися, і переходити на большевицькі позиції. Комісар Фукс дуже уважно слухав, потім під час моєї розповіді щось собі зазотував, але не висловив ніякої своєї думки.

Організаційна слідча комісія, обрана на нараді 21 жовтня 1959 року, також приступила до праці. Вона допитувала всіх, щоб виробити наш власний погляд на справу вбивства Провідника. Мене переслухувано, мабуть, третім з черги. На цьому переслуханні я виклав усе, що ми знали, що повідомляли Провідника Бандеру про небезпеку. Зокрема детальніше я зупинився на нараді з 5 жовтня, коли я реферував справу небезпеки, що було сперте на інформації з 2 жовтня і ставив питання, щоб Провідник на деякий час виїхав до Іспанії.

24 листопада 1959 року увечорі в залі «Дойче Музеум» були жалобні сходи́ни для вшанування пам'яті Степана Бандери. На сходи́нах було понад 300 осіб. Українською мовою на сходи́нах промовляв ред. Дмитро Штикало, а німецькою — д-р Вальчев. Після тих промов був висвітлений фільм з панахиди і похорону. Фільм був добре зроблений. Ярослав Стецько дав мені прочитати листа від Миколи Лебедя, який тепер дуже добре висловлювався про Степана Бандеру. Але як було в роках 1948-1954?

Після висвітлення фільму мені треба було поговорити з Іваном Кашубою. Ми вирішили зайти десь до такого ресторану, куди не заходять українці, щоб нам не перешкоджали. На «Зендлінгер Торпляц» ми знай-

шли один такий ресторан, перед входом до якого стояв чоловік. Коли я на нього глянув, то впізнав у ньому свого старого знайомого німця, якого я не бачив десятих літ. Він мене також пізнав і голосно вигукнув: «Стефан!». Він був молодший від мене, здібний молодий німець в ті роки був студентом, з яким я деякий час був у дуже добрих взаєминах. До мене він мав дуже прихильну настанову. Ми щиро привіталися і зайшли до ресторану та знайшли всередині вигідне місце.

Молодий німець мене, а я його почали розпитувати про життя. Де я мешкаю? Я відповів, що в Новому Ульмі, а приїхав до Мюнхену до приятеля і вирішили зайти повечеряти. Потім я запитав: що він робить, де він мешкає? Він пояснив, що закінчив студії права, потім школу кримінальної поліції, і зробив кар'єру; тепер він очолює одну групу «Морд Комміссіон». Ми з Кашубою переглянулися. Випили по склянці вина і тоді Кашуба його запитав, чи знає він справу вбивства Бандери, про яку тепер так багато пишуть мюнхенські газети? І я від себе також додав, що це дійсно цікава справа.

Мій знайомий пояснив, що він не працює в «Поліцай Президіум», але про цю справу дещо знає. Вчора ми, тобто начальники груп, що очолюють «Морд Комміссії», мали нараду, на якій аналізували цей випадок. Ця справа дуже тяжка. Маємо справу з організацією, яка за-конспірована і вони не все говорять, лише твердять, що злочин зробив хтось чужий, московський агент; не кажуть, хто тому агентіві допомагав. У «Морд Комміссіон», яка провадить цю справу, є схильність зробити висновок цій справі як самогубство.

Коли мій знайомий закінчив оповідати, я його запитав про якусь іншу справу, яку тоді також розписували мюнхенські газети. Я хотів відвести його увагу в інший напрямок, бо все, що ми почули від нього,

було для нас вистачальним. Ми далі розмовляли на різні теми і після вечері тепло розпрощалися. Мій знайомий німець дав мені свій номер телефону і ми розійшлися.

Тепер ми точно знали, в якому стані перебуває слідство над вбивством С. Бандери. В мене не має найменшого сумніву, що тоді й централь КГБ також знала, що німецькі слідчі не мають ніякого доказу, хто ж поповнив злочин, і що вони роблять висновок про самогубство. Централь КГБ мала всі підстави бути задоволеною, а відділ дезінформації мав добрий ґрунт ширити неправду і робити замішання серед українців на еміграції та впроваджувати в блуд земляків на Україні.

В другій половині листопада 1959 року слідча комісія закінчила свої переслухання. Перед нею лежали течки протоколів переслухань і течки анонімних листів, на які слідчі дивилися безпорадно, не маючи ніякого доказу, ані спільної думки щодо висновків у справі вбивства С. Бандери.

Організаційна комісія своїм слідством ствердила, що вона не має ніяких підстав твердити, що хтось із нашого середовища був на послугах ворога. А інформації, які мала наша Організація, стверджували, що ворог планував вбивство Провідника. Але як це виконано і хто вбивство Провідника доконав, — на те не має на цей час доказів.

Московська і східньонімецька пропаганда розвинули широку кампанію проти міністра Оберлендера. Спочатку, що він належить до тих, хто ліквідував Бандеру. Потім йому почали приписувати розстріли польських науковців у Львові в 1941 році. До того долучили український легіон «Дружини Українських Націоналістів» ДУН, який мав назву «Нахтігаль». На всіх відтинках напруження. В справах наклепів на легіон

ДУН і Оберлендера було створено міжнародню комісію під назвою «Лемберг 1941». Ярослав Стецько мобілізує свідків і збирає докази, щоб заперечити большевицьку брехню. Частинно я також де в чому допомагав.

В цей час події почали набирати іншого обороту, чого не припускали начальники КГБ. В Мюнхені, Штуттгарті й інших містах Федеральної Республіки Німеччини виступав хор Вірьовки з Києва. В цьому хорі, як заступник директора, під фальшивим прізвиськом, приїхав на Захід з київського управління КГБ полк. Антон Федорович Червоний. Він у Штуттгарті до готелю «Ганза» попросив свого колишнього підлеглого К. Капустінського, який саме перед тим у Західній Німеччині відсидів 15 місяців у тюрмі за діяльність для КГБ. Полк. А. Червоний у розмові з Капустінським похвалився: «А бачите, як наші товариші змахнули Бандеру. Чиста робота. Так що комар носа не підточить». І тут же Червоний Капустінському сказав, що тепер черга за Кашубою і Мудриком. Червоний домовився з Капустінським, що цей далі співпрацюватиме з КГБ і пообіцяв Капустінському пов'язати його з їхнім уповноваженим на Західню Німеччину. Незабаром до Капустінського з советського посольства зголосився дипломат Н. Е. Левінов, і почалася співпраця. Лише Левінов не завважив, що він за собою привів і німецьку таємну службу — контррозвідників. Так було кілька разів.

Потім західнонімецька контррозвідка взялася за К. Капустінського. Капустінський зрозумів, що він став жертвою необережності Левінова і вдруге вже не хотів сідати до в'язниці за те саме. Німецьким чинникам він справу вияснив, при тому німецькі слідчі і мали підтвердження, що Бандеру вбив агент КГБ. Тепер німецькі чинники повірили, що наше твердження було

правильним. Але для цього було ще замало доказів. Справа полк. Червоного і К. Капустінського докладно описана в книзі «Московські вбивці Бандери перед судом» («Українське Видавництво», Мюнхен, 1965 р., стор. 592).

Зі свого боку ми як могли вказували на провокації московської пропаганди. Виявилось, що наші члени, наші симпатики, з якими ми постійно працювали, виглощували доповіді, вказували на діяльність агентури КГБ, на діяльність Берлінського «Комітету за повернення на батьківщину», вже мали свій вироблений критичний погляд, не підпадали під вплив поширюваних провокацій. Натомість ряд безпартійних людей, що політично не були підготовленими, також наші політичні противники, не виказували критичної думки, а часто також повторювали поширювані провокації.

Міжнародня комісія «Лемберг 1941» зробила висновки своєї праці, стверджуючи, що роблені закиди Оберлендерові та легіонові ДУН безпідставні й неправдиві. Не всі розуміли, для чого так вперто московська пропаганда наводить неправду на легіон ДУН «Нахтігаль». Командиром легіону був сот. Роман Шухевич, пізніший Головний Командир УПА. Майже в переважній більшості вояки цього легіону пішли до УПА і ряд із них стали визначними командирами. Приписування злочинів, які поповнило гестапо, легіонові було метою «довести», що УПА складається з гітлерівських коляборантів.

Під час війни проф. Оберлендер мав якесь відношення до легіону ДУН. Міністер Оберлендер в уряді Аденауера для Москви був не вигідним. Москва мала також люту на ген. Гелена, який очолював німецьку розвідку. Під час війни ген. Гелен був у військовій розвідці.

Московські архітекти брехні, провокацій, терору й вбивств опрацювали плян наступу на Закордонні Частини ОУН, складаючи вину за вбивство С. Бандери на проф. Оберлендера і ген. Гелена, тобто стараючись висвітлити їх як злочинців. Але плян провокації в 1962 році цілковито провалився. Хочу ствердити, що місяць жовтень 1959 року для цілої Організації, для Проводу був важким, а вбивство Провідника було для нас ударом. Під час слідства й іншої праці цей жовтень вбився мені в пам'ять. У 1963 році я про цей жовтень писав:

ЖОВТЕНЬ 1959

Місяць жовтень 1959 глибоко врізався мені в пам'ять. Він був сухий і погідний. Ночі були холоднуваті, а вдень вітерець розносив по вулицях пожовклі листочки, які наводили нез'ясовану тугу. Мене завжди хвилюють осінні місяці. Не знаю, чи в той пам'ятний, трагічний жовтень моє хвилювання було звичайним виявом туги за минулим літом, чи це був душевний неспокій, викликаний якимись підсвідомими передчуттями, тяжкими турботами й моєю працею.

Коли падає листя з дерев, я сам до себе голосно вимовляю ту цифру, яка вказує, котрий уже раз у моєму житті опадає осінній лист. З кожною цифрою стає прикріше на душі. А цифри посуваються вгору, як вказівка годинника, яка відлічує безповоротно минулий час: сорок два, сорок три, сорок чотири...

Жаль за минулим літом? Властиво, такого жалю не повинно було бути в мене. Аджеж те літо 1959 року принесло великі успіхи для членів революційної ОУН. В США під час поїздки Хрущова були проведені великі демонстрації проти цього ката України. А провела їх українська патріотична еміграція, в авангарді якої сто-

яли наші члени. Успішно теж закінчилися літні відпочинково-вишкільні табори для української молоді. Акція, що її провели члени нашої організації під час сьомого світового комуністичного фестивалю молоді у Відні, вийшла краще від наших сподівань. Тож, можливо, що мене хвилювали справи, про які не всі наші друзі знали. Справи, які належали до замкненого кола людей.

Ми ж бачили, до чого прямує ворог; відчували, що він вирішив знищити Організацію; напосівся на життя Провідника, що загрожує іншим друзям... Ворог намагався пролізти всюди, як та пилюка, яка влітає в кожну щілину. Про це ми знали, над цим радили, шукали засобів охорони, протиудару, відсічі... Багато справ були для нас зрозумілими, а багато ще неясними; отже, треба було знати про них, шукати даних про них...

Турбувалися ми і про нашого Провідника. Здається, не було й дня, щоб ми не говорили: Провідник знає, яка небезпека загрожує йому, як чигає ворог. Аджеж у квітні того ж року він мав ще один черговий доказ на те, що московська агентура настирливо шукає нагоди, щоб його знищити. Кілька ж повних запалу й щирости турботи розмов було на цю тему, а скільки разів Провід обговорював питання цієї небезпеки.

Ми знали, що Провідник належить до відважних людей. Тож не раз виринала думка: може протягом довгих років йому вже надокучила постійна тінь охоронців? Може він забагато вірить у своє щастя? Завжди скромний, з нехиттю до парад і особистих почесностей, не любив наражувати інших, готовий сам зустріти небезпеку життя. Він був виспортований, фізично загартований, бистрий і кмітливий, тож напевно вірив, що зможе зустрінути напасника, який загрожував би

йому, швидшим пострілом зі свого пістоля, з яким майже ніколи не розлучався. Бож провідник не міг, як і ніхто інший з нас, знати про такий диявольсько рафінований спосіб скритовбивства, як його придумали московські людомори.

*

Ділові обов'язки запровадили мене на сотні кілометрів від Мюнхену. Сиджу в тихому ресторані й пильно слухаю свого співрозмовця. Бачу його бліде обличчя, мутні очі, нервові рухи рук і голови. Не дивуюся цим рухам, бо відчуваю, як він мучиться. Його життєвий шлях темний і гидкий, душа топиться в підлоті. В такому становищі є не лише він, а тисячі подібних до нього, що замоталися в сіті московських чекістів-донощиків і агентів. Але можливо, що в тих людей, як ось у мого співрозмовця, деколи відзивається ще людське почуття, своєрідний голос сумління, що дає їм змогу бодай на мить позбутися того бруду, в якому вони знаходяться. Та ці хвилини дуже рідкі, приглушені до того жаждою гроша й страхом...

Мій співрозмовець курить цигарку за цигаркою, глибоко затягається димом. Він говорить швидко, врівано, немов би лякався, що не встигне сказати всього, що хоче. Я в думках конфронтую його відповіді на мої запитання з відповідями й інформаціями з інших джерел та приходжу до переконання, що він говорить правду...

— Бережіться, бо на вас іде такий наступ, що не встоїтеся! — шепоче він.

Розмова скінчилася. Я поспішаю на пошту до телефону й викликаю Мюнхен. Зголошується знайомий голос:

— Ні, Провідника немає; якраз від'їхав...

Запитую, чи друг, який говорить зі мною, пізнає мій голос.

— Так, Друже Степане! — чую відповідь, і прошу:

— Перекажіть Провідникові, або Іванові, що тепер треба бути куди обережнішим, ніж перед цим. Телефоную здалека. Зміцніть охорону. Це стосується теж Івана...

— Гаразд, зараз перекажу! — чую рішучу відповідь і з полегшою вішаю слухавку телефону.

Біля себе бачу свого друга Володимира, який супроводить мене. Він стоїть біля стіни телефонної залі й усміхається до мене. Над його головою висить календар. 2 жовтня 1959...

За мною залишилися сотні кілометрів, десятки сіл і міст. Нарешті Мюнхен. Зустрічаюся з друзями, а після обіду йду на засідання, де реферую про свою поїздку. На засіданні присутні: Провідник і три інші провідні друзі. Інформую докладно, точка за точкою. Але здається мені, що в декого з присутніх виринає сумнів: чи не загустими фарбами я змальовую ситуацію?

Після моїх слів хвилину мовчанки перервав сам Провідник. Говорив спокійно, переконливо, з'ясовуючи нам важливість ситуації. Про пляни ворога ми знаємо не від сьогодні, не раз ми паралізували його задуми, не раз вдаряли там, де він найменше сподівався. Він ніколи не дасть нам спокою. Зрештою, ніхто з нас, членів ОУН, не може розраховувати на якесь спокійне, безтурботне життя.

Провідник усміхнувся і в тій усмішці була якась заспокоююча сила, яка помітно вплинула на наш настрій. Пізніше говорили й інші друзі, підкреслюючи вагу та можливості невідомої небезпеки. Заключне сло-

во мав Провідник. Вирішено зміцнити охорону, подвоїти чуйність... Календар, що стояв на робочому столі Провідника, показував 5 жовтня 1959...

Не все укладалося так, як я хотів бачити. Одні пляни корегувала дійсність, інші замотувалися так, що треба було наново починати їхню реалізацію. А все це створювало велике напруження сил та нервів. Дні минали...

Увечорі 14 жовтня я знову вибрався в далеку дорогу. Ранок зустрів мене в чужому, мені мало відомому місті. До обіду довелося поборювати різні труднощі й невдачі, але не без певних осягнень. Про ці успіхи вирішую повідомити Провідника.

До телефону підійшов знову той самий друг і спокійно відповідає, що Провідник поїхав додому на обід. Прошу переказати Провідникові про те, що я дзвонив; тепло прощаюся з другом, передаючи через нього привітання для інших, і вдоволений відходжу до своєї праці.

Увечорі я такий втомлений, що тільки маю одно бажання: спати. В готелі виповняю формуляр зі своїми життєписними даними й біля підпису ставлю дату: 15 жовтня 1959 року... В той час я ще нічого не знав, що принесла та трагічна дата якраз тоді, як я телефонував до Мюнхену, викликаючи Провідника...

Вранці наступного дня я прокинувся серед якогось неспокою. Приходить на думку, чи не затягається довкола мене якась ворожа сіть? Чому такий неспокій? До Мюнхену телефонувати ще рано, тож дзвоню додому. Чую в телефоні дорогий мені голос:

— Слухай, де ти? Звідкіля телефонуєш?...

— Що сталося?

— Як то? Ти не знаєш? Провідник не живе!

Чую, як мені стискує віддих. Механічно, не усвідомлюючи слів, говорю:

— Будь здорова. Я швидко буду вдома!...

Силою перемагаю слабість, яка охопила моє тіло, й викликаю Мюнхен.

— ... Так, Провідник не живе ... Коли? якраз вчора в обід, як Ти дзвонив ... Приїжджай якнайшвидше! ...

Серце голосно стукотить у моїх грудях, коли я біжу до таксівки попри кіоск з газетами, на яких великими чорними літерами видніють наголовки зловіщої вістки:

«Тасмниче вбивство в Мюнхені». «Шеф українського визвольного руху не живе! ...»

Після смерті Провідника Бандери ми зрозуміли ко-го ми втратили. Можна було почути не від одного, що Голову Проводу ми будемо мати, але такого Провідника, як був Бандера, на еміграції вже не буде.

На Різдво 1960 року з Канади приїхав Влодко Де-чаківський, мій знайомий від 1941 року, а Кашуби приятель з пізніших років. На перший день Різдва ми втрійку сиділи в мене, згадуючи минуле і роздумуючи над тим, як буде виглядати наша праця в майбутньому. За життя Провідника Бандери були такі особи, що мене називали: «Він чоловік Бандери». Після смерті Бандери в одній розмові С. Ленкавський сказав: «Бандера Вас дуже цинив». Тепер я вирішив вести себе так, щоб для всіх було видним, що я чоловік ідеї, а не Голови Проводу. Так я це робив.

МОРАЛЬНИЙ І ФІЗИЧНИЙ ТЕРОР НАС НЕ СТРАХАВ

Смерть Провідника Бандери нас не залякала, не страшила, лише в ряді провідних Друзів викликала завзяття та скріпила діяльність. На ряд членів Проводу

ворог робив провокації, застосовував погрози. Мені присвячені появлялися анонімні листи, на карикатурах мене показували як бандита з ножом у руці, ночами погрожували телефонічно, робили заходи створювати колотнечі в родині. Також німецькі урядовці мали інформації, що ворог заповзявся мене знищити. В Новому Ульмі Григорій Федоренко довірочно мене остеріг, що член советського посольства в Бонні Григорій Руденко, шантажуючи його дочкою, яка була заміжньою з офіцером, вимагав від нього, щоб зібрав дані, коли я виходжу з хати, хто мене супроводжує й таке інше. Ми були пригтовленими, що якийсь кагебівський висланник може вбити кожного з нас. Однак ми не мали страху і ніхто не давався залякати.

Я свій страх загубив ще в молодих літах і вважав, що, переживши підпілля, ряд бойових сутичок, присуд смерті і кацети, я живу вже на кредити. Ми рішили поширити і скріпити нашу розвідчу й контррозвідчу діяльність. Ніякого комплексу ми не мали перед чекістами, не вірили в їхню всевидючість чи якусь геніяльність, а тим більше в надлюдськість. Мені з ними приходилося багато разів мати справу в Україні. Я бачив їхнє «геройство» у Київській області, як вони себе сипали. Інша справа мати владу й мучити арештованого, шантажувати родиною, пришивати видумані справи. Ми вірили в свою здібність, в свій досвід і були готові на всі жертви.

Ми мали ряд людей фахових, які не були включені до цього часу до праці. Одні стояли осторонь від будь-якої праці й їх вважали за аполітичних; дехто взагалі для українців був невідомий. Тих людей не знали ті, що відійшли до двійкарів, їх не знали також активні члени ЗЧ ОУН, за винятком нас кількох. Ми їх покликали до праці. Також декілька осіб ми вже давно

підготували для підсунення ворогові. В групах, які почали творитися за допомогою советського посольства чи активіста зі Східнього Берліну Принцева, ми мали інформаторів.

Припильновуючи старанно в діяльності кожного чоловіка зокрема, скоро починало давати висліди. КГБ закордоном у цьому напруженні мало тиск із централі: поширювати працю та приєднувати людей. Одним словом, наступив у них змаг виконати і перевиконати плян. За нашими даними, тих, кого КГБ вербувало для шпигунства в інших ділянках діяльності, поза українським еміграційним відтинком, підготовляли дуже обережно. Агентуру для розкладу еміграції вони також підбирали обережно, але поспішали.

Голова Проводу ЗЧ ОУН Степан Ленкавський, перебравши обов'язки праці, в ряді випадків виказав дуже велику обережність. Деякі ділянки закритого сектора, як, наприклад, висилку людей на Україну, хвилево здержав. В Організації намагався закріплювати стабільність. До нашого пляну про поширення розвідчої і контррозвідчої діяльності поставився дуже уважно. Після перегляду і передискутування пляну він більше не вглиблювався в деталі. Його інформовано про висліди праці й він не намагався втручатися в працю людей, які знали свою роботу.

С. Ленкавський мав правильний підхід до праці і вважав, що кожна ділянка організаційної діяльності мусить вишколювати фахівців даної ділянки й Організація до кожного відтинку роботи мусить мати своїх експертів. Голова Проводу С. Ленкавський часто повторяв, що ми мусимо покінчити з тими «геніями», що вважають себе знавцями всього і все знають, не даючи змоги людям спеціалізуватися і вироблятися.

Тоді також було постановлено активізувати вишкіл

членів. Справу вишколів покладено на мене. На організаційних сходах членів Організації, що були прийняті в наші ряди після масової еміграції, я зробив інформаційну доповідь. Наша Організація від початку своєї діяльності окрему увагу присвячувала вишколові членів. Постійно вимагала, щоб члени працювали і вчилися, всесторонньо поширювали свої знання і вироблялися. Добре вишколені й вироблені в праці члени є запорукою успішної праці. В підпільних умовах на Україні, під постійним переслідуванням ворога влаштовувати вишколи було трудно, але вишколи провадилися завше. На Україні наше членство мало велику охоту до поглиблювання знань і дуже пильно вивчало вишкільні матеріали. Організація на еміграції має змогу для вишколювання членів і ми мусимо провадити вишколи та вчитися. Вчитися, вироблятися в праці, набирати досвіду, плекати добрі прикмети, — це обов'язок кожного члена. В праці з людьми маєте бути справедливими і пам'ятати, що кожна людина обурюється несправедливістю, з презирством дивиться на грубе і нетактовне поводження. Ставте справи ясно, чесно, без крутійства і хитрування, бо крутійство і хитрування не створять твердої бази для праці й довір'я. Треба вчитися виробити терпеливість та пізнання людини. Правильно оцінити людину і поставити її на своє місце, — це має велике значення в Організації.

Заставляймо наших людей до публічних виступів у дискусіях, виголошування доповідей. Треба багато читати. Нашим ворогом є московські комуністи і московські імперіялісти. Ми мусимо докладно вивчати ворога. Вчим українців, щоб вони всюди і завше були собою. Треба вчитися думати і себе приготувати до самостійної праці.

Кожний член Організації мусить сам себе запиту-

вати: чого я нового навчився за минулий тиждень (місяць), який досвід я можу мати з проведеної праці, які помилки я зробив і чому вони були зроблені? Організуємо роботу так, щоб кожний українець на еміграції мав місце для zatrudнення, щоб кожний виконував свій обов'язок супроти нашої Батьківщини. Бог помагає тим, що самі собі помагають. Рабам і жебракам ніхто нічого і нічим не допоможе. Ми маємо вміти творити свою власну силу, що буде силою нашого народу. Ми маємо вірити в силу нашого народу, в нашу правду, за неї боротися. А успіх в боротьбі залежить, крім праці, від жертовності, від потрібних знань.

Такі були в скороченому вигляді провідні думки на наших вишколах. Голові Проводу С. Ленкавському я представив програму вишколу в таких точках: 1. Розвиток української політичної думки; 2. Політика ОУН в минулому і сучасному; 3. Ідеологія Українського Націоналізму; 4. Зовнішня політика; 5. Советознавство — відомості про компартії, структура компартії, ОГПУ-НКВД-МГБ-КГБ, комсомол, советська армія; 6. Розвідка, контррозвідка; 7. Практична діяльність Організації. С. Ленкавський плян затвердив, лише висловив деякі зауваги щодо годин.

Викладачами на вишколі були: С. Ленкавський, Я. Стецько, Г. Васькович, І. Кашуба. Я викладав усі точки, які входили в советознавство. Пізніше до програми викладів на вишколі було додано лекції про журналістику, які викладав ред. Д. Штикало.

В Бельгії в копальнях працювало багато наших членів. Свої літні відпустки вони проводили над морем у місцевості Миделькерке, це близько шести кілометрів від Остенде. Вони там винаймали готель, в якому їх замешкувало близько 40-50 осіб. Під час їхніх відпусток вони проходили наш вишкіл. Я туди їздив кілька

разів зі своїми лекціями. Там я пізнав ряд добрих працюючих людей: Григорій Хомляк з Радехівщини, Михайло Дуда, Бойко, Михайлишин, Степан Цап. Інші прізвища не запам'яталися.

Я відійшов від своєї праці в СУМі, яка в мене і так уже була дуже обмежена, а почав більше активізуватися на громадській праці. Сумівська діяльність помітно поширювалася і збільшувалося число сумівців. Пізніше також В. Леник зайнявся іншою працею, а керівництво СУМом перебрали: Степан Костюк, Роман Дебрицький і інші.

Большевицька преса почала гострі атаки на міжнародню комісію «Лемберг 1941». «Комсомольська правда» за четвер 21 січня 1960 року в ч. 17(10649) помістила статтю «Оберлендер і його спасителі». Швайцарця Шюга назвали нацистом, іншого члена міжнародньої комісії голляндця Зварта назвали спекулянтом. Я розмовляв із Звартом. То розумна людина. За гітлерівської влади був у Саксенгавзенському концентраційному таборі. По закінченні війни він працював у голляндській військовій місії в Берліні. Там він мав доступ до архівів гестапо. Пізніше Зварт у складі якоїсь інтернаціональної комісії був у Польщі. В Кракові він розмовляв з деякими офіцерами польського підпілля — Армії Крайової. Зварт досить добре орієнтувався в справах Сходу і большевицької політики.

Від 17 до 23 березня 1960 року я був у Бельгії. Там я виголошував свою доповідь по скупченнях українців у таких містах: Льеж, Звартберг, Гено. Зустрів ряд знайомих. Всюди було зацікавлення доповіддю, яка мала тему «Наступ КГБ на еміграцію». Всюди було багато питань і висловлювань думок.

В неділю, 27 березня 1960 року о 6.30 годині зателефонував Я. Бенцаль і повідомив, що несподівано помер

Дмитро Миськів. 30 березня 1960 року відбувся похорон. Було багато людей і близько 20 вінків. На похороні були отці: Леськович, Гриньох, Дмитришин, Проскурницький. По кійного прощали: полк. Е. Побігуций, Дем'ян Пеленський, проф. Ю. Студинський, д-р Мриц, земляк з Підгаєччини Попович, І. Дмитрів з Англії. Покійний Миськів був старим громадським діячем, в Проводі ЗЧ ОУН він провадив фінансові справи.

МОЇ ЗЕМЛЯКИ, ДРУЗІ І ПРИЯТЕЛІ

Іван Тимчук-Батько, Шарко, родом з села Ордова Радеківського повіту. Високого росту, сильної будови чоловік. Член ОУН, політичний в'язень польських і гітлерівських тюрем та концтаборів. Мене з ним лучила особиста дружба, яка розвинулася під час праці в ОУН. Іван Тимчук був дуже лагідної вдачі, доброго характеру чоловік. Коли йшлося про українську національну справу, він був твердий, безкомпромісовий і готовий був на жертви. Наша взаємна дружба тривала 45 років. Ми ніколи не мали між собою напруженої ситуації. Довший час він займався купецтвом. Не раз мені (не персонально) були потрібні гроші, кажучи йому, що потрібно 2000 чи 5000. Він давав і ніколи не питав: «Чи віддаси?», «Коли віддаси?».

Не раз були дуже ризиковані випадки, в яких він мені чи я йому завше намагалися допомогти, не зважаючи на небезпеки чи взагалі якісь невідгоди. Пригадую гітлерівську окупацію. Дуже скоро, вже в кінці серпня, гестапо мало намір його заарештувати. Він мав щастя втекти. Довший час він переховувався і ночами часто приходив додому. Мав тоді сина, якому було, мабуть, років сім. Діти, бавлячись, почали його синові закидати: «Еч, ти не маєш батька!». Так повторювалося кілька

разів і малий не витримав і спересердя закричав: «Неправда, маю батька, бо тої ночі він був дома». Від тоді пішла вістка, що Тимчук Іван був дома, і його назвали «Батьком».

Мені вдалося виробити йому фальшиві документи на прізвище Сілецького. У Львові я полагодив організаційне перенесення Івана до Львова, де йому приготували місце праці в господарській референтурі. Залишалося лише привезти його до Львова. Поїзди не ходили. Лише раз на тиждень їхало авто з Союзу кооператив, яким йому було небезпечно їхати. Автом їхали різні люди, з яких багато його знали. Широко було відомо, що за ним розшукує гестапо і німецька жандармерія. Мені стало відомо, що до Радехова приїхав автом Остап Чучкевич, — активний член ОУН Мельника, великий ворог бандерівців. Я також точно знав, що Чучкевич працює в гестапо. Мене зацікавило, чого це він приїхав до Радехова? Зібравши інформації, мені стало відомо, що Чучкевич приїхав відвідати директора Союзу кооператив Малиняка. Я рішив піти до коменданта української поліції Івана Коритка, щоб більше довідатися і несподівано застав там О. Чучкевича, який, річ ясна, мене не знав. Іван Коритко був ознайомлений із тим, що я роблю і знав також, хто є такий Чучкевич. Отже мене Чучкевичеві не представлено. Але все склалося так, що розмова мала загальний характер і я в ній взяв мою участь. Чучкевич відразу ж почав мене розпитувати, що я роблю. Я відповів, що маю в пляні зайнятися купецтвом і при тому запитав, чи він на своє авто не міг би взяти до Львова мого приятеля? Чучкевич поцікавився, з якою метою мій приятель хоче їхати до Львова? Я пояснив, що мій приятель має розвідати можливості торгівлі та знайти базу, з якої б можна було діставати крам. Це переконало Чучкевича і він

сказав: «Два кіло масла і вашого приятеля завезу до Львова». Буде масло, лише прошу сказати, куди маємо прийти» — «О 20-й годині біля української поліції. Але ви приходьте з маслом добре відваженим».

Це було мені дуже вигідно, бо в 20-й годині вже темніло і біля поліції не було роззяв. З Іваном ми все погодили і точно о восьмій годині вечора поспішали на вулицю, де чекало авто. Іван завше ходив без покриття голови, а тим разом він мав на голові такого капелюха, що коли б не вуха, то в тому капелюсі зникла б уся голова Івана. Мотор авта вже гуркотів, Чучкевич стояв біля авта й голосно сказав: «Скорше!». Я передав Чучкевичеві масло і сказав: «Повних два кіло». Тоді він до Івана: «Сідайте до авта!» Іван нагнув голову, щоб сідати і раптом чомусь зупинився. Я заглянув в авто, а там сиділи два офіцери гестапо. Без довгої надуми до Івана: «Сідай і будь здоров!», до того ще і торкнув його. Як лише-но Іван сів в авто, воно з місця рушило вперед.

Блискавкою пронеслося в моїй голові: «А як вони почнуть його розпитувати і заарештують?» Себе я заспокоював тим, що в Івана були особисті документи не на його прізвище, за яким шукає гестапо. Раненько, ще було темно, як я сів на вельосипед і вирушив до Львова, в сімдесятдвокілометрову дорогу. Прибувши до Львова, я відразу поїхав до тієї хати, де повинен бути Іван. Він зрадив моему прибуттю і сказав, що припустив, що я приїду і розповів: «Знаєш, як я побачив гестапівські погони, то подумав, — добрий провідник, відразу гестапові в руки; але відразу ж думка, — та ні, такого Степан ніколи не зробить».

Часто наші пригоди межували із смішним і страшним. Про це можна написати окрему брошуру. Я вже згадував, як Іван із Саскатуну без паспорту прилетів

до Мюнхену на похорон Провідника Бандери. В останніх днях грудня 1981 року ми обидва в Нью-Йорку вечеряли, довго розмовляли, згадували минуле і міркували, що буде далі? 27 березня 1982 року мене розбудив телефон. Говорив Степан Кузьма із Саскатуну. Схвильованим голосом він мене повідомив, що на серце несподівано помер Іван. Сон від мене відлетів, і я до ранку пригадував усе те, що зберегла мені моя пам'ять про мого друга і приятеля Івана Тимчука.

Богдан Казанівський з села Нивиці Радехівського повіту. Пригадую я, учень, в Радехові часто на вулиці Львівській, чи на ринку бачу стрункого рухливого юнака, працівника Союзу кооператив. Богдан належав до дуже заповзятливих людей, про якого всі добре висловлювалися, включно зі старшого віку радехівської інтелігенції. Тоді я з ним особисто не був знайомий.

Потім хвиля арештів на Радехівщині й арешт Богдана, що для багатьох, зокрема старших, було несподіванкою. Богдана вважали за надто лагідного і, може, ніжного, а дехто уявляв собі, що член ОУН мусить де-що інакше виглядати. Потім суд і 12 років в'язниці. Жорстокий вимір кари. Але для польського суду для організаційного референта повітової ексекутиви ОУН це була нормальна ставка. Розвал Польщі, вихід на волю і відразу Богдан опинився за рікою Буг, що робила границю між Німеччиною і СССР.

Пригадується мені розмова Климова-Легенди з Іваном Шпаком-Запорожцем, який походив із сусіднього села біля Нивиць. Легенда говорив, що треба родичів Богдана повідомити, щоб не падали духом за ним. Але багато не говорити, бо чекісти можуть до них дібратися. Тоді я довідався, що Богдан знову потрапив в руки ворога.

Я часто бував у Нивицях і розмовляв з Богдановим

батьком. Ночувати в родини Богдана підпільникам було невіЛЬНО. Вибухла війна, і стало відомо, що Богдан належить до тих нечисленних політичних в'язнів, котрі мали щастя оминати чекістської кулі.

Богдан приїхав зі Львова до Радехова, і тоді я з ним коротко розмовляв. Потім уже на еміграції між нами закріпилися добрі дружні взаємини. Духовий зміст Богдана — це зміст і приклад націоналіста старої крайової школи з іспитом двох «університетів»: польської й большевицької тюрми та рафінованого слідства з тортурами.

Тиміш Мельник із Стоянова Радехівського повіту, мій ровесник, районний провідник ОУН (одного з районів Радехівського повіту). Деякий час я був його зверхником і пригадюю його солідність, його чесність і працьовитість. Тиміш був заарештований гестапом і пережив тортури садиста-гестапівця Вірзінга та німецький концераційний табір.

Ми зустрілися в 1945 році в Авсбурзі. Пережиття Тимоша підорвало його здоров'я й енергію, але пильність, чесність, працьовитість і патріотизм в нього зовсім не підупали.

Володимир Багнюк із Стоянова Радехівського повіту. Володимир Багнюк учень. Мені слабо пригадується випадок арештів учнів, а серед них і Володимир, який зумів втекти майже з рук ворога. Потім десь я його зустрічав як зв'язкового. Я дуже цікавився своїми земляками та добрими патріотами. Після війни я зустрів Володимира і знав, що він пройшов твердий шлях і замешкав в Едмонтоні, з родиною, став власником підприємства, активним українським діячем.

Євген Апонюк з села Середпільці Радехівського повіту за приналежність до ОУН відсидів чотири роки в тюрмі. Потім став купцем. Але він і його дружина Ка-

теріна завше були готовими, всім чим могли, допомогти підпільникам. У нас якось непомітно зміцніли приятельські взаємини. Пригадую мої розмови з ним у Холмі, потім Радехові. По лінії господарсько-фінансовій Євген належав до тих, хто творив фінансову базу ОУН в Україні.

Семен Патан з села Завидча Радехівського повіту, чоловік без претенсій, рядовий вояк за українську національну ідею. Не пригадую випадку, щоб Семен колись сказав: «Я не можу», «Я боюся». Він завше був на все готовий; в нього завжди була коротка відповідь: «Так, я зроблю».

Тимко Зарічанський з села Оглядова Радехівського повіту, станичний ОУН. Я був знайомий з ним ще в підпіллі. Це був відданий українській національній справі чоловік. У 1942 році його заарештувало гестапо і запроторило його до кацету в Авшвіці. Після закінчення війни він жив в Авгсбурзі, звідти він і виїхав за контрактом на працю в копальні золота в Канаді. Останнього дня його праці в копальні сталася катастрофа, в якій він загинув.

Іван Курах — маляр, жив у Цюріху (Швейцарія). Наше знайомство почалося якось непомітно, і перейшло до добрих приятельських взаємин. Десять у половині 50-х років вперше я розмовляв з Курахом. Він мені сказав, що багато чув про мене і хотів би поговорити зі мною. Його цікавила підпільна праця в часи гітлерівської окупації України. Про себе він оповідав, що студіював у Римі. Коли вибухла війна, він був в італійській армії на східньому фронті. Він був з покликання маляр. На постоях від фронту, не маючи ані паперу, ані фарб, малював на газетах і зберіг з того періоду цілу серію малюнків. Через своє малювання він здобув серед італійських старшин симпатії. В повоєнних роках його

знайомі старшини поробили собі кар'єри: були генералами, міністрами, так впливовими людьми в Італії. Вони завжди щиро приймали Кураха. В своїх студентських часах Іван Курах мав пригоду. З Галичини до Риму він ішов пішки, бо не мав грошей на проїзд. Його черевики витримали лише до Праги (Чехія) і Курах залишився буквально босим. Йому прийшло на думку піти до відомої взуттєвої фабрики Бата і попросити якихось черевиків. Там його вислухав якийсь завідуючий, повів до майстерні, взяли з його ніг міру і швидко пошили йому черевики. Потім дали йому адресу представництва Бата в Римі, щоб він, коли прийде до Риму, там зголосився і там йому дадуть легкі мешти. Він так і зробив. Від нього забрали черевики і дали йому гарні літні мешти. На другий день Іван Курах побачив в італійських газетах фотографії його черевиків і заголовки над ними, що студент зробив у них, тобто пройшов 2000 кілометрів. Таким чином він для фабрики Бата зробив рекламу, а тим самим фабрика зробила певного роду популярність Іванові Курахові.

Після війни І. Курах деякий час був професором в Академії мистецтв в Мілані. Потім перебрався до Цюріху, де мав своє ательє. Мав ряд власних виставок своїх картин, як ось в Нью-Йорку, Парижі, Мюнхені. Для вшанування його пам'яті поміщую свою статтю про його виставку в Мюнхені. Іван Курах помер 18 січня 1968 року, на 59 році свого творчого життя. В газеті «Шлях Перемоги» за 7 лютого 1965 року я писав:

«Під гаслом 'Мистець і війна' в суботу, 23 січня 1965 року в Мюнхені, Максиміліанштрассе 42, відкрилася виставка образів творчості мистця-маляра проф. Івана Кураха. Виставка триватиме до 21 лютого 1965 року.

У двох просторих залах музею проф. Курах розмістив своїх 51 творів, які переважно змальовують кар-

тини воєнного часу на нашій Батьківщині в 1942 році: сувору зиму з сніговіями і рвучким вітром, сіре небо й смуток безмежних степів України, самоту, безнадійність і відчай людського горя, врешті останні символи — хрести й хрестики на маленьких могилках. Перше враження кольорів примушує глядача напружено вдивлятися в образи. Тоді яскравіше видно, що кожний твір мистця має свій окремий зміст і таку глибину, що її не кожний мистець здатний відтворити. Українські простори змальовані з таким відчуттям, що глядач переконаний, що перед ним рідні краєвиди батьківщини. Кожний образ зображує дійсність, що її роки тому пережив проф. Курах і зумів її з великою експресією перенести на полотно, без уваги на те, яка це буде тема: фронтові вояки, чи втікачі з українських земель; краєвиди зимового й весняного часу; чи мати й дитина; зруйноване місто тощо.

Виставлені в Мюнхені образи в більшості відтворені на підставі рисунків, що їх маляр робив у похідній військовій колоні чи у фронтовому окопі. Не маючи під руками жадного мистецького приладдя, Курах рисував і малював на шматках старих газет або на пропагандивних листівках, що їх розкидали воюючі сторони. Не маючи олівця, пензля і фарби, він малював звичайним патином чи пальцем, користуючися чорною пастою для взуття. Якраз ця наполегливість, ця творчо-мистецька «одержимість» викликає пошану до мистця, бо доводить, що Іван Курах і в найгірші часи був справжнім мистцем і таким залишився до сьогодні. Його ж образи виконувалися під час сніговіїв та в морози, під свист куль і вибухи гарматних стрілен чи під час летунських нападів. Мимоволі виринає питання: чи багато знайдеться таких мистців, щоб цим способом виявляти відданість своїй ідеї? Здається, що тільки Іван Курах має

в цьому першість. І якщо нагороди за мистецтво видаються справедливо, то, на нашу думку, Курахові належить перша така нагорода.

Після відкриття виставки, на яку зійшлася велика громада українців і чужинців з Мюнхену, друзі мистця з Швейцарії висвітлили короткий фільм про життя і творчість Івана Кураха. Він, син бідного українського селянина Галичини, вже змалку прагне вчитися і посвятитися мистецтву. Але становище його окупованої ворогами батьківщини не сприяє молодому студентові. Тому він вирішує йти в світ і там шукати заспокоєння своїх прагнень. Курах пішки йде зі Львова до Італії, батьківщини мистецтва. Тут доля студента-чужинця — без жадних засобів на прожиток — була не легкою. Однак сильна віра, працьовитість і здібність допомогли Курахові закінчити студії, отримати науковий ступень і призначення викладати у високій школі мистецтв. Як українець, але громадянин Італії, він був під час минулої світової війни покликаний до війська і на східньому фронті пережив долю італійського корпусу.

Після війни Курах повертається до Італії й починає наново відбудовувати свою мистецьку святиню, з запалом кидається до роботи, щоб після якогось часу продістатися в кола мистців, імена яких відомі в усьому світі. Він влаштовує виставки своїх творів у Нью-Йорку (США), Парижі, Римі та інших містах Європи. Всюди критика з признанням і подивом висловлюється про мистця і його творчість. А при цьому Іван Курах всюди підкреслює, що він українець. Знаємо, як важко серед недругів українцеві добитися признання. І тому не один із слабодухів ставав з Івана Джоном чи «руським». Курах не загубив свого національного я і цю позитивну сторінку треба з особливим натиском підкреслити.

Успіх виставки в Мюнхені допоможе проф. І. Курахові влаштувати свої виставки в інших містах Федеральної Республіки Німеччини. Хочемо від щирого серця побажати нашому землякові-мистцеві успіхів у його подальшій творчій праці».

МІЙ ДРУГ ІВАН КЛИМИШИН

Наприкінці травня 1940 року під час військового вишколу, влаштованого чинниками ОУН, я познайомився з інструктором, що його курсанти знали під псевдом Кармелюк. Це був високий, стрункий, енергійний хлопець, який своєю поведінкою притягав до себе кожного і викликав симпатію. Ми дуже швидко подружили між собою і тоді виявилось, що ми однолітки.

Тому, що підпільне життя було побудоване на засадах глибокої конспірації, під час розмов я лише довідався, що мій друг називається Іван і походить з Волині. Близьчі дані про його життя мене не цікавили і він теж не намагався більше довідатися про мене. Звичайно, наші розмови велися про військові справи.

Іван був просто фанатиком військового ремесла, був з ним всебічно ознайомлений, прочитавши чимало творів з військової ділянки та студіюючи докладно історію колишніх походів і боїв з княжих, козацьких і новіших часів. Він мріяв про навчання у вищій військовій школі і снував плани про творення української армії.

Короткий час військового вишколу проминув і Провід ОУН призначив мене до підпільної праці на теренах під большевицькою окупацією; Іван відійшов до військової референтури ОУН у т. зв. Генеральній Губернії.

Пізньої осені 1940 року я знову перейшов через кордон і прибув до Кракова, де дістався на спеціальний

вишкіл, що підготовляв провідні кадри для підпільної праці в Україні.

У Кракові я несподівано знову зустрівся з своїм другом Іваном. Ми стали курсантами того самого вишколу й навіть разом замешкали на одній квартирі. Іван знав, що відразу після вишколу він піде через кордон на Україну, тому дуже цікавився новими методами підпільної праці, випитуючи мене про все, що могло йому пригодитися серед нових, небезпечних обставин.

В той час я довідався про те, що Іван є родом з Крем'яниччини, а справжнє його прізвище — Климишин. У вільні хвилини Іван з великим захопленням оповідав мені про свою Крем'яниччину та змальовував казкові образи майбутнього України, виявляючи радість з праці, яка чекала його на рідних землях.

Надійшов квітень 1941 року. Наш вишкіл закінчився і випусників вишколу поділено на групи, які відійшли в напрямі кордонів. Іван Климишин був призначений до групи, яка пішла через кордон у Карпатах. Я подався з іншими в напрямі Сокаля.

Поки, одначе, Іван прибув у свої рідні сторони, вибухла німецько-більшевицька війна. Наступила зміна загарбників і окупантів України. В Крем'яниччині Климишин енергійно взявся за ліквідацію залишеної московської агентури. А коли Провід ОУН почав організовувати бойові відділи для боротьби з гітлерівцями, Іван Климишин з запалом поринув у військову працю. Вже в половині 1942 року він мав організовану сотню, яка, часто замаскована німецькими уніформами, оперувала в різних районах Крем'яниччини. Климишин розганяв і роззброював станиці гітлерівських прикордонників, які пильнували штучний кордон поміж галицькими й волинськими землями.

У серпні 1943 року я цілком несподівано зустрівся

з своїм другом, який був уже широко відомий як командир Крук. Цього разу я завважив зміни в поведінці Івана. Він був спокійніший, серйозніший. В розмові зі мною він оповідав про скаженість гітлерівського ляндрвірта Ріхтера з Лановецького району, про начальника крем'янецької жандармерії Сгера та про розбудову нашої військової сили. Здібність у військових справах та невичерпна енергія віщували велику майбутність для мого друга в нашій визвольній боротьбі. В той час він поважно плянував підготовку до боротьби з московським наїзником, передбачаючи, що гітлерівська Німеччина програє війну й большевицький окупант знову прийде на наші землі.

З часу тієї зустрічі, яка, на жаль, була останньою, я вже не мав змоги бачити свого дорогого друга. Щойно через 15 років я довідався, що в 1945 році Іван Климишин-Крук мав під своєю командою п'ять сотень УПА, які були в Крем'янецьчині. Одна сотня носила большевицьку уніформу й була дуже добре озброєна. Нею командував сам Климишин і повністю очистив від московсько-большевицьких загарбників ряд районів Крем'янецьчини: Лановецький, Почаївський і Дедекралівський. В боях з цією сотнею згинули десятки старшин та сотні рядовиків військ МВД-МГБ.

Після капітуляції Німеччини московський ворог кидав проти УПА чимраз більші сили. Боротьба ставала важчою. Знайшовся зрадник, який знав про деякі плани Крука і виклав їх чекістам. В серпні 1945 року Климишин-Крук з 12 вояками УПА їхав автом через ліс біля села Борсуки, Лановецького району, не підозрюючи, що на підставі зрадникових інформацій МГБ зробило на нього засідку. Капітан МГБ, який командував відділом чекістів на засідці, знав, що вояки Крука не піддаються ворогові й не просять ласки. Тож, коли на-

близилося авто, емгебісти обстріляли його несподівано таким сильним вогнем, що з Крукового відділу ніхто не залишився в живих. Так загинув, на 26-му році життя, талановитий військовик і великий патріот Іван Климишин.

Після його смерті в Крем'яниччині залишилися три здібні командири: Гарасим, Грім і Чорний, які ще довго боролися проти московських наїзників.

Може на еміграції є хто з українців, які знали славного героя Івана Климишина, тож дуже прошу своїми спогадами доповнити мою згадку про його життя і боротьбу. Хай слава про командира Крука заохочує інших до праці й боротьби за визволення України.

ВОЛОДИМИР МАНДРИК

Западав присмерк. У своїй кімнаті я розділював підпільну літературу, час від часу кидаючи погляд крізь вікно, й прислухався до вуличного гомону. Невеликим Радехівським ринком проходили люди й, здавалося, що жодної небезпеки немає...

Раптом біля дверей моєї кімнати зчинився гомін і в моєї голові блиснула тривожна думка: невже гітлерівська поліція?

Я швиденько прикрив ковдрою розкладені на ліжку книжечки, вийшов на коридор і замкнув двері на ключ. Знизу до моїх вух долітало людське сопіння і тупіт ніг. Я зійшов сходами вниз, пильно розглядаючись. У коридорі біля входних дверей стояв здоровенний чолов'яга, який тримав за рамена юнака й потрясав ним. Інший юнак котячим стрибком скочив великанові на плечі і цей випустив із своїх рук першого юнака. Звільнений швидко присів, схопив чолов'ягу за ноги

й шарпнув. Нападений, з другим юнаком на спині, гепнув на землю. Тоді я з притиском сказав:

— Поліція!

Всі три зірвалися на рівні ноги й, важко дихаючи, дивилися на мене.

— Чому ви тут заводите розбой? — запитав я.

Менший ростом юнак показав рукою на великана й відповів:

— Він мені з шапки здер тризуб. Ми йому цього не подаруємо!...

Так близько моєї кімнати метушня була для мене небезпечною, бо могли появитися гітлерівські жандарми й поцікавитися моєю особою. Тому я мовчки показав рукою на двері й невідомий чоловіча, п'яним голосом щось пробурмотівши польською мовою під носом, вийшов. За ним подалися обидва хлопці, але я заступив їм дорогу:

— Ви українці? — запитав я.

— Так, — відповіли обидва рівночасно.

— Як ти зветься? — запитав я меншого.

— Володимир Мандрик.

Його товариш сам без запиту відповів:

— А я... Ковальський.

Мандрик був невисокого росту, дещо похилий. Здавалося, що він втягнув шию поміж рамена, щоб зручніше змагатися зі здоровим противником. З його очей пробивалася впертість, високе чоло вказувало, що він розумний хлопець. В мене мимоволі зродилася до нього прихильність.

— Чи завтра вечором маєте обидва час? — запитав я юнаків.

— Так, — відповів Мандрик.

— Я ні, — сказав Ковальський.

— Завтра о сьомій годині будь коло Народнього до-

му. Хочу з тобою поговорити, — сказав я до Мандрика, — а тепер до побачення!

Наступного дня ввечорі я ще не дійшов до умовленого місця, як побачив Володка. Він сміливо привітався зі мною і мовчки поглянув мені просто в вічі. Його відвага мені заімпонувала.

— Звідки Ви, Володку? — запитав я.

— З Тартакова, Сокальського повіту. Я недавно тут вчився в Торговельній школі...

— Це добре, що вчишся, — я знову перейшов на дружній тон, — але в місті заводити бійку — погано. Треба пам'ятати який тепер час. Наша молодь повинна вчитися і працювати...

— Я вчуся і працюю, — притишеним голосом переббив мені Володко, але коли всякий п'яниця здирає мені з шапки тризуб, наш державний герб, то я цього не подарую...

Я мовчки притакнув головою, і це викликало у Володка вдовolenня. Не бажаючи продовжувати розмови на тему «доброї поведінки», я почав говорити про завдання української молоді, про нашу боротьбу, про те, що ми не сміємо дбати тільки про спокійне життя чи про себе...

Говорив я досить довго, час від часу кидаючи поглядом на Володка. Він слухав мовчки, зі зціпленими вухами, і пильно дивився на мене. Коли ж я перестав говорити, він відповів:

— Я не належу до тих юнаків, що думають спокійно жити й не турбуються тим, що завтра буде на нашій землі. Але я Вас не знаю, тому й не говоритиму на цю тему. Однак те, що Ви сказали, слушне. Я теж так думаю...

Мені зразу стало зрозумілим, що Володко належить до юнацтва ОУН, а тому вирішив не обривати з ним

контакту. Через кілька днів я організаційним шляхом довідався, що Володко Мандрик справді належить до юнацької мережі і його зверхник дуже вдоволений з нього. Тому я частіше почав зустрічатися з юнаком і ми вели довгі розмови.

За кілька тижнів я одержав наказ покинути містечко й виїхав на Наддніпрянщину. Через два роки, приблизно, від того часу гітлерівські поліцаї привезли мене напівживого до страшної тюрми у Львові при вулиці Лонцького. В тюремній камері серед в'язнів лежав покалічений юнак. Він був дуже побитий гітлерівськими опричниками. Ми лежали поруч і між нами почалася розмова. Юнак гірко усміхнувся і сказав:

— Мене жде така сама доля, як Мандрика . . .

Почувши це прізвище, я поцікавився долею Володка. Мій сусід напружено підвів голову, підпер її руками й оповів мені про Володка.

Одного разу Володко Мандрик їхав ровером, до якого була причеплена течка; за поясом він мав захованого пістоля. Він уже довший час перебував у підпіллі. Шляхом їхало багато фір, а на деяких з них сиділи гестапівці. Вони хотіли зупинити Володка, але він скочив у рівчак і почав боронитися. Ворогів було багато; почалася перестрілка й Володкові незабаром забракло набоїв. Тоді юнак вискочив з рівчака й кинувся до свого ровера, де в течці була амуніція і гранати. Але в ту хвилину вороги спіймали його.

Гестапівці довго переслухували Володка й жахливо його мучили — пекли вогнем та електричним струмом. Вони хотіли довідатися від Володка про його друзів з підпілля, де Організація має магазини зброї тощо. Кати обіцяли юнакові все, щоб тільки він зрадив їм таємниці. Але Володко мовчав і ця мовчанка викликала у гестапівців скаженну лють.

Я перебив розповідь свого сусіда й запитав його, чи Володка був з Тартакова? Сусід притакнув.

— А знаєте його псевдо? — запитав я.

Сусід знову кивнув головою, але мовчав, немов би хотів затримати в таємниці те, що тримав Володка.

— Чи не звався він «Твердий»? — не вгавав я.

— Так, — сказав мій сусід. — Мабуть, гестапівці такого твердого ще в своїх руках не мали. Це їх бісило. Тому вони розстріляли Володка разом з іншими членами революційної ОУН прилюдно на вулицях Львова. Всі розстріляні перед смертю крикнули:

— Слава Україні!

Мій друг недолі поклав голову на брудний тюремний сінник і замовк.

У моїй пам'яті виразно зарисувався образ Володка Мандрика, перша з ним зустріч, розмови... «Таких Володків нам треба мати багато, тоді вороги не будуть ходити по нашій землі!» — помислив я в душі й похилив голову: «Героям Слава».

В праці я знав ряд чесних працьовитих Друзів, які вже не живуть, але вони заслуговують на те, щоб їхні імена збереглися:

Грудка Марійка-Калина, — зв'язкова повітового Проводу Радехівщини; загинула в бою з МГБ.

Артим Іван, — політичний в'язень гітлерівського концентраційного табору в Авшвіці; помер в Міннеаполісі (США).

Деркач Петро, — родом із Харківської області; помер у Чикаго (США).

Павлишин Ярослав, — родом із Станиславівщини, в'язень кацету в Авшвіці; помер в Чикаго (США).

Панахид Ілля, — член похідних груп ОУН в 1941 році; помер у Гартфорті, кнт. (США).

НАША ПРАЦЯ НА ВСІХ ВІДТИНКАХ

Тільки-но советські війська й їхні окупаційні установи залишили Австрію, ми на другий день з Кашубою були вже у Відні. Ми спостерігали, як віденці оглядали готелі, в яких містилися советські установи, а вибираючись із Відня, російські «гуманісти» все грабували. Не було ані одних дверей, які б залишилися цілими. Позабирали замки, повідкручували клямки і завіси, повитягали із стін які були таки і цвяхи, позабирали вмивальні і кльозети (мушлі).

Та все це на австрійців не надто вплинуло, бо вони за час присутності советів добре запам'ятали поведінку «визволителів», і були задоволені, що совети вибралися з Австрії. Лише журналісти бігали один поперед одного, нотуючи вандалізм, а репортери робили знімки. Ряд людей питали, що сталося, що Москва так поступилася?

У Відні жило ряд українців, які кожний своїм способом пережили терор СМЕРШу¹ й інших московських служб. Сотні чесних українських патріотів загинули в підвалах СМЕРШу й багато заарештованих вивезено на Схід у концентраційні табори. Ми поволі знайомилися з віденськими вцілілими українцями. Але в нас не було ніякої настанови, ніякого наміру з ними говорити про українську політику й їх включати в нашу політичну діяльність.

Відень для нас являвся дуже важливим містом; для нас було самозрозумілим, що до Відня нам треба буде перевести не менше двох вироблених людей, які ні в якому разі не сміють включатися там у будь-яке органі-

¹ СМЕРШ — советська військова контррозвідка.

зоване життя. З того часу ми з І. Кашубою у Відні бували часто. Відень гарне місто. Архітектура Відня нам пригадувала Львів.

Серед різних обов'язків праці я часто старався розмовляти з діячами наших партій, які не дуже то дружньо ставилися до нас. Іван Багряний, В. Доленко, ген. Вовк, полк. Чеботарів мешкали недалеко від мене і це давало мені змогу мати не пляновані зустрічі. Йдеш на пошту чи до міста й раптом зустрічаєшся з кимсь, зав'язується і триває розмова.

В ОУН Мельника я мав здавна добрі відносини з сот. Степаном Сулятицьким. В час напружень, які існували між нашими середовищами, я з ним зустрічався і ми розмовляли спокійно, без закидів. Коли висловлювали свої погляди, то ані він, ані я не відступали від них, а спокійно підшукували кожний собі ваговитіших аргументів. У 1953-1954 роках у Сулятицького наростало якесь невдоволення з голови і членів ПУН. Але я його про те не хотів розпитувати. З часом це ставало помітнішим і він часто не дуже то прихильно висловлювався про членів ПУН.

Постійними темами наших розмов і дискусій було становище в Україні та ССРСР в цілому. Я не погоджувався з ним у ряді випадків. Він мені доказував, що його твердження будуються на інформаціях з України. Я ж йому говорив, щоб він перевірів те джерело, бо, на мою думку, те підсуває ворог, бо я вже з таким зустрічався. Мені здавалося, що в С. Сулятицького почала занепадати критична думка. В той час Сулятицький в ПУН займався справами крайового зв'язку.

Одного разу С. Сулятицький мені розповів, що в Польщі їхні люди (ПУН) мають добрі взаємини з бандерівцями і пропонують, щоб таке робити і на еміграції. В іншій розмові Сулятицький оповів мені, що до

них з Польщі повернувся чоловік, якого висилали до Польщі з Західньої Німеччини. За словами Сулятицького, цей чоловік добре ознайомлений з усіма справами в Польщі й особисто був знайомий з провідним членом бандерівців Зеноном. Це було для мене дуже цікаве і я просив Сулятицького мене познайомити з тим чоловіком і дати мені можливість з ним говорити.

29 березня 1955 року в ресторані «Нептун» я зустрівся з С. Сулятицьким і згаданим чоловіком. Наша розмова була дуже цікава і тривала неповних три години.

В розмовах з В. Доленком я вже давніше ствердив, що в нього не було твердого й ясного національного змісту. Зі збігом часу розмови з ним для мене не були цікавими. Натомість Багрянний мав цікаві, але часто мінливі думки, які помітно починали різнитися від тих поглядів, які висловлював кілька років тому. Багрянний виробляв погляд, яким в УНРаді був близьким до погляду Миколи Ливицького. Вся діяльність партій, які входили в склад УНРади, зводилася до спорів, хто яке місце має зайняти в УНРаді. Така діяльність ворогові ніяк не шкодить, а нашій національній справі не помагає.

В останніх днях серпня і на початку вересня 1960 року в Римі відбувається літня Олімпіяда. С. Ленкавський, І. Кашуба й я обговорюємо справу поїздки на Олімпіаду, але в тому головна трудність — наша організаційна каса. Немає грошей. Взагалі, наші фінансові надходження до розміру праці, яку Організація провадить на всіх відтинках, невиспачальні. Нас кількох, що ввесь свій час віддають праці, отримують мінімальну платню. Довго ми говорили на цю тему й вирішили, що Кашуба й я позичаємо грошей на дорогу й інші видатки та їдемо до Риму.

28 серпня ми вже в Римі. В одному скромному іта-

лійському монастирі вдалося нам знайти місце для ночівель. Із собою ми привезли наші видання і «Шлях Перемоги». В Римі гаряче, спека, що доходить до 40° Ц. Перші дні нам минули для вивчення положення і вдалося нав'язати розмови з советськими туристами. З спортсменами ми розмов не шукали, бо нам було відомо, що до спортсменів не так легко і не так просто дістатися. До того ж спортсменів лише і мають на увазі, на думці, як би перемогти в змаганнях, як би здобути медаль. Через пару днів ми вже домовилися з декількома туристами про зустріч. Туристів українців ми багато не бачили, але з двома ми добре поговорили.

Положення набирало такого обороту, що треба було нам більше мати грошей. Кашуба потелефонував до Мюнхену. Через два дні приїхав до Риму д-р Г. Василькович і привіз дещо грошей. Ми знайшли також українця з Хабаровська, з яким порозмовляли. Він там народився, на Україні не був, але володіє українською мовою. Ми його поінформували, що робить еміграція.

Найбільше часу ми витратили на розмови з чотирма туристами: двоє було з Рязані — члени партійного комітету, грузин — редактор газети «Заря Востока» і один ніби з Москви, але для мене було ясным, що це чекіст рангі між майором і полковником. У своїх припущеннях я все більше переконувався, що маємо до діла з чекістом. Ми не подавали своїх правдивих прізвищ, також не говорили, що ми з Мюнхену. Відверто ми говорили, що ми емігранти, українці, що ми не погоджуємося з советською владою і живемо в Австрії. Московська пропаганда й інструкції советським громадянам представили Мюнхен так, що там головна база шпигунів, диверсантів, кубло націоналістичних центрів. Таким чином само слово «Мюнхен» лякало туристів.

Наші співрозмовники цікавилися, чому ми проти со-
ветської влади? І ми їм спокійно висловили свої дум-
ки. Але крім цих наших співбесідників, ми шукали роз-
мов з іншими туристами. Ми також помітили, що за на-
ми ходять спостерігачі-чекісти. Час від часу ми від них
відв'язувалися. Ми стояли біля Колізею і розмовляли з
двома советськими туристами. Коли я глянув убік, то
побачив, як один із двох поодаль нас фотографував. Це
на нас не діяло, бо вони наші знімки мали, а таким апа-
ратом нас уже фотографували у Відні на фестивалі мо-
лоді. Кашуба лише зауважив, що заки вони той фільм
проявлять і ствердять, хто ми, то ми будемо вже в до-
розі на Мюнхен. Поведінка двох рязанців, грузина і
москвича нас переконала, що вони не звичайні туристи.
Вони були завідажні. Ми рішили запросити їх випити
вина. Вони погодилися.

Ми пили вино і звели розмову на політичну тему.
Спочатку ми лише розпитували. Ми зауважили, що ря-
занці не вміють пити вина, так як грузин і москвич.
Рязанці пили вино «залпом», тобто так, як у них п'ють
водку. Вино і час давали змогу більше говорити. Коли
я ширше виклав свої погляди, то москвич відразу ска-
зав, що «говоріт бандеровец».

Кожного вечора ми робили підсумки з відбутих роз-
мов і обмірковували, яку тему порушувати слідуючого
дня в розмовах з туристами. Також поволі ми пошири-
ли нашу літературу і газети по готелях, де жили совет-
ські туристи. Окремо ми провели довгі три розмови з
поляками. Ми найшли советських туристів, які прода-
вали свої білети вступу на Олімпіяду. Вони спортовими
змаганнями не цікавилися, бо гроші їм були потрібні-
шими. Ми були задоволені, лише шкодували, що нас
було лише двоє. Якщо б нас було з десять, то була б

можливість ширше і більше порозмовляти та поширити наші інформації.

В суботу, 3 вересня ми були на збірній аудієнції в папи Івана XXIII. Також були на аудієнції в Архиепископа Кир Івана Бучка, який дуже докладно розпитував нас про ряд справ. Присутнім був також монсеньйор М. Марусин. Кир Іван мене знав, бо я вже не раз з ним говорив і він до мене був з доброю поставою. Два тижні після Олімпіади мене поінформував один чоловік, що в Німеччині один советський громадянин показував знімки, на яких були І. Кашуба та С. Мудрик.

24 і 25 вересня 1960 року¹ я мав зустрічі з нашими співробітниками й від одного з них я довідався, що в Києві був підготовлений виступ по радіо Василя Кука-Коваля і М. Матвієйка-Усміх. За інформацією, ці виступи мали вже бути перед кількома днями. Справа виглядала так, що коли виступи були підготовлені централею КГБ, то вони скорше дали знати своїм агентам у Західній Німеччині, щоб ті відразу звітували, яка реакція буде серед емігрантів і членів ОУН на ті виступи. Одначе невідомо, з яких причин цей виступ був відкладений.

У понеділок 26 вересня 1960 року в присутності І. Кашуби я про все інформував Голову Проводу Степана Ленкавського, який уважно вислухав і сказав: якщо це дійсно правда, то наше припущення тепер підтвердиться й інформації, які ми мали в 1955 році та вважали їх за непевні, виявляться таки правдивими. Кашуба мовчав і я бачив, що він це глибоко переживає. Я вже був опанований, бо такий внутрішній біль я пережив після розмови з чоловіком, який мені звітував. Потім я з І.

¹ Див. «В боротьбі проти московської агентури», де через неогляд подано рік «1959», а має бути 26 вересня 1960 року.

Кашубою обмінялися думками і ствердили, що наші тверді заходи в активізації праці по боротьбі з ворогом набирають корисного розвитку і приносять нам успіх, що є успіхом цілої нашої Організації.

Потім я довго розмовляв з редактором Данилом Чайківським, який до мене був дуже по-приятельському наставлений і мене заохочував перейти на працю до редакції «Шляху Перемоги». Чайківський говорив: я Вас навчу і Ви переберете мій пост Головного Редактора. Праця в редакції була мені до душі, але в цей час я не міг залишити відтинку боротьби з агентурою КГБ.

28 вересня 1960 року ми отримали газету «За повернення на батьківщину» ч. 71 (458) за вересень 1960 року, в якій на другій сторінці була поміщена знімка В. С. Кука та видрукувана велика стаття «Діяльність українських націоналістів не відповідає цілям українського народу і його держави». Фактично це було звернення до Ярослава Стецька, Миколи Лебеда, Степана Ленкавського, Дарії Ребет, Івана Гриньоха та усіх українців, що живуть закордоном. Згадана стаття була написана в здержаному тоні, без лайки і наклепів.

Дивився я на знімку В. Кука і мені пригадувалося, що я знав його особисто й не раз з ним говорив. На цій знімці він виглядає помітно зміненим, але без сумніву можна було пізнати, хто саме є на знімці. Пригадалася мені зустріч одна. Останній раз бачився я з В. Куком на Волині в присутності рижкої зв'язкової. Потім була ділова розмова, на якій був провідний член з Волині Богдан.

Мене покликав Голова Проводу і сказав, що йому передано телеграму з України з дня 22 вересня 1960 року, в якій подавалися думки до деяких членів Проводу. Телеграма була від Усміха. На це я відповів ко-

ротко: покінчіть з тим, бо нас уже повинні навчити телеграми про «трійку», що створило «двійку».

В жовтні 10, 11 і 12 цілими днями ми сиділи та аналізували справи крайових зв'язків. 24 листопада 1960 року радіо Київ о 17-й годині в передачі для українців, що перебувають закордоном, передали виступ Мирона Матвієйка. Був доказ, що наша інформація, подана Голові Проводу С. Ленкавському 26 вересня 1960 року, підтвердилася, що нами запланована і керована праця розвивається успішно. С. Ленкавський висловив думку, що про нашу працю і джерела інформацій треба поінформувати Провід ЗЧ ОУН. На цю пропозицію я зареагував дуже темпераментно, сказавши, що про ці справи мають бути втаємнічені: Ленкавський, Стецько та нас двоє. Кашуба мене підтримав.

Першого листопада проти мене поширено анонімну листівку й карикатуру, на якій мене зображено бандитом з ножем у руці. З Берліну переслали нам комуністичну газету «Берлінер Цайтунг» ч. 290 за 25 жовтня 1960 року, в якій поміщена стаття під назвою «Мордцентралє ін дер Цеппелінштрассе 67». В тій статті говориться про наклепи і вигадки та подаються прізвища: Я. Стецько, С. Ленкавський, Я. Бенцаль, І. Кашуба та С. Мудрик. Після прочитання цієї статті Кашуба й я сказали, що на Цеппелін тепер треба бути уважними щодо пошти, щоб знову не прислали вибухового матеріалу. Всі особи, яких атакують в пресі, повинні бути найобережнішими.

Смерть Бандери, виступи Кука і Матвієйка знову викликали серед еміграції нову хвилю говорення і провакацій. Треба бути дуже уважним, щоб розрізнити, де є еміграційна дурнота, а де є кагебівська дезінформація.

Над ранком 12 квітня 1961 року о годині 4-й розбу-

див мене телефон. Пані Геня Мак повідомила мене, що на Цеппелін вулиці вибухла бомба. Я зараз же поїхав до Мюнхену.

Вулицю Цеппелін заблокувала поліція, яка нікого не пропускала. Коли я прийшов до приміщення, то Я. Бенцаль уже розмовляв з кримінальними поліцейськими, серед яких були мені вже відомі Вальдбавм і Маєр. З Вальдбавмом перед двома роками я довго розмовляв і висловлював ряд думок щодо наступу на нас. Тепер все це він пригадав мені. Я оглянув місце вибуху. Бомба була вставлена у вікно до друкарні й вибухла точно о третій годині рано. Зовсім знищено друкарську машину, нароблено багато шкоди.

Після того я пішов до Кашуби, який здивувався, що я так рано прийшов до нього. Але він уже припускав, що щось таке сталося. Наші сусіди німці організовано заявили, що наша присутність і діяльність шкодить їм, не дає спокою і створює їм небезпеку; ми повинні звідціль вибратися і вони проти нас вносять скаргу до суду. Отже КГБ своїм терором зумів проти нас поширити фронт і включити до нього німецьких громадян. Виявилось, що між сусідами був новий мешканець із Берліну, який саме в цьому «вибуховому» випадку був дуже активним, агітував сусідів, що ми створюємо для них небезпеку. Потім цією справою довго займався суд, що нам коштувало багато клопоту і грошей.

Перед обідом на вулиці Цеппелін появилось багато журналістів, фоторепортерів і Баварська телевізія. Після обіду відбулося засідання, на якому був С. Ленкавський, Я. Стецько, Г. Васькович, Я. Бенцаль і я. На порядку денному стояла справа друкарні, тобто що в ній знищено вибухом підкладеної бомби, та реакція сусідів. Багато було різних думок. Кашуба й я категорич-

но вимагали, що тепер ми не сміємо нічого переносити чи ліквідувати. Все має бути так, як є дотепер.

Наше перенесення буде потрактоване як наш страх і відступ перед ворогом. Нам було поставлене питання; а як знову через кілька днів вибухне бомба, як тоді далі? Кашуба рішуче поставив питання, — від сьогодні ставимо варту біля дому на вулиці. І він зголосився стати на варті першу ніч, я замельдувався на другу ніч. Потім ми склали список вартівників і мені припадало вартувати раз у тиждень. Зараз же купили машину до друкарні й назовні не було помітно, що цей терор має якийсь вплив на нас.

У травні Іван Марчук в Авгсбурзі був запрошений на якийсь вечір німецьких комбатантів, які влаштували його в готелі «Кайзер Гоф». На цей вечір я пішов з Марчуком. На вечері слово надали і Марчукові, де він говорив досить довго і добре про боротьбу українського народу. Потім ми познайомилися з ген.-полк. Сепом Дітріхом, який командував німецькими панцерними з'єднаннями в Арденській офензиві. Він був генералом військ еСеС, а я до того роду військ не мав аніякої симпатії.

У червні охорону нашого дому перебрало спеціальне німецьке охоронне товариство, що нас звільнило від нічного вартування. В тому ж червні 1961 року в советській пресі знову посилилася пропаганда проти нас. В Берліні затихла діяльність «Комітету за повернення на Батьківщину» і припинили видавати газети «За повернення на батьківщину», а натомість став активним «Комітет культурних зв'язків», який почав видавати газету «Вісті з України», в якій почали розписувати ревеляції Матвієйка.

19 червня 1961 року ввечері я мав дуже важливу розмову з Іваном Багряним. Він сказав, що більш-менш

ознайомлений з нападами ворога на бандерівців і на мене особисто. Наші політичні розбіжності тут не мають місця, бо маємо до діла з ворогом, який хоче нас разом повісити на одному шнурі. Він мені оповів, що коли кагебістам не вдалося досягнути того, чого вони хотіли, то відразу ж на нього почалися провокації не тільки ззовні, але і в його партії, серед ближчих співробітників, та для нього тепер стало зрозумілішим, для чого вони те роблять. Він оповів, що почали появлятися анонімні листи з зворотною адресою Видавництва «Українські вісті». Багряний особисто пішов на німецьку кримінальну поліцію і зголосив усі свої підозри. Поліція ствердила, що печатка на анонімних листах не була підроблена, лише хтось у Видавництві на конверти набив печаток і передав ворогам. Мені вже тоді було відомо, що кагебісти посилали до Багряного двоюрідного брата з різними плямами, які він рішуче відкинув, що спричинило лють КГБ і почалися провокації і цькування Багряного. Багряний відкрито назвав мені по прізвищах, кого він має на увазі за підозрілого. На одного з них я мав віддавна ряд доказів про його поведінку, що вимагало потребу бути обережним і придивлятися до всього пильніше. Багряному я висловив свої думки до згаданої особи.

Кілька днів пізніше мені оповів один з наших членів, який мешкав у Новому Ульмі, що один з членів ЦК УРДП до нього і декількох інших став дуже прихильним, просив їх декілька разів на чарку. Але мій Друг був обережним і уважно слідкував за розмовою і питаннями. Це його насторожило й він вважав за потрібне поділитися своїми спостереженнями зі мною. Мова йшла про того самого чоловіка, про якого мені говорив Багряний. В цей час коротко у Видавництві «Українські вісті» працював Ігор Костецький і час від

часу зі мною зустрічався та розповідав мені про дивне поведження і розмови того самого чоловіка. Так що з різних сторін інформації вели в той самий напрямок.

24 і 25 червня 1961 року відбувся з'їзд ЦПУЕН у Мюнхені. Всіх делегатів було 42, в тому числі 32 наші члени. В числі десятих були наші противники і декілька нейтральних. Перед з'їздом в нашій Організації була нарада. Ми рішили на голову ЦПУЕН не ставити нашого провідного члена. Головою ЦПУЕН конче хотів бути проф. Орелецький, відомий діяч із колишніх студентських часів, родом з Буковини. Він був націоналістичних поглядів. Не знаю хто з наших членів з ним на цю тему говорив. Але мені сказали, щоб його ставити на Голову Головної Управи ЦПУЕН від нашої сторони. Мене було призначено до номінаційної комісії, від середовища ПУН — Фелікс Кордуба, від УРДП — В. Міняйло, від ОУНз-двійкарів — Іван Чорній. Завданням номінаційної комісії було скласти списки кандидатів до всіх керівних органів ЦПУЕН. Без труднощів зробили узгодження щодо складу Головної Ради, Контрольної Комісії й Управи. Тільки з Головою Головної Управи виринули труднощі. Я висунув кандидатуру на Голову Головної Управи проф. Орелецького, Фелікс Кордуба — мґра Антона Мельника, а В. Міняйло й І. Чорній не погоджувалися ані на кандидатуру проф. Орелецького, ані на кандидатуру А. Мельника. Я прагнув, щоб висунена мною кандидатура була схвалена всіма членами номінаційної комісії, бо мені не хотілося використовувати позиції нашої більшості голосів.

По деякому часі Ф. Кордуба і В. Міняйло порозумілися між собою і висунули нову кандидатуру на Голову Головної Управи ЦПУЕН — Ярослава Бенцалю. Я знав, що в нас не було постанови висувати на Голову ЦПУЕН

свого члена, а тим більше Я. Бенцалю, стан здоров'я якого не був задовільний. Навантаження ж Я. Бенцалю мав велике, бо виконував функції керівника Секретаріату Проводу. Отже в цьому випадку я не міг сам рішати супроти новопосталого стану в номінаційній комісії ЦПУЕН. Я швидко поїхав автом до Голови Проводу С. Ленкавського, якого не застав дома. Не було дома також і Я. Бенцалю. Таким чином мене було примушено самому приймати рішення і погоджуватися на кандидатуру Я. Бенцалю. Я вірив, що він не відмовиться. Так Я. Бенцаль став Головою Головної Управи ЦПУЕН. Мене обрано до Головної Ради ЦПУЕН.

На другий день я зreferував перебіг з'їзду ЦПУЕН і становище Голові Проводу й Я. Бенцалеві. Голова Проводу таким вибором не виявив захоплення. А Я. Бенцаль лише мені і сказав: «Коли буде потрібно, маєте мені всіма силами допомагати».

В Новому Ульмі на громадському відтинку від довшого часу став помітним занепад частини громадян на громадській праці. Зокрема це стосувалося середовища УРДП, головою якої був Іван Багрянний. Не було ніякого зацікавлення українською школою, також вихованням молоді. Дві родини (Е. Маковецький і Ереско), як було відомо, утримують потайки зв'язки з советським посольством. На цю тему я вирішив поговорити з Іваном Багрянним. Також на церковному відтинку в Ново-Ульмівській православній парафії постало гостре непорозуміння. 29 червня я відбув розмову з Багрянним. Я йому виклав свої думки щодо вище згаданих справ, вказуючи, що треба зробити все, щоб становище направили. Багрянний мені сказав, що на цю тему поговорить із своїми колегами, а про усунення розбиття в парафії треба буде говорити з Митрополитом.

Потім ми почали говорити про інші справи, пов'я-

зані з політичним життям. Багрянний мені похвалився, що Дон Левін з Американського Комітету, проросійського напрямку, давав Багряному 225 000 доларів на видання книжки «Сад Гетсиманський», але з умовою, щоб Багрянний у книжці применшив українську національну площину, яка в нього надто виопуклена, та щоб Багрянний відійшов від своєї політичної лінії. Але Багрянний на це не погодився.

Іван Марчук через німецького священика Германа Фелька організував у Діллінгені доповідь про Україну. На цю доповідь я їздив до Діллінгену з Іваном Марчуком. На доповідь прийшло багато німців, а серед них: посадник міста, начальник поліції, ряд старшин військової частини німецької армії в Діллінгені. Доповідь Марчука була доброю і дуже корисною для поширення правди про Україну. Я ближче познайомився з священиком Германом Фельком. Він був оберлейтенантом десантних частин німецького Вермахту і командиром сотні, яка перша була скинена з повітря на Крету. Потім він потрапив до американського полону. В полоні ознайомився з пляном Морґентав, в якому говориться, як мають розкладати німецький народ. Тоді-то у Фелька постала думка, що він для свого народу може щось корисного зробити як буде священиком і з того становища головну увагу зверне на виховання молоді в патріотичному дусі. Я бачив як навколо нього по доповіді горнулася молодь. В мене був респект до того енергійного священика, який прагнув, щоб його земляки знали правду про московських імперіялістів. Я міркував, що таких священиків якнайбільш потрібно українцям.

У 1961 році виховно-відпочинковий табір у Шонґав був добре організований і був численним. Гарна погода сприяла доброму здійсненню програми таборування. На декілька днів до Шонґав приїхало ряд наших старших

друзів: Микола Філь з Мюнхену, Віктор Ткаченко з Нюрнбергу, Володимир Дутчак з Нового Ульму, Славко Корпанюк з Штутгарту. Запам'яталася неділя 23 липня. Табір в лісі. Зроблено вівтар для Богослуження. Два священики правили Службу Божу: о. С. Дмитришин і о. Соловій. Д-р Микола Філь зібрав усіх співаків, які співали Службу Божу. З Мюнхену приїхали гості до табору — Я. Бенцаль, Г. Васькович, І. Кашуба, І. Холявка. Святковий настрій, багато молоді й дітвори, ліс, гори, добрі друзі, гарно і приємно минув час.

В Мюнхені в нашому приміщенні на Цеппелін вулиці вночі з 31 липня на перше серпня я довго працював. Хотілося спати. Я відчинив вікно і в кімнату потік подув свіжого повітря. Одначе мене сон таки зломив. Я поклав голову на стіл і, сидячи в кріслі, заснув. Розбудили мене дзвінки. Я підійшов до вікна і побачив поліцаїв, які мені пояснили, що вони роблять свою стежу-обхід цієї дільниці міста і зауважили відчинене вікно, тому вирішили перевірити, чи не заліз сюди якийсь непроханий гість? Наше положення відоме поліції й цю вулицю вони особливо пильнують. Це добре для нас.

В п'ятницю 4 серпня вибираюся до Австрії, відвідуючи Ебензее, Лінц, а потім Відень. В Лінці жив Василь Шавалюк, — батько Мироськи Шавалюк, яку в 1940 році у Львові заарештували разом із її мамою чекісти й обидвох знищили. Мене цікавило, чи Шавалюк має знімку Миросі. Родом Шавалюк походив з мого села. З приходом большевиків до Галичини в 1939 році В. Шавалюк перебував у Берліні й точностей про арешт та знищення дружини і дочки не знав. Він ще вірив, що вони кудись заслані в советські табори і там живуть. Шавалюк мав німецьке й австрійське громадянство і через міністерства закордонних справ робив заходи в Москві, щоб розшукати дружину то дочку.

Мені було дуже прикро слухати про його заходи і читати копії листів. Але я не хотів старенькому руйнувати надії, сказавши правду. Він мені дав знімку дочки Мирослави, яку я пізніше оприлюднив. Від Шавалюка я одержав ряд цікавих інформацій. Він мені оповів, як, мабуть рік часу тому, його відвідали двоє молодих людей і сказали, що вони советські туристи, родом із Радехівщини, і знаючи, що тут живе земляк із Радехівщини, прийшли його відвідати. Коли він їм сказав, що в Німеччині живе ще один земляк — Мудрик, то один із них відповів: «Так, ми знаємо і також знаємо що він робить».

Потім у розмові з В. Шавалюком я довідався про деякі дані, які мені були невідомі, або маловідомі. Наше село Криве мало 2100 гектарів орної землі й 670 гектарів лісу. З того польський дідич сам мав 1400 гектарів землі й 670 гектарів лісу. Яка була несправедливість! Один польський псміщик мав удвоє більше землі, як усе село, яке начислювало 1100 душ мешканців. Грабля Станислав Бадені мав у Радехові одинадцять фільварків, тобто був власником землі в одинадцятьох селах, що разом у його власності було 36.000 гектарів землі. Старий Шавалюк на свої 75 років добре виглядав і мав знамениту пам'ять.

В Ебензее з д-ром М. Шевчуком ми оглянули місце, де був за гітлерівських часів концентраційний табір, в якому сидів також д-р М. Шевчук. Ми згадували наших друзів політв'язнів, які залишилися живими і тих, хто загинув у кацеті.

В Австрії з групи советських науковців попросив азилю українець Середа, заявивши, що Україна поневолена (22 серпня 1961 року склав заяву) і вважає, що Україна має бути незалежною від Москви, має бути самостійною державою. Середи в Австрії не можна було

зустріти, бо його, мабуть, забрали американці, бо виявляється, що він виїхав до Франкфурту-на-Майні в Західній Німеччині.

В Ульмі, в «Донавгалле» виступали з промовами канцлер Конрад Аденауер і віцеканцлер проф. Ергардт. У залі було близько 5000 людей, а сотні їх стояли надворі і промови слухали через голосники. Мені при допомозі пресової виказки, як журналістові вдалося пройти наперед і зайняти місце, яке було призначене для представників преси, тобто я був заледве кілька метрів від канцлера. Це була передвиборча промова канцлера К. Аденауера. Промову він почав словами «Мої Любі партійні Приятелі», і відразу ж пішла критика соціал-демократичної партії — СПД. Він говорив, що «СПД протягом 12 років те тільки і робили, що перечили урядові, бо вони були проти творення нашої армії, вони були проти нашої участі в НАТО. Для Вас усіх зрозуміло, щоб було б, коли б ми не мали армії й коли б не були членом НАТО». Далі Аденауер сказав, що він як канцлер німецької держави не може післати німецького вояка проти ворога, який має нуклеарну зброю, без нуклеарної зброї. Всі присутні бурхливо оплескували його промову. Пізніше хтось із залі крикнув, що то все неправда і почувся голосний свист. Аденауер на кілька секунд перервав промову і спокійно з посмішкою сказав: «Я також умію свистати». Це викликало загальний сміх присутніх. Аденауер продовжував з легким гумором говорити про СПД, не називаючи по імені, лише вказуючи, що СПД на рік два рази міняє свою політичну програму.

Після Аденауера говорив проф. Ергардт. Його промова — це був професорський виклад. Він говорив переконливо про банкрутство марксизму та про одну класу, а ми, мовляв, християнські демократи, говоримо і

дбаємо про цілість німецького народу, для німецького народу християнські демократи досягнули високий рівень життя, досяг для всіх. Покажіть, мовляв Ергардт, мені нашого пролетаря, скривдженого іншою клясою! Всі його промову оплескували.

Андрій Білінський, який попав до советського полону під Бродами і перед кількома роками приїхав з СРСР до Західної Німеччини, тепер починає проявляти свою активність і пропонує ревідувати українську самостійницьку політику. Його політичний напрямок, його активність нам не були несподіванкою. Ми вже мали ряд аргументів і знали, куди він буде гнути. Також розкусив його вже і Багрянний та заборонив на сторінках газети УРДП «Українські вісті» поміщувати статті А. Білінського. Багрянний говорив, що на адресу «Українських Вістей» зі Львова прислано поштову картку і він думає, що її прислав Ізьо Ревак. Багрянний казав, що коли б був молодшим, то з іншим паспортним поїхав би до СРСР, все там оглянув би і повернувся б назад.

В п'ятницю першого вересня 1961 року ввечері я мав розмову з чоловіком, з яким ми утримували зв'язок лише у великій таємниці. Він мені оповів, що спеціальний висланик із централі КГБ приїздив до Німеччини й остеріг, що працівник КГБ, який з доручення централі КГБ привозив пошту і гроші, тепер зник. Не виключено, що він попав чи може потрапити до німецької поліції й розповісти, кого він у Німеччині знав і також може твердити, що він у Німеччині виконав два вбивства, — над Ребетом і Бандерою. Післанець КГБ радив, щоб уникнути арештів, усім тим, яких знав агент-перебіжчик, виїхати до Східної Німеччини. Карєбіста-перебіжчика на прізвище Сташинський.

Це для мене була не лише дуже важлива інформа-

ція, але викликала також ряд неясностей. Але факт є фактом, коли централь КГБ б'є на сполох і повідомляє своїх агентів, що того легковажити не можна. Івана Кашуби не було дома, бо він виїхав у відпустку. З тією агентів КГБ новиною я зайшов раненько 2 вересня 1961 року до Голови Проводу ЗЧ ОУН С. Ленкавського, якому я докладно переповів інформацію. Він деякий час мовчав, а потім сказав, що це щось таке, в що тяжко повірити. По цьому питанню ми говорили довше і під кінець С. Ленкавський сказав мені: «Ви вірите, що той тип говорив правду?». Ленкавському я відповів: «Повторюється історія з 5 жовтня 1959 року, коли я говорив про плян атентату на Бандеру й що в рахунок входять такі технічні засоби, про які світ не знає і перед якими ми не встоїмо».

5 вересня 1961 року я знову зустрівся з Головою Проводу С. Ленкавським, і в розмові він мені ясно сказав, що в цю інформацію він не вірить. Тоді я сів і все, що йому говорив 2 вересня 1961 року, описав у формі звіту. Написане передав С. Ленкавському й більше не порушував цієї теми. Через тиждень приїхав І. Кашуба, якому я переповів інформацію і він сказав, що нічого нам не залишається, як лише далі чекати, що з того всього вийде і що саме за тим криється.

До нас приїхав гість з Формози Гванг-Йон, — член Антикомуністичної Ліги і шеф поліції на Формозі. Ми з ним розмовляли та розпитували про всі справи, які нас цікавили.

ПРАВДИ НЕ ПРИХОВАТИ

Східньонімецьке міністерство в Берліні 13 жовтня 1961 року влаштувало пресову конференцію, на якій виступав Степан Лібгольц, який нам давно був відомий

як агент КГБ. Коли він зрозумів, що ми вважаємо його за агента, десь зник і ніхто не знав, куди він подівся. На пресовій конференції він заявив, що мав доручення вбити Степана Бандеру, але не мав змоги того доручення виконати. Лібгольц, мовляв, знав, що Дмитро Миськів, член Проводу ЗЧ ОУН, одночасно був таємним агентом західньонімецької розвідки і він на доручення ген. Гелена всипав Бандері отруту. Пізніше бандерівці про це дізналися і вбили Дмитра Миськова.

Кагебісти просто і примітивно придумали брехню, не перевірявши, чи те все так просто пройде в світ? По-перше, коли помер Дмитро Миськів, то зроблено обдукцію тіла й лікарі ствердили, що він помер природньою смертю. Подруге, в день смерті Провідника С. Бандери Д. Миськова взагалі не було в Мюнхені. В той час його Провід Організації вислав до Риму, де його бачили десятки людей. Отже тут кагебісти загрузли в своїй брехні. Але інше питання постало: чому це КГБ, по двох роках, знову повернувся до справи вбивства Бандери і скликав пресову конференцію?

КГБ довідався, що його агент-вбивник Сташинський перебуває в руках німецьких слідчих і точно вияснює справу доконаних вбивств. Хоча німецькі слідчі все тримали в таємниці, але найшовся там німець-агент КГБ, який працював у німецькій контррозвідці й довідався про зізнання Сташинського та поінформував про те КГБ. Кагебісти задумали «випередити» західньонімецьких слідчих і висунули для тієї брехні свого агента Лібгольца.

В той саме час також до нас звернулися з поліції, яка провадила слідство вбивства Бандери, за деякими потрібними інформаціями і при тому поставили вимогу, щоб до закінчення слідства ми все зберегли в таємни-

ці. Тепер для втаємничених це було переконанням, що моя інформація з 2 вересня 1961 року була правдива.

Німецькі слідчі спочатку не хотіли вірити, що агент КГБ Богдан Сташинський говорить правду. На кожну деталь він сам давав докази слідчим. Починав з того, що в Східньому Берліні дали йому ключ до помешкання Бандери. Він хотів увійти в помешкання Бандери, але ключ був недобре зроблений і в замку зламався. Післали людей до помешкання Бандери, викрутили замок і нашли в ньому частинки зламаного ключа.

Далі Сташинський подав, що перед приходом Бандери додому, коли він (Сташинський) чекав на сходах, нагорі відчинилися двері й виглянула жінка, яка його бачила. Поліція розшукала згадану жінку і вона ствердила, що дійсно бачила тоді показуваного їй тепер чоловіка. Сташинський подав також усі готелі, в яких ночував. Поліція розшукала в готелях виповнені його рукою формуляри, а в них прізвища, під якими він появлявся. Західнонімецька таємна служба мала одного колишнього співпрацівника, який знав Сташинського. Черга прийшла на агентів КГБ, яких Сташинський знав у минулому, до яких він приїздив.

Так поступово слідчі перевіряли подавані Б. Сташинським докази і ствердили, що він говорить правду. Але це ще не все. Сташинський втік на Захід не сам, а з дружиною німкою Інґе Поль. Сташинський, пригтовляючи втечу, також збирав потрібні Заходів матеріяли, щоб не прийти з порожніми руками, бо йому заляжало на тому, щоб здобути на Заході довір'я. Також поліція мала деякі документи, що мали відношення до вбивства, і порівнювала з тими, що їх приніс Сташинський.

Ми все тримали в таємниці, згідно з вимогами поліції. Але відомий нам матеріял про обставини вбивства

С. Бандери дуже близький до моїх припущень, які я висловлював серед наших друзів і в німецькій поліції під час слідства в жовтні-листопаді 1959 року.

В неділю 12 листопада 1961 року їдемо з І. Кашубою до Парижу. Маємо там справи. В Парижі ми затрималися до п'ятниці 17 листопада. Ввечорі, прийїхавши додому, я довідався, що німецькі урядові кола офіційно подали інформацію про те, що вбивство С. Бандери в'яснено, а вбивник сидить під арештом. Телефоную до Мюнхену й довідуюся від Дмитра Богая, що в Мюнхені вже всім відомо про повідомлення, що вбивство розкрито. Дмитро Богай після смерті Провідника С. Бандери приїхав до Мюнхену з Англії для потрібної нам праці. Він виявився солідною і надійною людиною. О годині 22-й радіо ще раз подає ту саму інформацію.

Субота, 18 листопада. Їду до Мюнхену. Купую німецькі газети, які на першій сторінці подають звітommлення про розкриття справи вбивства С. Бандери. В Мюнхені не можемо собі дати ради з журналістами, які вимагають знімок, інформацій. Сташинський сидів у тюрмі, а ми чекали на повідомлення, коли відбудеться судова розправа над вбивцею.

ДНІ ПРАЦІ

У середу, 17 січня 1962 року ввечорі в Мюнхені у «Вайнштубе Гастайг» Спілька Українських Журналістів влаштувала пресове прийняття з нагоди нашої історичної дати — 22 січня. Вечір відкрив голова СУЖ Володимир Стахів, він прочитав текст німецькою мовою про значення для нас 22 січня, а потім навів цитату з промови президента США Д. Кеннеді про колоніалізм. Після того почалися розмови, а до них була за-

куска й вино. Присутніх було 57 осіб; між ними білоруси, німці, поляки, кавказці й американці.

В нашій Ново-Ульмівській оселі є старшого віку чоловік, який кілька років тому розмовляв з агентом КГБ Сташинським. Цей чоловік — Петро Грицюк мене запевняв, що говорив із Сташинським біля нашої оселі. І я знаю напевно, що Сташинський був у Новому Ульмі, отже старий Грицюк говорить правду, але не всю.

Генеральний секретар АБН Ніко Накашідзе мене познайомив з індонезійцем, який виступає під прізвиськом д-р Ахмед. Він приїхав до Німеччини з Америки. Провадить він розмови з німецькими урядовими чинниками і вивчає методи діяльності КГБ на Заході. В розмові він мені сказав, що скоро в Індонезії відбудуться поважні зміни. Я його зрозумів, що він повинен зайняти відповідне місце в таємній службі Індонезії. Він просив у мене дати йому писаних матеріалів про діяльність КГБ, шукав за книжкою «Технік унд Тактік дес Вельткоммунізмус». Просив оповісти йому щось із нашого досвіду боротьби з КГБ. Я йому сказав, що коли в них є корупція, то мусить бути й інфільтрація. Це конче треба усунути. Звернути увагу на університети; перевірити, що собою уявляють професори; молодь треба взяти під здорові впливи. КГБ купує корупних журналістів, шукає шляхів до поліції, військових старшин. Наша розмова затяглася довше, ніж я припускав. Ахмед просив ще зустрітися завтра, але я відмовив, бо передо мною стояла поїздка до Відня.

Після повороту з Відня по більших скупченнях українців у Німеччині роблю доповіді. 17 лютого в дорозі на Ганновер ми в'їхали в смугу сильної бурі. Здавалося, що поїзд переверне. Було видно, як на половині стовбура ламала дерева та виривала з корінням. У Гамбурзі оголошено винятковий цивільний стан, вдарено на

сполох, бо вода з моря затопила велику частину міста, доставка струму перервана, перестав функціонувати телефон, не працює телеграф.

З квітня 1962 року нова сенсація. Вчора, тобто 2 квітня, у Східньому Берліні скликано пресову конференцію, на якій виступав Йосип Вергун. Це не звичайний авантюрист і його брехні КГБ матиме для провокацій надовго. Вергун від 20-го червня 1956 року був у нас на підозрі в контактах з КГБ. За часів німецько-радянської війни Вергун працював у німецькому «Абвері». З ОУН він ніколи нічого спільного не мав. По війні Вергун працював у групі полк. П. Самутіна для американської військової розвідки.

Український Технічно-Господарський Інститут — УТГІ 26 травня 1962 року в залі «Дойче Музеум» відзначав свій сорокалітній ювілей. Від нас ідемо: С. Ленкавський, Осипа Демчук, Я. Бенцаль і я. Присутніх на прийнятті 52 особи. Відкрив свято і привітав гостей ректор УТГІ Р. Єндик. Серед присутніх на святі УТГІ: Єпископ Корниляк, о. прот. М. Коржан, Дмитро Андрієвський, В. Косаревич-Косаренко, С. Сулятицький, проф. Вакуленко, інж. Є Гловінський, Д. Пеленський, проф. Студинський, д-р Я. Генелевич, о. Леськович, проф. Вірер-Гех, проф. Бай, інж. С. Довгаль, І. Майстренко й ряд інших. Доповіді прочитали ректор Р. Єндик і проф. Студинський.

Після того ювілею ми мали в нас наради в справах біжучої роботи. Нам бракує грошей для проведення намічених плянів. Зокрема є труднощі в підготовці сумівського табору. Наші друзі мають на своїх плечах по декілька обов'язків, а це людей обтяжує і вичерпує. Ми всі працюємо таки забагато.

27 липня з Кашубою вибираємося до Фінляндії на фестиваль комуністичної молоді. Про нашу працю в

Гельсінки я описав у книжці «В затяжній боротьбі». Повернувшись з Фінляндії, довідався, що під час моєї неприсутности проти мене були поширені провокативні листівки. Виписують все що найгірше. Вони одного не враховують, що сотні людей знають мене давно, а серед них є такі, що мене знають ще зі шкільної лавки, з підпілля та тюрми.

Ленкавський мені оповів, що є сили, які не хочуть, щоб над Б. Сташинським відбувся відкритий суд. Але ми знайшли дорогу до канцлера К. Аденауера, який ясно поставив справу, тобто що має відбутися нормальний судовий процес. До судової розправи ми мусимо солідно приготувитися.

В нашій друкарні вже готується німецькою мовою солідна праця «Руссішер Колоніялізмус ін дер Україне», ця книга має 447 сторінок. Ця сама книга англійською мовою друкується нашими друзями в Англії. Москва наказала вбити С. Петлюру й суд над вбивцею С. Петлюри не вдалося так провести, як того вимагала правда й українська національна справа. З вбивство полк. Є. Коновльця взагалі не можна було поставити перед судом злочинця. А московська пропаганда безкарно глузувала та вигадувала супроти українців різнородні провокації. Тепер кагебісти видумували для себе різну оборону, щоб скерувати злочинність в іншому напрямку. Вони витягали на поверхню скомпромітованих агентів, які, нібито, подають точні інформації. Але в дійсності в Москві знали, що вбивця знаходиться в руках німецької влади й буде говорити правду. В перших днях після вбивства С. Бандери московська зарозумілість здумала скинути цей злочин на німецький уряд, німецького міністра Теодора Оберлендера і генерала Райгардта Гедена, цим самим дуже боляче вражено західнонімецький уряд. У той же саме час мос-

ковська пропаганда покликала на першого секретаря ЦК КПСС Нікіту Хрущова, що тепер, мовляв, в СРСР встановлена соціалістична справедливість, яка була зруйнована, недотримувана з надужиттям за часів панування Сталіна. А вбивством С. Бандери промовляло що інше, тобто виходила на поверхню московська неправда, бо її власником поповнено вбивства не в СРСР, а на чужій землі, порушуючи закони іншої держави.

Тепер стояло питання: як ми підготуємося до суду над Б. Сташинським, як організуємо підготовку до суду, чи зуміємо політично все скапіталізувати? В наших людей панувала сильна віра, що вбивство С. Бандери доконала московська рука. Ми мали ряд інформацій, про які я вже згадував. Але ми не мали доказу. Арешт вбивці Б. Сташинського всіх нас підніс на душі. Водночас цей арешт спаралізував ворожу пропаганду й поставив у дуже погане становище наших політичних противників, які поширювали злосливі вигадки. Всім було загально відомо, що престиж нашої Організації зріс, лише потрібно було вміти його завершити. Також дія вдумливих людей, які знали про перебіг усіх справ у нас, зокрема про наші інформації, зрозуміли, що люди, які працювали, мали точні інформації. Лише не всі були здібні ті інформації належно використати.

Задушлива атмосфера припущень, підозр і провокацій проти нас, проти Організації розвіялася з хвилиною, як агент-вбивця склав зізнання і ті зізнання стали відомі публічному заголові. Тепер перед нами стояла ясна ціль: доказати й поширити інформацію, що за вбивцею стоїть ЦК КПСС і советський уряд, який наказував вбивати, а за злочини нагородив вбивцю орденом «Червоного прапора». Ми підготовляли поважне число фахових людей, які під час процесу над Б. Сташинським мають кожного дня з процесу здавати зві-

домлення із своїми коментарями, і не лише українською, але також і німецькою мовами.

18 вересня 1962 року наш адвокат Нойвїрт повідомив нас, що судова розправа над агентом-вбивцею Сташинським визначена на 8 жовтня 1962 року й буде тривати п'ять днів. КГБ пресовою конференцією з Вергуном вигадав нову неправду, тобто що Б. Сташинський їм невідомий, що бандерівці його підготували для відвернення слідів вбивства. Треба мати на увазі, що для чужинців, навіть журналістів, було дуже багато незрозумілих питань, які вияснилися щойно під час судової розправи в Карлсруе.

ЗЛОЧИНЕЦЬ-АГЕНТ КГБ ПЕРЕД СУДОМ

Осідок Верховного Суду й Головної Прокуратури Федеральної Республіки Німеччини знаходиться в Карлсруе. Адвокатом від родини покійного Провідника був німець Нойвїрт, американський відомий політичний діяч Керстен і американський громадянин українець д-р Я. Падох. Агента-вбивцю Б. Сташинського судив третій Сенат Карного Суду в складі: Предсідник д-р Гайнріх Ягуш і чотири судді — д-р Вебер, д-р Генкенбергер, д-р Фалер і д-р Шумахер. Обвинувачами були генеральний прокурор д-р Альбін Кун і д-р Оберле. Адвокатом від пані Д. Ребет був німець д-р Мір. Адвокатом Б. Сташинського був д-р Зайдель. Ми підготували потрібний штаб для судового процесу: стежили за розвитком процесу, докладно стежили за зізнаннями і поведінням злочинця, мали на увазі ціле оточення і всіх заінтересованих, що приїхали на процес, ми мали редакційний склад для щоденного видання про перебіг процесу українською і німецькою мовами, до диспозиції технічний склад, для послуг людей з автами.

6 жовтня наш повний склад був уже на місці. Ми винайняли приміщення в Еттлінгені, що лежить у 10-ти кілометрах від Карлсруе. Наш склад був такий: Степан Ленкавський, Ярослав Стецько з дружиною, Ярослав Бенцаль, Григорій Васькович, Іван Кашуба, Степан Мудрик, Дмитро Штикало, Осипа Демчук, Данило Чайківський, Євгенія Мак, Ростислав Єндик, Володимир Леник, Цимбалістий з Англії, Мирослав Стиранка, Роман Дебрицький, Степан Костюк, Дмитро Богай, Володимир Сорока, Михайло Романюк, Василь Сушко. Петро Липа. З Канади приїхали: Наталка Бандера — дочка св. пам. Провідника, Роман Малащук, Петро Башук, Павло Шевчук; з Англії — Григорій Драбат, із Франції — Борис Вітошинський, з Голляндії — Омелян Кушпета, з Австрії — Осип Тюшка. Приїхали і наші приятелі-чужинці болгарин Демитрій Вальчев, грузин князь Ніко Накашідзе.

Після приїзду на місце призначення того ж дня ми зробили нараду, на якій Голова Проводу ЗЧ ОУН Степан Ленкавський з'ясував політичну мету процесу. Всі, що мали призначення до своїх обов'язків, все потрібне уточнили, щоб кожний знав що саме до нього належить.

В неділю, 7 жовтня в Карлсруе в готелі «Кайзергоф» відбулася нами влаштована пресова конференція. Було багато журналістів німецьких, американських і інших. На пресовій конференції були присутні адвокати д-р Я. Падох, Керстен і Нойвірт. На пресовій конференції говорили С. Ленкавський і Я. Бенцаль. Журналісти ставили дуже багато питань. Ми всі були задоволені пресконференцією, що вона так добре відбулася. Журналістам говорено про нашу історію, нашу боротьбу. Життя С. Бандери, — то була боротьба за наше визволення.

В понеділок, 8 жовтня біля суду зібралося багато фоторепортерів і журналістів, лише советських журналістів не було, як твердили інших країн журналісти. О годині 8-й рано почали видавати картки вступу в залу судової розправи. Суд розпочався о 9.15 годині. Коли я увійшов у залу, то Сташинський з поліцаєм уже сидів на своєму місці. Він мав на собі темне убрання, білу сорочку й темну краватку, мав чорне волосся, яке було зачісане догори. Він був спокійний, з хитрими очима, час від часу поглядав на залу, де сиділи люди. Про перебіг усього судового процесу я не буду докладно описувати, бо все докладно подано вже в книзі «Московські вбивці Бандери перед судом». Ця книга видана з друку в «Українському Видавництві» в Мюнхені 1965 року і в ній подано багато матеріалу про судову розправу в Карлсруе над вбивцями Бандери. Лише в згаданій книзі є недотягнення. Наша stenotypistka 11 жовтня між годинами 9-ою і 12-ю не все схопила. Це була дуже напружена хвилина, дехто, зокрема жінки, плакав. Плакала також і stenotypistka, тому й не могла всього схопити та записати.

В книзі «Московські вбивці Бандери перед судом» пропущено із зізнання агента Сташинського те місце, де він розповідає, як за ним слідили в Ульмі. Цю частину зізнань я називав добре розплянованою «сповіддю чекіста», де він з «жалем» говорив про вбивства, про свої внутрішні переживання. Все це було розраховане на вплив не лише присутніх на суді, а також і на суддів, прокурорів і оборону. На мою думку, це Сташинському вдалося досягнути. Він був знаменито вишколений і натренований, як артист. Я подам тут лише деякі мої зауваги, а не перебіг судової розправи в деталях.

Коли читали акт обвинувачення, то Сташинський слухав, не ворухнувшись. Після прочитання акту оскар-

ження, Предсідник д-р Ягуш почав допитувати Сташинського. Він почав точно оповідати про своє минуле, дитячі роки, школу та перше його знайомство з МГБ. Д-р Ягуш часто цитував деякі уривки з протоколу зізнань Сташинського під час слідства і просив пояснювати певні місця. Сташинський говорив вільно, доброю німецькою мовою, без перекладача, ні в чому не повторювався, також у питаннях Предсідника не заплутувався. Йому все проходило плинно, як артистові вивчена роля.

Під час зізнань Б. Сташинського було видно розвиток його агентурної діяльності, його зацікавлення, на доручення МГБ, його рідним селом і підпільним рухом, планування, як пролізти в підпілля, потім його праця в «спецгрупі» МГБ. Мені було ясно, що він завжди мав успіхи, похвали від начальства. Він говорив про все таким спокійним рівним голосом, ніби то не мало нічого спільного з волею і життям людей, цілих українських родин. Той спокійний і рівний голос Сташинського почав мінятися тоді, як він оповідав про себе і свою дружину за той час, коли він побачив, що його кар'єра опинилася під загрозою, що постала для нього небезпека. Тоді його голос втрачав рівність і відчувалося, що служник має жаль до свого пана, який не оцінив його вірної служби.

Коли була мова про агентурну працю Сташинського в Західній Німеччині, то суд цей час оминав, про нього не питав, не згадувано прізвищ тих людей, яких Сташинський знав, а лише згадувано міста Мюнхен, Аугсбург, Ульм. Сташинський згадує про агента Бесагу по прізвищу, який уже втік назад до своїх. У скороченні передаю діяльність злочинну Сташинського підготовку до вбивств у Мюнхені.

У квітні 1957 року Сташинський перебуває в Мюн-

хені десять днів, розшукує мешкання Л. Ребета і встановлює його дороги до праці. Після того Сташинський буває в Мюнхені кілька разів літом. У вересні з Москви приїхав спеціальний висланик, який привіз таємну зброю і навчив Сташинського нею орудувати. Спеціальний посланник КГБ зі Сташинським і його начальником Сергієм згадану зброю випробовують спершу на собаці в лісі недалеко від Берліну. Під час розмов на тему зброї, начальник Сташинського Сергій запевняє, що ця зброя певна і вже успішно випробувана. Сташинський зрозумів, що нею вже роблено атентати перед ним. Він бачить, що зброя зроблена фабрично, отже вона виробляється серійно. Начальник каже Сташинському, що він має поїхати до Мюнхену і виконати атентат на д-ра Л. Ребета. 5 і 6 жовтня Сташинський уже в Мюнхені, а 12 жовтня 1959 року виконує замах на д-ра Л. Ребета.

Після того Сташинський інтенсивно починає стежити за С. Бандерою та Ярославом Стецьком. У травні 1957 року Сташинського його начальник висилає до Роттердаму. Як відомо, там урочисто було відсвятковано 20-ліття смерті св. пам. полк. Є. Коновальця. Із зізнань Сташинського виходить, що КГБ планувало в який би то спосіб підмінувати могилу, щоб одним разом знищити всю націоналістичну верхівку. Там Сташинський добре приглянувся до особи Провідника ОУН Степана Бандери.

У квітні 1958 року Сташинського викликають до Москви. Там його приймає хтось із московських високопоставлених осіб. Цей московський начальник дає Сташинському доручення виконати атентат на С. Бандеру. Там дають йому удосконалену зброю, якою можна стріляти два рази, тобто на випадок, коли із Бандерою буде охорона. Сташинському говориться в Москві, що він

мусить знищити Бандеру. Коли тим способом не буде виходити, тобто охорона унеможливилюватиме атентат, тоді дадуть більше людей, щоб покласти й охорону. Сташинського залишають у Москві на першого травня і дають йому місце на трибуні, щоб він оглянув першотравневу параду.

У травні того самого року Б. Сташинський уже в Мюнхені. Він готовий виконувати атентат, бачив Провідника на подвір'ї біля авта і вже зробив був кілька кроків у його напрямку, але завернув. На слідстві і на суді Сташинський пояснював цей свій вчинок голосом сумління. Але я схильний думати, що цим разом його скорше огорнув звичайний страх.

Тим часом, за наказом КГБ, Сташинський помирився зі своєю родиною. Коли він приїхав до Борщевич, то додому незайшов, лише спершу поговорив із сестрою, яка потім пішла до батьків підготувати їх до зустрічі з сином. Прийшовши додому, в хаті його прийняли холодно й нічого з ним не говорили про те, що він робить, де він робить і т. п. Він сам їм розповідав, що живе в Києві, потім сказав, що працює у Варшаві.

На початку жовтня 1959 року начальник Сташинського сказав йому, що прийшов з Москви наказ їхати до Мюнхену і він мусить виконати завдання. Сташинський їде до Мюнхену і тим разом йому вдається вбити св. пам. Провідника ОУН Степана Бандеру.

Коли Сташинський повернувся до Берліну, то за виконане ним завдання його гратулює начальник Сергій. Через кілька днів за те вбивство його приймає в себе і гостить генерал КГБ, комендант Карлсгорсту, який повідомляє Сташинського, що в Москві йому призначено орден «Червоного прапора». Але в той час у Сташинського виринають його особисті справи, які починають негармонізувати з його кагебістською роботою.

Він познайомився з німкенею і закохався в дівчину Інґе Поль. Та дружба не подобалася начальникам КГБ, в яких є твердий закон, що працівник КГБ не може женитися з чужинкою, до того ще непевною. Кагебіст повинен женитися з робітницею КГБ. Сташинський просив дозволу на одруження, але дозволу не одержав.

У грудні 1959 року Сташинського викликали до Москви, куди він поїхав із своїм начальником Сергієм. У Москві його представляють голові КГБ Шелепіну, який вручає Сташинському орден і від уряду грамоту, підписану Ворошиловим та Георкадзе. Шелепін розпитує Сташинського про деталі атентату, запитує, чи правда, що перед самою своєю смертю Бандера ніс із собою помідори? В Москві велике збудження, що Бандера вже не живе. Для Сташинського виробляють дальший плян його роботи й атентатів. Він повинен пройти вищий шпигунський вишкіл і настало перенестися на Захід. Сташинський користує з нагоди і просить Шелепіна дозволити йому женитися на німці. По довгих пертрактаціях Шелепін дає дозвіл, що Сташинський може одружитися із німкою Інґою Поль. Але старі кагебісти незадоволені з цього дозволу Шелепіна.

Після одруження Сташинський із жінкою живе в Москві. Жінка не може при звичаїтис до московського способу життя, їй часто доводиться стояти в чергах і не може купити картоплі. Дома вона часто нарікає, вказуючи на положення і советське господарство. Сташинський помічає зміну в настанові до нього його начальників. Його перевишкіл відкладають. Один раз він із жінкою у своїй кімнаті полєє на блощиць і несподівано знаходить мегафони підслухових апаратів. Він бачить, що йому не довіряють. Він іде до начальників зі скаргою. Йому лише пояснюють, що то «ошибка», бо та кімната була призначена для кого іншого. Сташинський ба-

чить, що його листи проходять цензуру. Він знову жаліється. Відтоді він із жінкою в хаті розмовляє лише при допомозі олівця і паперу. Жінка завагітніла. Йому начальники з КГБ радять медичним способом усунути плід. Це його обурює. Він дедалі ясніше бачить своє персональне положення в КГБ і в Советському Союзі взагалі. Зголосився до Шелєпіна, якому хотів пожалітися на зміну обставин навколо нього, але той його не прийняв.

Надходять Різдвяні свята 1960 року. Сташинський зі своєю жінкою роблять пляни поїхати на час свят до Східного Берліну, до жінчених родичів. Ним крутять, не дають дозволу. Жінка отримала дозвіл аж 31-го грудня, тобто вже по святах. Коли Сташинський пішов зі своєю жінкою до головного будинку КГБ, то їй наказали вийти з почекальні, бо вона чужинка. Перед виїздом жінки до Східного Берліну, вони умовляються писати один одному умовленими знаками, щоб цензура не зрозуміла, про що йде мова. Постає прикра ситуація. Він жінці оповів хто він такий. Жінка подає думку втекти на Захід, коли буде нагода для них обох. Сташинський не зовсім погоджується з думками жінки.

Після від'їзду жінки він залишається сам. Через деякий час його викликає генерал КГБ і гостро ганить його за його поведінку. Сташинському не дають дозволу виїздити за Москву. Він помічає, що за ним слідкують. Коли жінка повідомила про народження сина, Сташинському не дозволили поїхати до жінки на відвідини. Сташинського відсунули від роботи в КГБ.

По п'ятьох місяцях приходить несподівана вістка, що нагло помер їхній син. Сташинському таки дають дозвіл поїхати на похорон, але не самому. З ним їде кагебіст. Цей супровід московські начальники пояснили Сташинському тим, що він виконував важливі дору-

чення і тому в Москві бояться, щоб, мовляв, вороги народу йому чогось не наробили шкідливого, тому і дають йому чоловіка для супроводження. Що це в дійсності означає, докладно знає агент Сташинський, який має школу КГБ і знає його дух. У Сташинського постають сумніви відносно смерті дитини. Він думає, що може щось сталося із жінкою?

Прибувши до Східнього Берліну, Сташинський побачив, що крім охоронця з Москви, за ним стежать ще й інші. Він усвідомлює, що його голова під загрозою, що і його жінка під загрозою, під загрозою і його особисті інтереси. Разом із жінкою Сташинський бачить своє незавидне положення, а всна йому знову піддає думку тікати на Захід. Він вирішив перехитрити кагебістів, бо знає, що після похорону може бути запізно. Сташинський тікає за день ще перед похороном і зголошується у західніх чинників.

На підлу душу Сташинського не мало жодного впливу становище народу, з якого він вийшов. Сташинського не зворушували злидні, які обсіли нарід. Сташинського не захоплювала боротьба за волю нашого народу. Сташинський був безжалісним до молодого життя своїх ровесників, яких він продавав КГБ. Його не цікавила доля мільйонів тих братів, яких везли на Сибір, замикали по тюрмах і концтаборах. Сташинський для власної вигоди служив в органах ворожої українцям поліції, тому платня його все піднімалася — із 800 рублів аж до 2500. Він вбивав людей і погоджувався далі вбивати. Лише його особисті інтереси заставили його застановитися над тим, кому ж він служить? А прийти до цього питання допомогла йому, безперечно, його жінка.

Чужинецькі журналісти, які начиталися матеріалів пресових конференцій у Східньому Берліні, а зокрема «свідчень» Лібгольца та Вергуна, прибули до Карлсруе

з великим застереженням. Але перший день розправи в Карлсруе вже в усіх усунув сумніви, які були поставили на підставі поширеної московської дезінформації. З деякими журналістами ми мали дружні взаємини. На третій день розправи над Сташинським ми довідалися, що всі західні газети, які почали поміщувати матеріяли з процесу в Карлсруе, не проходять до ССРСР, а до Москви зокрема.

12 жовтня перед судом переслухували слідчих. Вони детально говорили про виконання вбивства Провідника ОУН С. Бандери. Під час перерви я розмовляв з Володимиром Стаховом. З нами стояло ще декілька українців, прізвища яких уже не пригадую. Якраз в той час мимо нас проходили німецькі слідчі з Мюнхену, які вели слідство зараз же по смерті Провідника Степана Бандери і з якими я мав тоді багато розмов та суперечок. З тими слідчими йшов і Вангауер з Бонну, який увесь час після втечі Сташинського провадив слідство. Комісар Фукс, побачивши мене, голосно, що всі чули, сказав: «Так, пане Мудрик, сьогодні вже стверджено, що Ваше припущення під час слідства було правильним!» Я так само голосно відповів: «Пане Фукс, я хочу ствердити, що Ви самотній із Ваших колег, — показуючи на них рукою, — мали правильний погляд і не вірили в самогубство Бандери, на чому Ваші колеги хотіли зробити закінчення справи!»

Наші редактори кожного дня українською і німецькою мовами видавали звідомлення з процесу й розсилали на кількасот адрес. Голова суду д-р Ягуш вів процес, на нашу оцінку, знаменито, бо кожного дня повторювалося і закріплювалося твердження, що за злочини, які доконав Сташинський, відповідальний московський уряд, який давав доручення виконати вбивство й потім вбивцю нагородив орденом. Коли суд розглядав прине-

сені Сташинським документи, які стосувалися справи вбивства, то в мене не було сумніву, що Сташинський приніс і документи, які не мали відношення до справи Бандери. Ті документи мали вартість для американців, до яких Сташинський вперше зголосився.

15 жовтня — останній день судового процесу. Дуже розумно говорив адвокат Сташинського д-р Зайдель. Він, на мою думку, в цьому процесі був найкращим адвокатом. Д-р Зайдель мав усе так укладено, що Сташинського представив як жертву, якою користувалася держава, накази якої він виконував. Дуже прецизно зібраними фактами провин і злочину говорив прокурор д-р Альбін Кун. Він вказав на діяльність Сташинського з часу його співпраці з капітаном МГБ Сітніковським та закінчив убивствами в Мюнхені. Суд не розглядав злочинів Сташинського, які він доконав на Україні.

Другий прокурор говорив, що цей процес відгомоном пішов по всьому світу, про нього пише інтернаціональна преса. Прокурор говорив, що Сташинський є знаряддям, бо особисто Сташинський до тих, кого вбив, не мав нічого, жодних претенсій. КГБ ж є не якоюсь собі групою, — це ж державна служба безпеки. Вбивства людей у чужих державах є недопущеним явищем, порушенням суверенності Федеральної Республіки Німеччини. Говорив прокурор і про інші вбивства, про обвинувачення Москвою німецької розвідної служби.

Все, про що говорив Сташинський, було знаменито підготовлене і націлене на людські почуття. Але ті говорення тратили всяку силу, коли висувалося лише одне питання: він мав можливості наказу не виконати, але чому він того не зробив? Ще перед обідом 15 жовтня говорив адвокат родини Бандери Нойвірт, а після обіду говорив адвокат пані Дарії Ребет д-р Мір. Пані Ребет мала п'ятихвилинне слово, а Наталка Бандера 7 хви-

лин, а за ними ще говорив Гарольд Керстен 32 хвилини, й Я. Падох — 16 хвилин. Всі промови, як уже згадано, поміщені в книзі «Московські вбивці Бандери перед судом».

15 жовтня 1962 року закінчився процес над вбивцею Сташинським і Голова суду оголосив, що вирок буде проголошено 19 жовтня. Того 19 жовтня 1962 року проголошено вирок, яким винним за вбивство Ребета та Бандери визнано уряд СРСР. Сташинський, як виконавець уряду, отримав лише 8 років тюрми. Зміст проголошеного вироку передало Баварське радіо о 13-ій годині.

На виголошенні вироку я вже не був. Для нас суд закінчився успішно. Німецький Верховний Суд за вбивство Провідника ОУН С. Бандери визнав винним московський уряд. В час підготовки до процесу над Сташинським нам коштувало багато величезних зусиль і фінансових засобів. Тепер лише правдиво показано московські урядові провокації, дезінформації, липові пресові конференції агентів КГБ; правдива суть ЦК КПСС і московського уряду.

Західнонімецький журнал «Дер Шпігель» в ч. 1-2 за 10 січня 1962 року писав, що американська розвідувальна служба СіАйЕй перевіряла 150 випадків смерті протягом п'яти останніх років, які несподівано померли в державах-членах НАТО і Північній Америці. Спонуванням до цієї перевірки було виявлення вбивства Провідника ОУН Степана Бандери, який загинув у наслідок пострілу з отруйного пістоля, який не залишає ані яких слідів. Дослідження СіАйЕй, як твердить журнал, виявили, що, правдоподібно, інших 16 осіб було замордовано таким самим способом, як і Л. Ребета та С. Бандеру, а не, як досі думалося, померли вони природньою смертю.

Процес над вбивцею Сташинським закінчився. Але наша боротьба з ворогом продовжувалася. І надалі ми були приготовлені й до гіршого.

РОЗМОВА З МОЛОДИМ КОМУНІСТОМ

Кожного року я мав можливість розмовляти з громадянами ССРСР, які бували на Заході. Під враженням з однієї такої розмови я написав цей репортаж.

Я ходив по парку й оглядав пам'ятники, що стояли серед зелених дерев. Кожний пам'ятник — окрема історія культурного або історичного життя. Біля мене проходили перехожі чи й такі самі глядачі, як я. Але я не звертав на них уваги, бо не вони мене цікавили.

Та ось мимохіть я опинився коло групи людей, що говорили по-російському. Їхній вигляд і убрання відразу підказали мені, що це советські туристи. Біля мене стояв середній на зріст, з тонким тулубом і короткими ногами чоловік. Я без вагання звернувся до нього з запитом:

— Ви з ССРСР?

Той насторожено глянув на мене, кліпнув рудими віями й коротко відповів:

— Да.

— Чи є хтось між вами з України?

Він повернув голову й рукою мовчки показав мені на чорноволосого юнака. Я підійшов до нього і запитав:

— Ви українець?

Юнак здригнувся, хвилину задержав на мені свій погляд і відповів:

— Так.

— Мені було б дуже приємно поговорити з вами, — сказав я, — я також українець, але... живу тут, на

чужині! — Це моє останнє слово прозвучало якось сумно.

Юнак вийняв цигарку, помняв її, прикурив і півголосом спитав:

— А чому не вертаєтесь на Україну?

Я знав, що він поставить мені таке питання, але тепер шукав відповіді, бо не хотів відстрашити його тим, що я політичний емігрант. Слово «політика» надто небезпечне для советського громадянина, що появився за кордоном у ролі туриста. Я сказав йому, що краще це питання залишити, але відразу ж відчув, що він не задоволівся моєю відповіддю і наша розмова ще не закінчена. Тоді я вирішив відповісти йому коротко й ясно:

— В Україну не можу вертатися тому, що боровся з московськими енкаведистами і гітлерівськими гестапівцями за незалежність України . . .

Юнак перебив мене:

— Ви — бандерівець!?

— Так! — коротко відповів я.

Настала мовчанка. Я врешті порушив її, питаючи:

— А ви член компартії?

— Так, — також коротко відповів і він.

Група туристів помалу рушила вперед, а я за нею поруч із земляком. Ми йшли мовчки і мені здавалося, що я знову повинен почати розмову.

— Скажіть мені щиро, — почав я, — чи ви і ваші ровесники справді вірите в те, що говорить комуністична пропаганда про бандерівців? Вірите, що бандерівці були співробітниками гітлерівського окупанта?

Земляк, ухилиючись, відповів:

— Не знаю. — А потім додав: — Може, не всі бандерівці були на службі в Гітлера . . .

— Ні, земляче, — продовжував я, — ніхто з бандерівців не служив і не служить жодному окупантові, а тільки боровся і бореться за волю нашого народу. Гітлер був для нас таким самим гнобителем і злочинцем, як і Сталін...

— Але ж були такі, що служили Гітлерові, — знову перервав мою мову юнак.

— Були такі, — сказав я, — що служили Гітлерові так само, як і Сталінові ради власної вигоди. Але бандерівці однаково уважали їх за зрадників українського народу. Чи ви не чули від старших, як гітлерівці прилюдно стріляли бандерівців?

— Чув, — півголосом відповів юнак.

— Значить, — продовжував я, — нарід знає правду, про неї мусить знати й молоде покоління, якому Москва показує все, що українське, у фальшивому світлі. Чи вірите ви, що бандерівці, мовляв, хочуть запровадити в Україні капіталістичний лад? Продати Україну капіталістам? Хіба ж не бачите, які бандерівці «капіталісти»? Це ж сини українських селян, робітників і трудової інтелігенції, які вважають, що соціальне визволення прийде тільки з національним. А те, що вони за приватну власність, за особисту свободу, за волю нашого народу й державну незалежність, хіба не є капіталізмом.

— Ви хочете знищити, вирізати всіх росіян і поляків, — похмуро, але непевно сказав юнак.

— Ні, і це неправда, земляче. Так говорять тільки вороги української самостійности, що самі біологічно й духово нищать український нарід і хотіли б, щоб ми мовчали. Ми хочемо жити із своїми сусідами у згоді й мирі, але вони насамперед мусять зрозуміти, що наш народ, як і всі інші народи, має право жити вільно на своїй землі, бути її повноправним господарем. Ми чу-

жої землі не хочемо, але і своєї нікому не віддамо. Коли вони відречуться своїх імперіялістичних, колоніальних ідей, це буде запорука миру й дружби між нами і нашими сусідами.

Юнак мовчав. Ми йшли помалу, а потім зупинились, як і ціла група, але оподаль від неї. Він щось думав, бо на його чолі появилися зморшки, напружувалися, розширялися.

Я знову півголосом швидко заговорив:

— Скажіть, невже ви не розумієте того, що діється на нашій землі? Як Москва русифікує все, засмічує нашу мову, економічно визискує наш народ? Чи може український поет, письменник або журналіст вільно написати все те, що говорить йому його серце? Чи не бачите, як над українським словом знущається московський цензор, хоч би й українського роду, але наставлений Москвою? Ви ж самі знаєте, що в школах наших дітей вчать про московських царів, хвалять, які то вони були славні, великі й добрі, а все наше історичне минуле перекручують, спотворюють і плюгавлять. Як вивищують Москву і все московське. Чи ж не є обов'язком молодого українського покоління боротися за правду, за честь України, усвідомлювати народ? . . .

Група туристів знову рушила вперед. Юнак хотів щось відповісти, але до нас наблизився середнього віку чоловік. Його очі бігали неспокійно, а на обличчі повила посмішка — штучна й фальшива. Я почастиував їх цигарками і ми знову йшли мовчки. Розмова вже не клеїлася.

Група дійшла до вулиці, де на неї чекав автобус. Туристи поволі займали місця в автобусі. Юнак відійшов від мене. Я підійшов до автобуса і він, ніби мимохідь, знову опинився біля мене. Швидко, півголосом, кинув мені:

— За такий націоналізм — я також! Я з вами! — і, не оглядаючись, подався до автобуса.

Вже з автобуса він ще раз глянув на мене й я щиро змахнув йому рукою. Автобус поїхав. Я ішов самотній і думав: «Ні, наш народ — невмирущий!»

ЛЮБОВ ДО УКРАЇНИ ДАВАЛА НАМ СИЛУ

Всі друзі, яких я знав у підпільній діяльності, були приготовані на все найгірше, втрати волі й життя. За мною було шість арештів і чотири втечі з рук ворогів. Одначе в мене не було міркувань до дрібниць на довше слідство з тортурами. Мої думки були дуже спрощеними: не дамся живим у руки ворога; потраплю в руки ворога — нічого не скажу, нехай розстріляють.

Одначе склалося так, що я потрапив у руки ворога, слідство почалося, хоча я і був напівживим, а тортури були довгі — від 21 листопада до 4 грудня. Потім п'ять тижнів «дали спокою», в тім чотири тижні в одиночці. Потім ще чотири довгих ночі переслухувань. Щойно на самоті я докладніше все передумав. Під час цього слідства й роздумування у мене перед очима стояли постаті десятків і сотень подруг та друзів, які працювали й готові були вмерти в боротьбі. Не менша любов і пошана зростали в мені до тих людей, які давали нам місце для нічлігу, кормили нас і помагали таким, як я. Вони знали, що ми працюємо для визволення нашого народу і вони нам допомагали та довір'яли. Також у мене перед очима стояли Друзі на струнко і слухали бойове завдання, яке я їм переказував. Вони йшли і не завше всі поверталися. Не меншу вагу мали для мене слова мого рідного тата: «Не принеси сорому нашій родині». Все це давало мені силу під час тортур.

Потім закінчилося слідство і треба було чекати, що

ж буде далі? Але коли я слухав мій судовий вирок — кара смерті, то в мене була весь час подвійна думка: одна, що на цьому кінець, а тут же друга — надія! З такими думками не можна було жити весь час. На самоті, в одиночті я поділив час на цілий день: рано я передумував і пригадував моє дитинство, хату, рідних; після обіду міркував про діяльність в ОУН, в підпіллі і становище нашого народу. Коли в мене перед очима стали наші села, селяни, міста, бідність селянства і робітників, окупанти польські, большевицькі і гітлерівські, — то все це мене зміцнювало, що з окупантами треба боротися, така боротьба конечно потрібна. Вечером я лягав спати з душевним задоволенням, що я боровся з ворогом за нашу власну Державу, що це є конечно. Кожного дня в уяві я бачив ці образи, і вони мені давали духову силу.

Пізніше я ці уявні образи почав поширювати на наші релігійні свята, на традиції нашого народу, наші історичні дати. В концентраційному таборі в Німеччині я відтворював ще образи наших краєвидів. В моїй уяві стояли українські ліси, стелилися поля моїх рідних сторін, потім Волині й Київщини та тих частин української землі, де мені доводилося їх бачити. Навіть після виходу з концентраційного табору я ще був під враженнями уявних образів України.

Все це мене зміцнювало, давало мені енергію і творчу силу в тих непривітних буднях, які панували в перші повоєнні роки. Коли надходили свята Різдва Христового, я завжди пригадував.

МОЇ РІЗДВЯНІ СВЯТКУВАННЯ

Скільки тих свят уже проминуло! В родині й поза родину, в колі друзів, на волі і в темних камерах в'язниць, у бункерах революційного підпілля...

Різдво Христове! Божественне, торжественне свято.
Пригадується...

Далеко на обрії сніг, туман і небо зливалися в одно. В душах дітей (школярів і юнаків) велике піднесення, глибокий святковий настрій. Мої ровесники, товариші, а з ними й я, якось особливо відчували наближення Христового Рождества.

Коли на синьому небі западав присмерк і появлялися перші зірки, ціла наша рідня сідала довкола столу, застеленого пахучим сіном. Тато молитвою починав Святу Вечерю. На столі стояли страви, приготовані працьовитими руками мами. Вечеря тривала довго. Тато оповідав про свої молоді літа, як було на Свят-Вечір ще тоді, коли жили ще його дідусь і тато. Ми, діти, слухали татову розповідь, немов якісь чарівні казки. Потім усі колядували. З радістю і втіхою зривали з ялинки горішки, цукерки та інші ласощі.

Коли ми втомлювались, лягали спати, а пізніше прокидалися і йшли до церкви. Ми, діти, дуже любили ходити до церкви. Під ногами скрипів сніг, мороз щіпав за щоки, наче бавився з нами. Ми терли обличчя долонями, хухали, підстрибували, натягали дужче на вуха шапки, — і в усій тій «боротьбі» з морозом знаходили велике задоволення.

В церкві було людно. Звучала коляда «Бог предвічний народився». Звуки цієї чудесної пісні-коляди, Божі образи в церкві, палахкотливі свічки, — все це також справляло піднесено-врочистий настрій. У різдвяні дні ми ходили колядувати, з батьками відвідували родичів.

Так було в нас, у наших сусідів, по наших селах і по цілій Україні. Духова сила Різдва Христового була велика. Вона спрямовувала увесь народ в одно ціле,

в одно русло житейське — народ жив Богом і Україною...

*

На тій вірі росла й розвивалася наша українська молодь. Школярі ставали юнаками, юнаки — підпільниками ОУН.

У грудні 1940 року нас, підпільників ОУН, що перейшли кордон на річці Буг, застав різдвяний час у поході. Ми з смутком дивились на прикордонні драти, які ділили українську землю згідно з планами комуністичної Москви і нацистської Німеччини. Не в одного з нас це був перший Святий Вечір без рідних. З глибини душі пробивалися туга і прикрість. Але кілька патріотичних родин зруйнованого війною містечка Кристинопіль зробили для нас, підпільників, несподіванку. Вони влаштували для нас Святий Вечір, заступивши наших батьків і матерів.

Після півночі ми пішли до місцевої, чудом збереженої від руїн війни, церкви. Богослуження правив настоятель монастиря оо. Василіян панотець Янтух. Велику церкву наповнювали мелодійні голоси клериків. Спів «Бог предвічний» буквально зрушував мою душу. Бо ця коляда духово в'язала мене і всіх нас із нашими прадідами й дідами; вона свідчила про старість і молодість нашого народу. Ми, члени ОУН, гаряче молилися за тих друзів, котрі залишилися в підпіллі, за рідних, за наш нарід, Україну. Кожний з нас був свідомий свого становища, своїх завдань і обов'язків.

*

Наступний 1942-й рік приніс заміну окупантів України. Кілька днів перед Різдвом того року навколо мене склалися обставини, що не дозволяли навіть думати про свято, яке наближалось. Я тратив надію на

спокійне відсвяткування Різдва в колі найближчих мені людей. До нас дійшла вістка, що зв'язковий на лінії організаційного зв'язку Рівне-Львів попав до безжалісних рук гітлерівської поліції. Треба було діяти негайно й рішуче, без найменших зволікань часу і перекладання обов'язків на когобудь.

Пізньої передріздвяної ночі нас двох, перемерзлих та зголоднілих, добилося до безпечного місця, де ми могли повечеряти і відпочити. Нас гостила нерідна, але українська мати. Вона розуміла наше становище, наші обов'язки, бо згадувала про своїх синів, що з них один пішов у вир війни, а другогє ОУН вислала на східні землі України. Коли засмучена мати сіла коло нас і почала оповідати про своїх синів, я пройнявся вірою, що в цю хвилину десь про мене так само згадує моя мама.

Але довго роздумувати було неможливо. Перед нами стояли нові завдання, новий перемарш далі, вперед, де нас чекали бойові друзі...

*

Святий Вечір 1944 року я зустрів у жахливій слідчій тюрмі німецького гестапо у Львові. Ця тюрма відома з своєї назви — тюрма на Лонцкого. Я лежав у камері на цей Свят-Вечір побитий, поранений від гестапівських тортур під час допиту, спечений електричним струмом. У той час я нічого не хотів, тільки аби Бог дав спокійно перебути дні Святого Різдва. Бо фізичний мій стан був такий, що про майбутнє своє життя я вже не думав...

І чергове Різдво застало нас, кількох членів ОУН, в нацистівськїм ув'язненні в концтаборі, на непривітній землі Мецкленбургщини. Мороз і холод дошкуляли цілий день, а до того ми повинні були важко працю-

вати. Цей Свят-Вечір я зустрічав у бараці голодний, із затисненими з ненависти до ворогів зубами, до тих нехристів, які мучать і вбивають людей тільки за те, що вони хочуть жити вільно на своїй землі, в своїй власній державі, як живуть мільйони народів багатьох держав світу. Я страшенно мучився душею, але якась невідома сила давала мені й моїм друзям по боротьбі віру, що всі ці нелюдські знущання будуть переборені, що Господь Бог зглянеться над мучениками за волю і правду на землі.

В той Святий Вечір ми були думками на Україні, з нашими друзями, що боролися з жорстокими наїзниками. Ми молилися і нечутно проказували слова єдиної на той час потіхи і розради: «Бог предвічний народився...»

Час минав. Минали роки. Колишні буремні дні замінилися на дні, сказати б, тихого життя в таборах ДіПі. Цілком інші обставини, інші умови, ніж то було колись. В нових еміграційних умовах почало виростати молоде українське покоління, слухаючи оповідання своїх батьків про важкі пережиті часи. А батьки — ста «стара генерація» борців за волю України — можуть сміливо сказати, що вони належать до щасливих людей, бо жили й боролися, власне, задля щастя і добра майбутніх поколінь України, тих поколінь, які врешті досягнуть мету, неосягнуту їхніми батьками.

ОУН здвинула визвольну боротьбу так високо, що це створило для ворога України таку ситуацію, в якій він ще фактично дотепер не був. Ворог тримається при своїм пануванні терором і брехнею, але саме тому він і приречений на загибель. Правда переможе, а віру в цю перемогу дає нам новонароджений Ісус Христос.

Для мого покоління в Україні Зелені Свята мали, крім побожності, ще й національну романтику.

ЗЕЛЕНОСВЯТКОВІ СПОГАДИ

Кожна пора року наводить низку різних спогадів, які зворушливо пригадують нам світлі моменти з життя в нашій дорогій Батьківщині. Зокрема це помітно під час наших свят. Пригадується весна в Україні: ідеш надвечір'ям полями, а вітер хвилює ланами збіжжя і трав; повітря сповнене запаху квітів, співу пташин, гомону церковних дзвонів, що кличуть на травневе вечірне Богослуження...

Можливо, що тоді нас не хвилювали так глибоко звуки тих дзвонів, як сьогодні, в спогадах про той час. І спогади про дні Зелених Свят у нас на Україні теж хвилюють нашу душу.

Вже в Зелену суботу село прибирало святковий вигляд. Білі хати з жовтими призьбами були замасні зеленню, кімнати, подвір'я і стежки застелені пахучим шуваром. У неділю під час Панахиди за тих, що віддали своє життя за волю України, молилися гаряче всі — старі, діти, а молодь хвилювалася, відчуваючи одне тільки бажання: так довго продовжувати боротьбу своїх попередників, поки Україна не стане самостійною. Опісля йшла в поле процесія. Напереді несено хрест, за ним — хоругви, образ Матері Божої, що його тримали молоденькі дівчатка. За ними йшов у зелених ризах священник, а біля нього старі поважні господарі, що несли святе Євангеліє і свячену воду. Спів, слова молитви та пахощі розходилися по ланах, де котився легенький вітерець, збиваючи хвилі, неначе на морі.

Такий образ залишився в мене й досі, пригадуючи юнацькі роки. Але водночас з цим соняшним, погідним

спогадом приходять і інші. У 1940 році в Зеленосвяткову неділю я з цікавістю оглядав схід сонця. Ми були на військових вправах. Я стояв недалеко лісу, в очереті на березі ріки, тримав гвинтівку в руці й дивився, як з-поза обрію вискакують на чисте небо перші соняшні проміння. Я так глибоко потонув у думках, що забув на мить, де знаходжуся. Щойно голос поручника В. Брилевського-Босого привів мене до свідомости:

— Про що так думаєш, сватку? — запитав мене поручник і я зніяковіло почав далі виконувати свої завдання.

Пригадуються теж Зелені Свята 1942 року, коли цілу нашу зв'язкову лінію зруйнувало гестапо, а десятки друзів потрапили в руки жорстокого ворога. В той час ми сиділи в stodолі одного волинського села, нараджувались, в якій же ситуації ми перебуваємо? Бо не знали, як ті запорожці в турецькій неволі з пісні про «Марусю Богуславку» — «которий день тепера». Щойно приготівляючи записку, я поглянув у календар на дату й побачив, що це був день Зелених Свят. Я так довго і замислено дивився у календар, поки мій друг Богдан із Крем'янецьчини не запитав про причину моєї довгої мовчанки. Довідавшись, він і сам замислився, а згодом розповів про те, як він разом з іншими гуртом вибиралися на козацькі могили під Берестечком.

Ще сильніший спогад про Зелені Свята залишив у мені 1944 рік, коли мені довелося сидіти в нацистській тюрмі з присудом на кару смерті. До тюремного маленького віконця був добудований дашок, щоб смертник з камери не міг бачити навіть денного світла. Я замикав очі і пригадував собі кожнорічні Зелені Свята, святкові Богослуження, мені вчувався спів процесії й я бачив друзів, які на той час уже загинули або вели жорстоку боротьбу з гнобителями нашого народу. Такі

зеленосвяткові спогади мають тепер наші друзі, котрі живуть у підпіллі, перебувають в тюрмах, концентраційних таборах чи в бойових загонах УПА.

Зеленосвяткові дні на чужині стискають холодним боєм серця, коли в уяві вирине перед нами картина нашої зруйнованої Батьківщини. Але зараз вони дають радість і силу до дальшої боротьби.

ЦЬОГО НЕ МОЖНА ЗАБУТИ

Де за Гітлера був концентраційний табір Берген-Бельзен, тепер там українці у вартівничих сотнях англійської Райнської армії провадять охоронну службу. Як я приїжджаю до Б. Бельзен, то кожного разу при тому постає переді мною образ того жахливого концтабору Берген-Бельзен. А історія його така.

У перших місяцях 1943 р. в місцевості Берген-Бельзен (провінція Нижня Саксонія), недалеко від містечка Целле, гітлерівська влада створила концентраційний табір. Спочатку цей табір мав спеціальне призначення, тобто там були такі групи в'язнів:

а) Наукові фахівці, які під наглядом есесманів працювали над дослідями, що були потрібні гітлерівській владі;

б) Група спеціалістів шліфування діамантів, яка складалася з голландських громадян;

в) Німецькі громадяни, які гітлерівській владі були невігідними, але мали в Америці багатих родичів, а отже планувалося їх вимінити на гроші;

г) Жиди, німецькі громадяни, які в першу світову війну служили в німецькому війську і були нагороджені військовими відзнаками.

На початку свого існування цей табір мав 12 тисяч в'язнів. Комендант цього табору був СС-штурмбанд-

фюрер Гаас. У 1944 році його з цього посту звільнено за те, що він наказав в'язневі-малюреві малювати свій портрет. На місце Гааса поставлено СС-гавпшттурм-фюрера Йозефа Крамера, який вже з 1934 року був відомий у кацетах: Дахав, Саксенгаузен, Маттаузен, а також Авшвіц. Крамер славився своєю жорстокістю, одним словом — садист. Він був одружений з Ельзою Кох, яка була відомою садисткою в жіночих концен-траційних таборах.

У 1944 році Гімлер через Швецію провадив перего-вори у справі обміну жидів на американські автомаши-ни. Тоді до Берген-Бельзену було привезено кілька окремих транспортів жидів. Однак з гімлерівських плянів нічого не вийшло. Все ж таки тоді до кацету Берген-Бельзен почали були звозити в'язнів з різних концтаборів, які були близько фронту. Крамер з цього кацету, який перед ним вважався за «привілейований», зробив кацет для викінчування в'язнів.

Незадовго до приходу англійців, до концентрацій-ного табору Берген-Бельзен припроваджено транспорт з кацету Дора, в якому було багато українців. 13-14 квітня англійські фронтові частини з боями наблизи-лися до тих місцевостей, в яких був розташований кацет Берген-Бельзен. 14 квітня вся команда кацету, разом з усіма вартовими і Крамером на чолі, втекла. Перед вечером до табору прибула валка особових авт фрон-тових старшин Вермахту. Вони проїхали табором, все оглянули, кинули кілька пачок сигарет і зникли. Вони побачили жахливу картину тисячів трупів та людських кістяків.

15 квітня 1945 р. німецьке командування Вермахту «Гересгруппе Норд» вислало своїх парламентарів до англійців: полковника панцерних військ Ганса Шмідта, підполк. Боненкампа та військового лікаря. Парламен-

терів прийняли англійські ген. Тайлор-Байфур і ген. Демсей. В розмові з англійцями старшини Вермахту просили, щоб англійці перебрати в'язнів концентраційного табору Берген-Бельзен. Через кілька годин після тієї розмови до концтабору прибули англійські військові частини. Вони перебрати під свою опіку в'язнів цього жахливого табору.

Англійською панцерною частиною, яка прибула до концтабору Берген-Бельзен, командував капітан Сінгтон. Він ствердив, що в цьому таборі перебувало напівживих 28 тисяч жінок-в'язнів, 12 тисяч чоловіків і 13 тисяч трупів, яких виснажені в'язні не могли похоронити. Через кілька тижнів із тих виголоднілих і хворих людей померло ще 13 тисяч, бо для них уже не було порятунку, такі вони були слабі. Офіційна статистика подала, що в кацеті Берген-Бельзен загинуло 51 тисяча в'язнів із 40 національностей. Сьогодні на площі, де раніше був кацет, бачимо ряд братських могил, в кожній з яких спочиває по кілька тисяч жертв. Але ніхто не знає скільки там загинуло українців. Як в'язень концентраційного табору Берген-Бельзен, я знаю, що українців там було багато.

Я пригадую собі наш транспорт з концентраційного табору Дора до кацету Берген-Бельзен. Десять із глибин моєї пам'яті в мене перед очима постав образ кацету Дора. Я не пам'ятаю дати. Це була, мабуть, остання неділя березня 1945 року. Весняне сонце своїм промінням щедро веселило долину, в якій стояли, оперезані колючим і наелектризованим дротом з вартовими вишками, дерев'яні бараки гітлерівського концентраційного табору Дора.

Недалеко від мертвої зони я присів і дивився у напрямку міста Нордгавзен. Проти сонця блищав асфальт

дороги, яка серпентиною тяглася до міста. По цій дорозі час від часу проходили люди, їхали роверами. Серед перехожих напевно були наші брати, насильно привезені сюди для важких робіт з України. Гітлерівські расисти над ними знущалися, однак вони, в порівнянні з нами, в'язнями концтабору, були на волі.

«Ох, воле, воле, чи діждусь тебе?» — думав я і дивився на доріжку за колочим дротом. Несподівано до мого вуха доплила мила мелодія зворушливого танга. Зараз за дротами кацету в есесівському бараці, де жили двоногі й чотириногі собаки, які нас охороняли й над нами знущалися, хтось слухав з платівки музику — танга.

Думка про волю і мелодію танга полонили всю мою увагу. Але це тривало лише хвилинку. Страшний голод спаралізував надалі всю насолоду мелодії, яка почала приємно відпружувати нерви і проникати в душу.

Затихла мелодія. Далеко на доріжці забіліли дівочі блюзки. Дивившись у далечінь, ген поза дроти концтабору, переді мною почали в уяві виринати весняні картини України. Але ця приємна візія знову скоро зникла, — голод, вартова вишка глибоко ранили мою душу. Дійсність і почуття говорили: «Ти в'язень, призначений на знищення».

Тишу сколихнуло голосіння, завивання алярмових сирен, що сповіщали летунський наліт. Мені здавалося, що голос сирен тим разом був якийсь інший. Це не був уже голос тривоги і мобілізації, тільки плач і лемент, що вказував кінець гітлерівському райху та його злочинцям. На синьому тлі неба появилися літаки. Вони летіли трійками, відважно і спокійно, без жадних перешкод. Це були бомбардувальники, а навколо них звивалися жваві мисливці, їхня охорона. Літаки ставали

щораз менші, а гуркіт їхніх моторів — тихшим. Вони зникли в небесному просторі.

Може кілька метрів від мене я побачив в'язня, такого самого, як я. На його тілі висіла смугаста кацетівська блюзка. Обличчя було почорніле і глибоко під чолом блищали очі. Він худими руками витягав з кишені якісь шнурочки й камінчики. Мабуть, він сам не знав, для чого він це робить. Це була не людина, а тінь. Ми були не люди, лиш нумери. Дивившись на нього, мені його стало жаль, і я забув, що я такий самий як він. Коли я повернув голову наліво, побачив широку площу — «апельпляц». Саме ця площа була свідком страшних злочинів: на ній вішали в'язнів з наказу злочинця гавтштурмфюрера Мизира. На цій площі ранками й вечорами, годинами на морозі й дощі, в холоді й голоді держали п'ятдесятитисячну масу в'язнів.

В цей час брамою, яка стояла недалеко «апелевої» площі, в'їхав малий паровий льокомотив, що тяг кілька візків з картоплею і капустою. На останнім візочку сидів есесівець з автоматом. Не доїхавши до кухні, цей транспорт чомусь зупинився. Нещасні в'язні, побачивши візки з картоплею, почали підходити до неї. Вони посувалися мов тіні. Не було видно руху ніг ані рук. Коли ці тіні наблизилися до візків, сидячий есесівець почав з свого автомата стріляти поодинокими пострілами. Постаті в смугастій одежі падали на землю ліниво, дехто, заки впасти, повільно хилився наперед і приклякав на коліна.

Машина свиснула і далі потягла візочки; залишилися лише постріляні в'язні, голод яких гнав на смерть за одну картоплину. «Яке дешеве життя в гітлерівському концтаборі; воно дешевше за одну картоплину», — майнула мені думка в голові. Мене охопила страшна

лють і ненависть, я не чув голоду, вставши, йшов із затисненими кулаками, а якийсь невідомий голос говорив: «Ні, мусиш жити, мусиш пережити це пекло і його ніколи не забути!»

НОВИЙ УЛЬМ

Новий Ульм, як населений пункт, має свій початок в кінці XVIII сторіччя. Це місто розташоване на правому березі Дунаю, що творить границю між двома німецькими провінціями — Баварією і Вюртембергом. На другому боці Дунаю лежить місто Ульм, початки якого сягають у сиву давнину.

В 1856 році Новий Ульм робив заходи, щоб йому було визнано статус міста з власним гербом, мотивуючи своє прохання тим, що Новий Ульм має 975 мешканців. У військовій оборонній системі Новий Ульм вважався мостовим причілком ульмівських укріплень з високими мурами й оборонними бастіонами. В 1857 році король Максиміліян II схвалив для Нового Ульму емблему з баварськими фарбами — біло-блакитні. Грамоту про те, що Новий Ульм зараховано в число міст королівства, видано в 1869 році, і місто Новий Ульм у 1969 році відзначало своє 100-ліття.

Після закінчення другої світової війни в Новому Ульмі, в роках 1945-1950, було два українських табори, якими опікувалася спершу УНРРА, а потім ІРО.* Під час масової еміграції українців з Німеччини ті табори припинили своє існування. В березні 1952 року в новозбудованих приміщеннях у Новому Ульмі поселили

* УНРР а відтак ІРО назва міжнародньої допомогової організації.

емігрантів і втікачів різних національностей, а серед них українці становили найчисленнішу групу. В грудні 1953 р. українська громада ново-ульмівської оселі нараховувала 662 особи. Тут серед українців були люди з приналежністю до обох Українських Церков, до різних політичних середовищ, а були також люди без будь-яких політичних забарвлень.

В Новому Ульмі замешкали були люди в більшості з твердими своїми політичними переконаннями, а серед них ряд політичних діячів, вплив яких сягав на всю українську еміграційну діаспору. Тут було Видавництво, з власною друкарнею, газета «Українські вісті», яка була пресовим органом УРДП, яку очолював Іван Багрянний, який також мешкав у Ново-Ульмівській оселі. Відразу ж в оселі організовано українське громадське життя в «Місцевому Представництві Української Еміграції в Німеччині» — МПУЕН, головами якого були: Іван Дяченко, Богдан Локач, Василь Вацик, Петро Прокопів. У пізніших роках громадська діяльність українців у Новому Ульмі занепала й Головою Управою ЦПУЕН у цю громаду був призначений уповноважений Володимир Дутчак.

Деякі роки активно діяло «Об'єднання Українських Жінок» — ОУЖ. За час діяльності місцевого ОУЖ головами його були: Ольга Качмарська, Олександра Мудрик, а відтак Ярослава Прокопів. Широко розвинена була діяльність в Новому Ульмі «Спілки Української Молоді» — СУМ, яка начислювала до 138 членів. Головами цього осередку СУМ були: Микола Яременко, Василь Сушко, Мирон Залізняк, Іван Олійник, Степан Дукаль, Степан Франкевич, Надя Коконовська і Наталка Яворська. Осередок СУМ мав танцювальний гурток і широко провадив вишкільну працю. Також активною була в Новому Ульмі станиця Пласту. Ак-

тивними пластунами були: Ольга Качмарська, Ірина Григорович, Ірина Хмільовська, Василь Манько. Як у СУМі, так і в Пласті за кілька років діяльності стали активними десятки юнаків і юначок. Сумівський танцювальний гурток своїми успішними виступами в Новому Ульмі та його околицях користувався декілька років широкою популярністю. Культурні виступи цього гуртка і подібних йому та добра поведінка української громади створили прихильне ставлення до українців з боку урядових кіл і німецького населення. Дуже поважне число нашої громади становили люди старшого віку та хворі. Всі вони жили з німецької урядової допомоги. Допомогали також українці з США і Канади.

При підтримці українських організацій із США і Канади одержували допомогу українські суботні школи в Німеччині, в тому числі й у Новому Ульмі. Справами розподілу допомог займалася «Українська Медично-Харитативна Служба» — УМХС. Головами статі УМХС в Новому Ульмі чергувалися: д-р Орест Баб'як, Семен Щерба, Йосип Коврига, Микола Волощенко і Михайло Цьокан.

Населення Ново-Ульмівської громади мало дві парафії — католицьку й УАПЦеркви. В православній громаді довший час панували великі непорозуміння, що довело до поділу однієї до того парафії між двома парохами — о. Михайлом Гільтайчуком та о. Демидом Бурком. До того ж декілька осіб у Новому Ульмі, на чолі з Володимиром Доленком, не визнавали УАПЦеркви, а вважали себе за соборноправників. Непорозуміння в парафії мало свої недобрі наслідки в православній громаді, а також у відносинах між католиками. Пізніше в Новому Ульмі замешкав о. Анатолій Дублянський, який згодом став єпископом УАПЦеркви.

Католицьким парохом став о. Василь Турковид.

який, крім Ново-Ульмівської парохії, духово опікувався рядом більших і менших громад у Баварії, Вюртемберзі та Пфальці, які були приналежними до п'ятиох німецьких дієцезій — Авґсбург, Трір, Шпаєр, Ротенбург і Фрайбург. Отець Василь Турковид виказався своїми добрими господарськими здібностями і перший у Німеччині збудував українську церкву. При цій же католицькій парохії були католицькі організації, що то активніше, то слабше працювали.

Я мешкав у Новому Ульмі, але час мені не дозволяв багато включатися в організоване життя нашої громади. Але я завжди був поінформований про всі події й у складних питаннях моїми порадами допомагав нашим друзям, які організовували та керували працею. Також виринали складні справи, і треба було розмовляти з провідниками чи керівниками наших політичних противників, то я ті справи полагоджував.

В Новому Ульмі, в Ульмі, в Дорнштадському будинку для старших віком (недалеко від Ульму) була деяка кількість визначних громадян українського життя, як проф. Віктор Андрієвський, проф. Н. Полонська-Василенко, полк. Микола Чеботарів, ген. Андрій Вовк, полк. І. Пекарчук, сот. Доскач, Іван Багряний, В. Доленко та ряд інших, приналежних до різних партій. З усіма вищезгаданими я розмовляв і мав з ними коректне відношення. Всі політичні непорозуміння та напруження, які поставали, я не ставив в особисту площину й ніколи також не міняв своїх поглядів.

З бігом часу організоване громадське життя в Новому Ульмі мало різні форми активності. Ми відзначали всі національні свята, державні річниці, влаштовували доповіді на різні теми, працювала українська суботня школа, дитячий садок. В Новому Ульмі за чисельністю в Німеччині українська громада, після Мюн-

хену, займала друге місце. Але низці активних людей з Нового Ульму довелося виїхати за океан: родина В. і О. Качмарських, М. Яременко, І. Рачинський, І. Дяченко, Крохмалюк, К. й І. Григоровичі виїхали до США. Помер С. Щерба. Богдан Шарко активний на культурному полі виїхав до Мюнхену. Це все дуже ослабило громаду й її діяльність.

Через ряд заходів міською управою Нового Ульму перебудовувати місто, громада наша була позбавлена бараку, що служив нам для імпрез, школи й дитячого садочку. Але заходами Баварського міністерства для соціальних справ в Ново-Ульмівській оселі побудовано домівку для чужинецьких культурних вжитків. Однак дуже швидко виявилось, що згадана домівка потреб нашої громади не може задоволити. Отець монсенйор Василь Турковид рішив будувати домівку для культурних цілей і парохіяльний дім.

Наша церква стоїть на власній площі, а біля неї було незабудоване місце. Отець монсенйор поробив заходи й добився в уряді, що нам можуть продати площу під будову потрібної будівлі. В Західній Німеччині економічний стан поправився і наші парафіяни дуже скоро склали гроші на закуп площі. Для реалізації цього пляну було обрано «Комітет будови парафіяльного дому». Я увійшов у склад контрольної комісії. Комітет почав працю, яка головню полягала в тому, щоб зібрати грошей на будову. Головний же тягар праці лежав таки на о. мон. В. Турковидові, а члени комітету були лише як допомога.

Дійсність показала більше труднощів і перешкод, ніж у комітеті собі уявляли. Виринали перешкоди, які обраний комітет не міг перебороти й довести до кінця будівлі. Довелося обирати інший комітет, а потім скликати надзвичайні загальні збори, щоб обрати новий ко-

мітет. До того ж постійні зміни кошторису будови породили в людей страх. У розмові з о. мон. В. Турковидом ми довго передумували становище і дійшли до висновку, що будівництво має бути доведено до завершення, але тепер головство в «Комітеті будови парафіяльного дому» має перебрати на себе о. монс. В. Турковид, а я візьму на себе обов'язки заступника голови та скарбника. Одночасно я взявся за підготовку скликати загальні збори парафіян. Все було проведено так, як ми запланували.

Були ще прикрі години. Будівельна фірма розпочала продовження будівництва, а тим часом будівельний матеріал знову подорожчав. Бракувало грошей. Отець монс. В. Турковид переживав... Але нам вдалося будівництво закінчити з успіхом, і 14 листопада 1971 року Владика Платон Корниляк урочисто посвятив домівку в присутності гостей німців і українців. На цьому урочистому посвяченні мав слово о. монс. В. Турковид та я виголосив промову, яку поміщуємо:

Українська католицька парохія, за ініціативою і головним вкладом праці свого пароха о. шамбеляна Василя Турковида, збудувала парохіяльний дім і залю.

Потребу приміщення для наших національних і культурних цілей українці Нового Ульму відчували давно.

Майже 30 років живемо на чужині, серед чужої, часто холодної і непривітної дійсности. Українська молодь, народжена на чужині, не знає всього, що повинна знати про великий нарід, до якого вона належить. Не всі батьки своїм дітям можуть дати те знання про Україну, що потрібно.

Щоб українська еміграція зберегла український

зміст, своє національне «я», щоб ми всі були собою, потрібна висока свідомість і жертвна праця та ряд допоміжних засобів, одним з яких є власне приміщення.

Від імени Комітету будови я ще раз дякую всім тим, хто нам фінансово допомогли; дякую тим, хто допомагали у праці. Зокрема дякую членам Комітету, які вкладали в працю багато труду.

Хочу згадати, що будова дому і залі була пов'язана з труднощами.

Однак турботи вже за нами. Маємо збудований дім для наших потреб. Але тепер перед нами стоять чи не більші й довготриваліші труднощі — праця в цьому приміщенні, яка так потрібна нам, нашому народові, для оголошення правди про нашу батьківщину.

Якщо б не праця української еміграції, то про Україну говорили б наші вороги своїми офіційними посольствами, консулятами і різними місіями, звідки вони Україну чужинцям представляють як провінцію Росії, а український народ як якесь «малоросійське» чи совєтське плем'я. Ми маємо зробити все, щоб у цій залі кувалася правда і знання про наш народ, щоб ця правда поширювалася серед чужинців і здобувала серед них приятелів, яких ми так потребуємо.

Дорогі Земляки, до нас на чужину з України приходять хвилюючі вістки, що ворог нищить наші історичні пам'ятки, палить духові скарби українського народу, переслідує, саджає до тюрем і засилає в концетраційні табори священиків та вірних Української Католицької Церкви.

Ми не забули московського злочину з квітня 1945 року, коли то московський окупант заарештував усіх владик Української Католицької Церкви з Митрополитом Йосифом Сліпим. Серед знущань у тюрмах і на заслання загинуло сім єпископів. Сьогодні за приналежність

до Української Католицької Церкви у тюрмах терпить Владика Величковський. Вища сила врятувала Митрополита Йосифа Сліпого, якого після 18-річного ув'язнення звільнено. Кардинал Йосиф, Верховний Архипастир УКЦ на Архиепископському Синоді у Ватикані мужньо вказав на терпіння українського народу і на мовчанку Ватикану. Ми змагаємо до того, щоб Українська Католицька Церква завершилася Патріярхатом. Знаємо, що церковне завершення не підходить нашим ворогам, тим, з якими ми довгі століття боремося за наше національне і державне визволення.

Москва при допомозі своїх сателітів створює на Заході ілюзію співжиття московської Церкви з Ватиканом.

Ми стверджуємо, що сьогоднішня московська церква є знаряддям комуністичної партії ССРСР. Під впливом тих хитрих і фальшивих московських заходів деякі достойники вірять Москві і за московськими вказівками повторюють, що УКЦ в Україні незаконна. Ми запитано, чи Христова Церква колись в очах тиранів була законною? Для Москви незаконною була також Українська Автокефальна Православна Церква, яку Москва наказала знищити ще в 1930 р., на чолі якої стояли Митрополити Липківський і Борецький та тридцять єпископів.

Ми не сміємо забувати, що Москва український нарід хоче зрусифікувати, вбити в українському народі дух і гін до власного незалежного життя.

Москва знищила мільйони українців, не тільки тих, що боролися збройно, але й тих, що були лише українцями.

Розстріли, голодова смерть наших братів, смерть кращих синів нашого народу, наших державних мужів-провідників: Петлюри, Коновальця, Бандери зобов'язує

кожного патріота українця до виконання обов'язку, потрібного для незалежності нашого народу.

Молоде українське покоління в Україні, яке вже виросло і виховалося в комуністичній школі, починає боротися за українську мову, за український національний зміст. Сьогодні в цілому світі відомі прізвиська молодих українських патріотів, яких московський режим переслідує й арештовує та засуджує закритими судами на довгі реченці ув'язнення: Мороз, Караванський, Кандиба, Чорновіл, брати Горині й сотні та тисячі інших. Боротьба нашого народу в Україні за нашу незалежність ведеться в різних формах, всіма верствами українського народу.

Про цю боротьбу молодий поет в Україні Василь Симоненко писав так:

Україно, Ти моя молитва,
Ти моя розпука вікова ...
Гомонить над світом люта битва
За Твоє життя, за Твої Права ...

Сьогоднішній гомін битви в Україні за нашу незалежність є продовженням тієї битви, яку вели наші гетьмани, культурні діячі всіх сторіч, українські армії в час першої світової війни, УВО, ОУН, УПА і українські вояки в час другої світової війни.

Той гомін битви за права нашого народу, про який так хвилююче писав молодий поет, долітає й до нас на чужину різними шляхами.

Той гомін битви вказує нам, що ми стоїмо на правильних позиціях і мусимо допомагати у цій великій боротьбі тими засобами та формами, які тут, на чужині, можливі й корисні. За гомоном тієї битви українці на еміграції демонструють і протестують перед світом проти русифікації в Україні, проти переслідування

Українських Церков, проти переслідування українських патріотів. Московських верховодів Брежнєва і Косигіна в час відвідин Франції і Канади охороняли десятки чекістів і сотні поліцаїв; всюди проти них демонстрували представники поневолених народів, серед яких провід вели українці.

У цьому великому змагу за нашу національну правду і наші національні права повинен стояти кожний українець, що через наших ворогів мусів залишити рідний край. У цьому змагу стоять також організовані українці, замешкалі в Німецькій Федеративній Республіці. Серед них постійне місце мусить зайняти українська громада в Новому Ульмі, яка для цього повинна використовувати власне приміщення».

Ще перед закінченням будови парафіяльної домівки о. монс. В. Турковид, по довгих внесеннях і проханнях в Генеральній Курії Сестер Служебниць, отримав згоду на створення станиці Сестер Служебниць у Новому Ульмі. До Нового Ульму було приділено чотири Сестри Служебниці. Їхньою Наставницею стала Сестра Евмелія Терновська. Сестри Служебниці перебрали на себе опіку над хворими і старшими віком людьми, дитячим садочком, навчання Катехизму почали провадити в суботній школі, а пізніше вони поширили свою медичну опіку і над німецьким населенням. Сестри Служебниці в громаді стали не лише любленими і шанованими, але й складовою частиною цілої громади, ширше поза католицькою парафією.

У Новому Ульмі мешкав Володимир Гавриленко, колишній диригент Київської опери, і його дружина, оперова співачка. З бігом часу о. монс. В. Турковидові вдалося психологічний поріг православного до католика переступити і проф. В. Гавриленко почав провадити хором при новій парохії. В розмовах з В. Гавриленком

спочатку де в чому також я допоміг. Хор під орудою В. Гавриленка став відомим також серед німецьких громадян. А головне В. Гавриленко всім хористам дав добру підготовку до співу і вироблення в хорі, що мало значення на майбутнє.

Через відсутність активних громадських діячів громадське життя в Новому Ульмі дуже занепало, і все організоване культурне життя скупчилося біля католицької парафії в новозбудованій домівці.

Отець монс. В. Турковид серед німецького оточення, в німецької церковної влади, в управі міста здобув поважний авторитет. Завдяки йому Ново-Ульмівська парафія, а в тому ціла громада збагатилися церквою, домівкою для культурних потреб і парохіяльним домом.

Мені не вірилося, що в Новому Ульмі мені доведеться так надовго замешкати. Час від часу виринали пляни переїхати до Мюнхену, з яким я так тісно ділово був пов'язаний. Але для такого переїзду було ряд перешкод. Був час, що я в Новому Ульмі дуже мало перебував. Часто знаходив вільну хвилину й ішов над Дунай, і з його водою линув думками на Україну.

НЕДІЛЯ НА ЧУЖИНІ

Мрячий, похмурий день у наддунайському місті Новий Ульм непривітним холодом і тугою лягає на душу. В уяві стає соняшний, життєрадісний ранок в Україні, влітку — покритий зеленню і сповнений пахоців та співу пташат; взимку — дбайливо закутаний грубим сніговим покривалом, з дзвінкою мелодією морозяного скрипоту.

Але це тільки уява, бо колишня юна радість не повернеться.

Може, одначе, цей сірий наддунайський день має в собі також якусь радість? Та не для мене, не для нас, дітей соняшної України. Йду понад Дунай і дивлюся на темну, рухливу воду, яка тече в наше українське Чорне море. І хочеться передати на хвилях цієї води вісточку, хочеться поговорити з нею. Та дунайська вода темна, чужа й непривітна, як той день, що завис над нею. Тому тільки думка каже до неї: пливи в наше море, де хвилі Дніпра і Дністра тебе виміють і виполоскають!

Вода відбиває мою тінь і пригадалося мені, що колись я стояв над Стиром і Дніпром, і тоді ця тінь виглядала інакше. Думками починаю йти від Стиру, Дніпра аж до Дунаю і бачу довгу та тяжку дорогу, що веде крізь темні підпільні ночі, огонь війни, важкі тюремні ґрати й колючий дріт концтабору. Відчуваю тягар тих років, які сідають мені на плечі й, налічивши їх десятки, без жалю стверджую, що моя пригорблена тінь, відбита на дунайській воді, є такою, як повинна бути, — її зробили такою тяжкі роки...

Раптом дзвін на вежі міської «кірхи» обриває мої думки. Люблю слухати й милуватися гомоном дзвонів. Тоді мені завжди стає весело на душі. Але чим дужче й довше дзвонив дзвін чужої церковці, тим краще я пізнавав, що це не наш дзвін. Гомін дзвонів в Україні, у вечірні години, так глибоко запав у мою душу, що я ніколи не забуду про нього.

Йду туди, звідкіль лине голос чужого дзвону, й у моїй душі відзиваються перегуки рідних дзвонів. Вони могутніють, набирають сили, повноти звуків, і я чую їх так, як колись на рідній землі.

Підходжу під «кірху», попри яку ходив я досі сотні разів, але яку добре розглянув щойно сьогодні, — во-

на не подібна до нашої церкви. Все на ній якесь кантове, гостре, сіре, подібне до того сірого дня.

Немає на ній ні великих бань, на яких височать ясні хрести, немає прекрасної дзвіниці, з якої лунає гармонійний передзвін.

Повільно відчиняю двері чужої церкви й мене огортає притишена вечірня молитва, що її монотонно проказують вірні. Мої очі зупиняються на білих стінах, від яких тягне холодом. На них нема гарно розмальованих святих ікон. Здається, що цей монотонний голос молитви достосований до стін, а все разом — до сірого, мрячного дня. Знову виринули перед моїми очима стіни нашої церкви в Україні, розмальовані пишними барвами, замерехтіло золоті іконостасу, на якому святі ніби ворухнулися, святково відчинилися, усі в золоті, царські ворота. Все те зроблено золотими руками, якими керувала душа й безмежна любов.

Замість притищеної і монотонної молитви, я почув громогласний спів «Світе тихий», його співали всі люди на повні груди, співали діти і старі. Починаю молитися і більше нічого не чую і не бачу, але в душі наростає крик: чому ми не можемо молитися вдома, на своїй землі? ... Де правда, Боже? ... Невже ж вона теж в неволі? ...

Холод від муру чужої церкви пронизує моє тіло. Я виходжу з заціпленими устами й іду далі чужими вулицями серед чужих людей ...

БУВАЛО Й ТАКЕ...

Тяжко пригадати ряд випадків не те що з минулих років, а й із минулих десятиріч. Багато цікавих і повчаючих випадків затерлися в пам'яті. Та пригадується такий випадок із табору «Соммерказерне» в Авгсбурзі, а потім у Ляйпгаймі та далі в Кляйнкетці.

Жив там уже не молодого віку Петро Бакович. Колись він — сотник Української Галицької Армії (УГА). Потім працював він на видній посаді в Союзі Кооператив у Львові. Бакович належав до людей австрійської школи. Він завжди ходив чисто вбраний, його штани були завжди випрасовані, без краватки його ніхто не бачив. Це була добре вихована людина, чемно кланявся знайомим, галлянтно цілував руку паням. Всі про Баковича говорили, що він є гоноровим чоловіком. Він був активним у згаданих вище таборах «ДіПі»* в кооперативному житті.

Табір «ДіПі» з Авгсбургу було перевезено до Ляйпгайму, а тут в 1950 році цей табір перейшов під опіку німецької адміністрації, що в загальному називалося — перейшли на німецьку економіку. Петро Бакович, чоловік старої генерації, закоханий у самого себе та в своє минуле, не був прихильником молодого політичного руху, цебто бандерівців. Знаючи мене як активного бандерівця, він був зі мною чемно холодний у наших відношеннях. Коли табір залишенців у Ляйпгаймі переходив під опіку німецької адміністрації, мене Головна Управа Центрального Представництва Української Еміграції в Німеччині (ЦПУЕН) відрекомендувала німецьким чинникам як представника української громади. На терені Західньої Німеччини діяло також Європейське Представництво ЗУАДК. Директори ЗУАДК часто мінялися і біля них постійно гуртувалися політичні противники бандерівців. Між Головною Управою ЦПУЕН і Європейським Представництвом ЗУАДК не було дружніх взаємин.

* ДіПі — Депортовані особи так офіційно нас називали американські власті в західній Німеччині.

Одного дня до табору в Ляйпгаймі приїхав директор Європейського Представництва ЗУАДК, українець, уродженець США, пан Родик. Директора Родика супроводжував Теофіл Леонтіїв, який родом із Буковини і також недружно був наставлений до бандерівців, але в пізніших роках він змінив свої погляди і настанови супроти бандерівців. Вони прийшли в моє бюро і Т. Леонтіїв просив мене покликати Петра Баковича. Директор Родик взагалі до мене не звертався, і виглядав він на суворого та зарозумілого чоловіка.

Я вислав післанця за П. Баковичем, а сам переглядав якісь папери і між нами не було ніякої розмови. Для мене було зрозумілим для чого їм був потрібний Петро Бакович. Нарешті стукіт у двері, й увійшов у бюро П. Бакович. Як завжди, він чисто виголений, краватка . . . Поздоровкавшись, він запитав мене:

— Ви мене потребуєте?

Я відповів йому на привітання і сказав, що з ним хочуть розмовляти оці панове. Директор Родик сидів у чорній шапці й кутив люльку, не дивлячись ані на мене, ані на Баковича. Петро Бакович сказав мені:

— Панове, що не відповідають на моє привітання і сидять у шапці, мене не цікавлять і я не маю з ними що до говорення.

Тоді директор Родик сказав:

— То Ви є Бакович? Я вас звільняю з того посту, на який я був рішений Вас призначити.

Бакович ще дужче почервонів, ніж перед тим був, і відвищеним голосом:

— Ви мене звільняєте? Ви мене питали, чи я схочу з таким хамом, як Ви, співпрацювати?

Теофіл Леонтіїв хотів було в розмову внести злагіднення і чемнішим голосом заїкнувся: «Пане Бакович...».

Але П. Бакович уже його не слухав, лише звернувся до мене:

— Пане Мудрик, бувайте здорові, — і пішов.

Директор Родик сказав Т. Леонтієві: «Поїхали!». Вони вийшли, а я передумував, що то значить у відношенні до людей бути нетактовним і зарозумілим.

У таборі Кляйнкетц мене, як члена Надзірної Ради Кооперативи, Павло Яремишин і Киро Григорович поінформували, що мають підозріння, що з кооперативними грішми в Петра Баковича не все гаразд. Кілька днів після цієї розмови до мене прийшов крамар кооперативи п. Романчик, чоловік діловий і симпатичний, і поінформував мене, що Петро Бакович хоче покінчити самогубством. Про цілість справи я почав розпитувати Романчика, з чого стало видно, що Бакович перед Романчиком недвозначно заявив про безвихідну фінансову ситуацію з кооперативними грішми, а тому потрапив у таке положення, вихід з якого бачить лише шляхом самогубства. Він просив Романчика постаратися дістати для нього револьвер із набоями. Як говорив Романчик, що не міг йому заперечувати й обіцяв постаратися дістати для Баковича револьвер. Петро Бакович вимагав від Романчика слова честі, що нікому не розповість про цю аферу. Романчик слово честі дав Баковичу. Одначе пізніше зрозумів, що якоюсь мірою він таки буде відповідальний за самогубство Баковича. Після довгих роздумувань Романчик рішив переповісти цю справу і просити допомоги йому вийти з цього тяжкого положення.

Цього самого дня, як уранці Романчик інформував мене про Баковича аферу, Романчик мав принести Баковичу револьвер о 13-й годині. В мене була тверда настанова, все зробити, щоб не допустити до самогуб-

ства. Романчикові я сказав, щоб він не йшов більше до Баковича, а я піду до нього на розмову.

Точно о 13-й годині дня я постукав у двері кімнати Петра Баковича, в якій він сам мешкав. Бакович відчинив мені двері і став на порозі. Він мав на собі чорне вбрання, білу сорочку з чорною краваткою. Я не просив у нього дозволу зайти до кімнати, а сам переступив поріг і сказав:

— Пане сотнику, прошу закрити двері! — а коли він зачинив за собою двері, я його повідомив, — до Вас Романчик не прийде.

Ще не закінчивши доладу мої слова, як Бакович нервово здригнувся і шепотом промовив:

— Романчик мене зрадив.

Тоді я почав говорити, що не одному в житті склалися прикрі обставини. Але християнин і громадський діяч не може закінчувати життя самогубством, залишаючи за собою нестерту пляму. Я говорив, що бачу можливість вийти з цього положення і готовий йому у цьому допомогти.

По годинній розмові Бакович погодився зі мною, позитивно сприйняв мої думки і подав мені руку, що слухає моїх порад. Не знаю, хто допоміг П. Баковичеві виїхати до Америки. Але знаю, що він навіть малими радами не сплатив кооперативних грошей.

У грудні 1967 року я зайшов у Нью-Йорку до Народного Дому на Другій вулиці й там зустрів Петра Баковича. Побачивши мене, він привітався зі мною і просив:

— Пане Мудрик, я Вас дуже прошу, щоб це все і надалі залишилося таємницею. Ви мене розумієте?

Увечорі я зайшов до хати Євгена Гановського, де зібралося декілька моїх добрих друзів. Вони розпитували мене про життя в Німеччині, а я їх — про життя в

Нью-Йорку. Потім я запитав, чи вони знають Петра Баковича?

— Так, — відповів мені Євген. — Є тут такий, що ходить і лає бандерівців.

Я промовчав все, що було мені відоме про Петра Баковича.

Дім Організацій Визвольного Фронту в Нью-Йорку знаходився тоді на Десятій вулиці. Недалеко від цього дому я несподівано побачив колишнього директора Європейського Представництва ЗУАДК Родика. Я підійшов до нього й поздоровкався. Він помітно постарів і не міг мене пригадати. Коли я назвав своє прізвище, тоді він пригадав:

— А, то Ви той бандерівець, про якого мені оповідали?

— Чи Ви і далі так вороже наставлені до бандерівців? — запитав я Родика.

— Я старий і хворий, тому все більше те мене не цікавить, — відповів він.

НЕПОСЛАБНА ПРАЦЯ

Після процесу над вбивником-агентом Б. Сташинським, в кінці 1962 року і на початку 1963 року я об'їхав усі українські громади з інформаційною доповіддю про підготовку агентурою до вбивства, про саме вбивство, про слідство та сам судовий процес. Тим разом я також відвідав менші громади. Окремо ще раз все переповідав перед членами Організації. Всюди було велике зацікавлення, ставили слухачі багато запитів.

10 лютого 1963 року рознеслася вістка, що Львівського Митрополита Йосифа Сліпого, який довгі роки був ув'язнений більшовиками, звільнено і він приїхав до Риму. Про це я зараз же потелефонував до Голови

Проводу ЗЧ ОУН С. Ленкавського, який мене відразу запитав, чи не відомо, який стан здоров'я Митрополита? В мене була думка, що більшовики звільнили Митрополита для того, щоб мати відкриті двері до діалогу з Ватиканом, чого почав домагатися Хрущов. Він говорив, що секретаріят в ідеологічних справах при ЦК КПСС опрацював плян наступу на ідеологічного ворога — Ватикан, центр Католицької Церкви. Також я пригадав, як минулого року українці католики в цілій діаспорі академіями вшановували і віддавали честь Митрополитові-Ісповідникові. Московські фахівці, коли це все зібрали докупи, то зрозуміли, що коли б у їхній тюрмі чи концтаборі Митрополит помер, то українці в цілій діаспорі вважали б його святим і символом. Москалі святих і символів не хочуть робити, бо вони їх бояться. Це були перші дні приїзду Митрополита, але ніхто нічого не знав про звільнення.

Данило Чайківський прочитав машинопис моїх «Нескорені», й говорив, що треба їх видати, але Видавництво наше не має грошей; просив мене написати про військові школи ОУН. Одночасно я підготовляю поширену програму для проведення вишколу членів Організації. Кожного року я поширював матеріал. З вишколу всі були задоволені. Праця моя над поглибленням знань наших членів хоча й ішла поволі, але вона продовжувалася систематично і за кілька років були видні наслідки тієї праці по осередках, де жили українці.

У березні 1963 року папа Іван XXIII в приватній аудієнції прийняв зятя Хрущова Алексея Аджубея. Цю подію преса широко коментувала. Довго я на цю тему розмовляв з нашим отцем монс. В. Турковидом, якому я висловив свою думку, що дипломатія Ватикану щодо Москви не принесе Ватиканові й християнству взагалі нічого корисного. Всі дипломатичні заходи бу-

дуть зроблені коштом нашої Української Католицької Церкви. Ми не сміємо забувати, що католицизм є історичним ворогом Москви, не зважаючи на її різні забарвлення.

З Цюріху до Мюнхену приїхав маляр Іван Курах, з яким я довгі роки заприятелений і наша приязнь є щирою. Він мені оповів про своє перебування в США, його розмови з Ю. Косачем. Письменник на еміграції потрапив у погане економічне становище і пішов на співпрацю з більшевизмом. У Нью-Йорку Курах мав також довгу розмову з Юрієм Мельничуком, родом з Коломиї й у московської влади на Україні є вірним вислужником. Мельничук з України до США приїхав як член якоїсь делегації. Саме видав він пасквіль проти націоналістів під назвою «Плем'я упирів». Курах розумів, що московські вислужники намагаються грати на патріотичних почуттях його мистецької душі й власне на цю тему ми довго розмовляли. Наступ агентури КГБ на нас не припинився. Їхня пропаганда про вбивство Бандери вже не згадує, але кількох з нас називає по імені й очорнює.

Довідаюся, що уряд СРСР переслав урядові Німецької Федеративної Республіки обширний еляборат, в якому називає нас і Кашуби прізвиська; що ми, мовляв, в Німеччині вишколюємо терористів, маємо магазини зброї; що під час репатріації ми знищили понад 900 осіб советських громадян, які хотіли виїхати на Батьківщину. Я розумію, що агентура КГБ якоюсь мірою поінформована про нашу працю і що ми стоїмо їй на дорозі в реалізації її плянів. Тому її злочинна фантазія продукує різні вигадки. Але кагебісти й їхні начальники з ЦК КПСС не знають того, що на Заході добре розпізнали їхні брехні, а всі їхні вигадки і провокації

навколо вбивства С. Бандери і різні закиди німецькому урядові ще надто свіжі.

Треба ще згадати, що після суду над агентом Сташинським німецький уряд передав ноту московському урядові в справі Сташинського та порушення суверенності Федеральної Республіки Німеччини. Московський уряд через свого посла Смірнова відповів німецькому урядові, що Сташинський, мовляв, є підставною особою від Кашуби і Мудрика. В додаток до цієї відповіді московський уряд приложив вищезгадані вигадані матеріали проти нас. Московська безличність безмежна. Москва написала німецькому урядові відповідь так, ніби ніякого не було суду над Сташинським та винесенного вироку, згідно з яким советський уряд винен за вбивство С. Бандери. Маємо ряд доказів, що німецькі урядові кола частіше і переконливіше пізнають московську дезінформацію та провокації. Водночас КГБ шукає можливостей вербувати агентів серед емігрантів, а також у нашому середовищі.

Казимир Джуґало нам оповів про тиск на нього, який роблять при допомозі його родини в Україні. Ми прийшли до висновку, що Джуґало розгубиться і ми його мусимо звільнити в нас від усіх його обов'язків. Може тоді дадуть йому спокій. Для них він цікавий так довго, як довго він працює біля картотеки «Шляху Перемоги». В К. Джуґала на Україні жінка і двоє дітей.

15 травня 1963 р. американський астронавт Купер перебуває в космосі, політ проходить нормально. В Москві закінчився суд над полковником Олегом Пенковським, працівником Головного розвідувального управління військової розвідки СССР, який працював для Заходу — Англії та США. Радіо подає, що О. Пенковського після засуду зараз же розстріляно.

Німецька телевізія 18 травня 1963 р. передала фільм

«Ротер Айсберг», в якому показано роботу КГБ: провокації, шантажі й терор. У фільмі показано також Б. Сташинського, вбивство С. Бандери, справу міністра Оберлендера.

Молодим людям в Штутгарті й Новому Ульмі я почав давати лекції історії України. Мені почали дуже надокучати відразу декілька хворіб, ревматизм і шлунок. Вирішив перестати курити. Моє нервово напруження мене доводило до того, що я викурював по 36-40 цигарет на добу. Мені ще не вірять, чи я видержу без курива.

Довідаюся про перебування в Мюнхені Валерія Шевченка, відомого нам чекіста з Віденського фестивалю молоді. Наші інформації вказують на непослаблену активність КГБ. На 2 червня 1963 року в Роттердамі відзначення смерті полк. Е. Коновальця. З Німеччини їде туди багато людей. До Роттердаму я вибираюся з П. Кулішем автом. В Дюссельдорфі до нас долучуються В. Сорока, М. Романюк і М. Хом'як. З нашими впорядчиками біля могили полк. Е. Коновальця нав'язали розмову голландські поліцаї таємної служби. Також я включився в цю розмову і зрозумів, що це фахові люди політичної поліції, добре обізнані з методами стосовно КГБ. Після повороту з Роттердаму мене відвідує Курах і знову ми ділимося новинами, які мені вказують, до чого стремлять чекісти. Через кілька днів обговорюю нове положення біля Ігоря Костецького.

Помер папа Іван XXIII. 6 червня «Голос Америки» подало інформацію, що з Москви до Риму на похорон папи виїждить делегація православної церкви СРСР. Німецькі урядовці не дозволили нам говорити з Б. Сташинським. Але на поставлені письмово наші питання Сташинський відповів, не знаючи, хто ті питання ставив, правдоподібно вважав, що це, мабуть, для німець-

кої влади. Я переглянув відповіді Сташинського про Бандеру і Стецька. Він багато знав з вишколів у КГБ. Знав також про Мельника, якого КГБ вважало за другорядну фігуру й мало ним інтересувалися. Німецькою мовою Сташинський написав: «Мельник гільт гойте фюр КГБ альс Небенфігур».* Сташинський пише, що КГБ вважає символами самостійного руху Коновальця, Бандеру і Стецька. Він пояснює, що Стецько біля Бандери є в такій ролі, як Н. Булганін біля Н. Хрущова. Далі Сташинський писав, що коли Я. Стецька прийняв був Чанкайшек на Формозі, це виглядало на державний акт. В КГБ було велике незадоволення, вони всі були страшно занепокоєні. Тоді Сташинський від свого начальника Сергія отримав адресу Я. Стецька в Мюнхені на Омштрассе для слідження і ліквідації Я. Стецька. В травні 1959 р. Сташинський оглядав Омштрассе, і для нього було ясным, що Я. Стецько буде зліквідований. Коли я мав до перегляду ряд інформаційних матеріалів про те, що плянує і що робить наш ворог — КГБ й одночасно знав про діяльність та думки наших політичних противників, то вони мені не могли виглядати поважно, а їхня робота не могла вважатися спрямованою на визволення нашої Батьківщини.

Два дні в червні, 15 і 16, ми мали збори наших активних людей. Такі зібрання ми називали відправою. Було виголошено ряд доповідей: Я. Стецько, Бенцаль, Васькович, Кашуба й я. Все було успішно, лише було мало часу. Цей матеріал можна розкласти на чотири дні, щоб слухачі могли більше висловити свої думки. Я постійно приглядаюся і вивчаю здібності людей, хочу мати про них свою думку, тобто хто до чого і на що надається. При цьому для мене окреслюються яскраві-

* Мельник сьогодні для КГБ побічна фігура.

ше окремі різні характери людей. Бачу одного, який вважає себе за всезнаючого, вигадує різного роду пляни, але нездібний їх оцінити, чи час та люди матимуть змогу їх зреалізувати. Декому з учасників цих зборів бракує критичного підходу до себе щодо поведінки, а цим відштовхують від себе людей для співпраці. Бачу іншого задивакуватого, закоханого в самого себе, але над собою не працює, змісту не глибокого.

Радіо подало повідомлення, що 21 червня на папу обрано кардинала Монтіні Батісту, який тепер називається Павло VI. Президент США Д. Кеннеді приїхав до Німеччини, відвідав Західній Берлін. Преса широко описує про арешт шведського полковника Вегнерштрама, який був агентом КГБ і накоїв своєю зрадою своїй батьківщині великої шкоди. В липні судитимуть у Західній Німеччині співробітника розвідки Фельфе за співпрацю з КГБ. Фельфе і його співробітник Клеменс працювали для КГБ також проти нас — ЗЧ ОУН.

В липні захворів Андрій Микулин і стан його здоров'я не ворожить нічого доброго. В нас проходить підготовка до конференції ЗЧ ОУН. Це буде перша конференція після смерті Провідника С. Бандери. В другій половині серпня, від 23 до 26, в Бельгії ми обговорювали справу конференційних матеріалів. Були присутні провідні члени з усіх європейських країн.

27 серпня я приїхав до Нового Ульму і довідався, що помер Іван Багрянний в санаторії Сан Блязен у Шварцвальді. Також Івану Багрянному агентура КГБ останні роки робила ряд провокацій. У травні 1961 року поширено листок «Українських вістей» з клебсидрою та знімкою І. Багряного, що він, мовляв, «помер». Провокація мала клішку газети «Українські Вісті», органу УРДП, не підроблену, лише раніше передану з Видавництва. Така сама справа, як була з печаткою

«Українських Вістей», про що я вже згадував. Багрянний народився 2 жовтня 1907 року, а помер 25 серпня 1963 року.

В жовтні 1963 року відбулася Конференція ЗЧ ОУН. Конференція відбулася двома частинами: на американському терені й на європейському. Головою Проводу ЗЧ ОУН було обрано Степана Ленкавського. Це була шоста Конференція ЗЧ ОУН. Про цю Конференцію, а також сьому і Великі збори ОУН, що відбувалися пізніше, я не зупиняюся. Це зроблю окремою працею.

5 листопада в Мюнхені помер Дмитро Штикало, а в Іспанії цього самого дня помер Д. Бучинський. Дмитро Штикало родом з Сокальщини, старий націоналістичний діяч із студентських часів, здібний публіцист. В Даллас вбито президента США (21 листопада) Джона Кеннеді.

В січні 1964 року беремо участь в акціях на зимовій олімпіаді в Інсбруку. В Австрії проводимо розмови з советськими туристами, поширюємо літературу. Я багато розмов відбув з туристами поляками, які приїхали до Австрії й більше цікавляться тим, що можна купити в Австрії. Про Олімпіяду поміщено мої репортажі в «Шляху Перемоги».

В Женеві зник член советської делегації Юрій Носенко. Як пізніше виявилось, він опинився в США. Носенко Ю. був співробітником КГБ, людина молодшого покоління. Як твердить преса, він ніби був особистим приятелем А. Шелепіна, В. Семічасного. В квітні Я. Бенцаль пішов до лікарні. В нього відновилися старі хвороби. Я відвідав його в шпиталі. Він почуває себе недобре, слабо-тихо говорить, але просив його поінформувати про новини, що я і зробив. Бенцалья відвідувало багато людей, у тому й чужинці. Його всі поважали.

В німецьких газетах я прочитав, що Віллі Брандт, голова німецької соціал-демократичної партії, 10 квітня 1964 р. має мати доповідь в Ульмі. Я час собі так розкладав, щоб подивитися на В. Брандта і послухати його доповідь. На підставі того, що я бачив уривками в телевізії, я не міг його оцінити. Крім того, я знав від моїх знайомих німців, які особисто з В. Брандтом були знайомі й дискутували з ним на різні теми, що В. Брандт недобре ставиться до емігрантів зі Сходу, а українців розглядає не інакше, як тільки з тієї «оцінки», яку про них поширює Москва на Заході. При допомозі моєї журналістичної виказки я мав змогу зайняти місце в двох метрах від В. Брандта. Він, як чоловічина, поставний, добре збудований, і від нього віяло здоров'ям. Очі його мені здавалися хитрими, які пильно стежили, яке враження робить на слухачів його промова. Він говорив плинно, полемічно. Але його промова не мала в собі глибокої думки. Я занотував собі головні думки його промови:

- 1) В державі господарство повинно бути плянове, розумне, щоб не викидати грошей надаремно;

- 2) Не може одна верства постійно збагачуватися, а інші залишатися бідними;

- 3) Ціни мають бути стабільними;

- 4) Треба змагатися за можливості всім вчитися і студіювати;

- 5) Змагатися за поліпшення медичного обслуговування;

- 6) Покращувати побутові умови, включно з регулюванням вуличного руху і не пхатися в космос, коли на землі ще не має ладу.

Ані словом В. Брандт не згадав про те, що на границі двох Німеччин від куль постійно гинуть його німецькі брати. Берлінський мур ганьби і колючі дроти

під струмом, замінована прикордонна смуга для лідера соціал-демократів як ніби і не існували. Яку політику провадять московські імперіялісти в Польщі, Чехії, Словаччині, Угорщині та яка там «демократія», — Віллі Брандт не згадав про це ані словом. Я порівнював промову Брандта з промовами Конрада Аденауера або професора Ергардта, й було відразу видно велику різницю в їхньому змісті. За деякий час В. Брандт став канцлером ФРН. Але в його практичній дії не видно було того, чого чи що він вимагав, наприклад, від К. Аденауера; а в пляновому господарюванні грошима зокрема.

У Франкфурті-на-Майні відбувається судова розправа над есесманнами з охорони кацету в Авшвіцу. З Польщі приїхало ряд поляків, колишніх в'язнів у кацеті Авшвіцу. Серед них поляк на прізвище Краль, який винен у вбивстві братів Степана Бандери. До Франкфурту поїхали від нас С. Ленкавський, М. Шевчук, Б. Вітошинський і О. Коваль. Всі вони сиділи в кацеті Авшвіцу. 22 травня 1964 р. німецькі газети «Франкфуртер Альгемайне», «Зюддойче Цайтунг», «Донав Цайтунг» описали зізнання на суді над есесівцями О. Ковалю і Б. Вітошинського. Цитували слова Б. Вітошинського, який на суді заявив, що «вважаю Краля за такого самого бандита, як і есесівців, що били людей». Краль нашвидку виїхав після того до Польщі. Коли наші поверталися з Франкфурту, то трапився нещасливий випадок. Але завдяки Дмитрові Богаєві, який керував автом, нікому нічого не сталося.

У столиці США Вашингтоні приготівляються до посвячення пам'ятника Т. Шевченкові. Нікіта Хрущов перебував з візитом у Швеції. Також Я. Стецько в той же час перебував в Швеції й організував там демонстрацію проти Хрущова. До будинку, де перебував Хру-

щов, через загорожу вкинено свиню, — карикатуру на Хрущова. Поліцаї, які охороняли приміщення, в якому знаходився Хрущов, побачивши свиню з портретом на ній Нікити, хотіли зловити свиню. Свиня тікала від поліцаїв і наробила крику, що звернуло увагу всіх, хто був поблизу, в тому і Хрущова. Потім Хрущов довідався про демонстрацію і що Я. Стецько поклав вінок біля пам'ятника королеві Карлові XII, який з гетьманом Мазепою воював проти московського царя Петра. Все це Н. Хрищова вивело з рівноваги. Він почав викрикувати окремі не пов'язані між собою фрази й поводитися так, як це і «личить» голові імперії. Все це дало журналістам багату поживу до писань. Мюнхенська газета «Зюддойче Цайтунг» помістила в числі з 26 червня обширний репортаж про події в Швеції. В ті дні перебував у Мюнхені член советського посольства Г. Руденко, який організовує агентурну діяльність проти еміграції, а проти ЗЧ ОУН зокрема. Нам вдалося прослідити і ствердити, з ким цей кагебіст зустрічається і що ховається за його «дипломатичним» паспортом.

Москва в боротьбі з українською самостійницькою, національною еміграцією почала застосовувати ширше опрацьовані пляни, приховані під вивіскою «Товариства культурних зв'язків». При советських посольствах в країнах, в яких діють організовані еміграційні організації, ніби від того «Товариства культурних зв'язків з еміграцією», появились спеціальні дипломати. Зі сторони ворога все скероване на те, щоб зламати національно-політичні сили української еміграції. Навколо справи ансамблю Вірського та його відвідин США і Канади серед українців за океаном постала гостра дискусія, а навіть суперечки. Частина емігрантів захопилася співом і танцем тих, що звать себе «Ми з України». Ряд емігрантів не ставили собі питання: хто і навіщо той

ансамбль прислав. Почали ширитися голоси, що з українськими комуністами треба говорити й їх запросити на посвячення пам'ятника Т. Шевченкові у Вашингтоні. Вороги розраховують на велику любов українців до народньої пісні та мистецтва і сподіваються з їхньою допомогою здобути симпатії серед еміграції.

В Мюнхені 14 липня 1964 р. «Американський інститут для вивчення ССРСР» робив конференцію в залі «Дойчес Музеум». Конференція відбувалася російською мовою. Це мене цікавило й я пішов туди, щоб послухати. Була цікава дискусія на тему національного питання, спричинена доповіддю проф. Авторханова, який говорив: чи руський народ хоче того чи ні, але в ССРСР проводиться русифікація; що руський народ імперський гегемоністський. Сталін хоча й не був руським, але він служив комунізмові, в якому також поєднується сила руського народу. Сталін в листопаді 1941 р., стоячи на мавзолеї Леніна, виголошував промову до руського народу, возвеличуючи його предків: Невського, Суворова, Кутузова. Авторханов свою доповідь закінчив твердженням, що в це не вірять еміграційні руські й їх трудно йому їх переконати в тому. Авторханов висловився, що коли б він був також руським, то, може, це було б сильнішим аргументом для їхнього переконання.

Від 15 до 19 липня ми проводили вишкіл, програму якого заповнювали: І. Кашуба, Г. Васькович і я. Після закінчення вишколу в неділю, 19 липня я відразу поїхав на зустріч з І. Костецьким, з яким я розмовляв у понеділок цілий день і майже цілу ніч під 21 липня. Приїхавши до Мюнхену, я зустрівся в одній кімнаті з Д. Чайківським, І. Кашубою і Г. Васьковичем. Двері були відчинені й було видно як Осипа Демчук на балконі підливає квіти й почувлося, як Петро Пашник вни-

зу сказав: «Сталася трагедія!». Коли Осипа нам це сказала, ми всі чотири побігли вниз. Я другим увійшов до приміщення адміністрації й побачив лежачого на долівці Я. Бенцалю, а д-р Михайло Шевчук масував йому груди. Я глянув на обличчя Я. Бенцалю і був переконаний, що він уже не живе. В цей час прийшов лікар швидкої допомоги, а за ним поліція. А в той час, як Я. Бенцаль упав, в адміністрації були Маруся Кашуба й її мама, д-р М. Шевчук та Іван Холявка. Був ще чужий священик, якого я не знав. Також скоро приїхали священики о. І. Гриньох та о. М. Іванців, які зараз же над покійним прочитали молитву. Коли я вийшов з приміщення, в брамі я зустрів Надю Бенцаль, яка мене запитала: «Де Ярko?». Я відповів, що там є лікар. Вона побігла до кімнати. Я з жалем дивився їй у слід.

25 липня в Мюнхені на Вальдфрідгофі поховали Я. Бенцалю. Похорон відправили священики: о. І. Гриньох, о. монс. В. Турковид, о. Дмитришин, о. Проскурницький. На похорон прибуло багато людей, група сумівців в одностроях. До могили покладено 68 вінків і виголошено прощальних 19 промов. Я так само сказав коротке прощальне слово. Пізніше я помістив в «Шляху Перемоги» спогад про сл. пам. Я. Бенцалю.

ПАМ'ЯТІ ДРУГА

За домовиною покійного Ярослава Бенцалю повільно йшла численна колона народу. Ішли старші й молодші, жінки, чоловіки й діти; ішли українці різних про шарків, різних політичних поглядів, ішли чужинці. Всі вони, засмучені, віддавали останню по честь померлому діячеві українського визвольного руху. Серед цієї маси народу йшли і ми, члени ОУН, які довго з покійним працювали, жили дружньо, раділи нашими спільними успіхами, спільно переживали удари ворога й долі.

Коли ж над могилою д-р Гр. Васькович почав промовляти, змальовуючи постать покійного, мені пригадалися перші зустрічі з бл. пам. Ярославом Бенцалем, моє з ним знайомство і співпраця. Дванадцять років, які пройшли з того часу, немов не було, й у моїй уяві віджили навіть найменші деталі.

Це був час масового виїзду нашої еміграції з Німеччини. Здавалося, що якась гарячка охопила кожного з українців, і він лише розмішляв, як би то якнайшвидше виїхати з Німеччини, переконаний, що на новому місці поселення він буде таким корисним і відданим, як був досі. Може не цілком оптимістично дивилися на майбутнє ті друзі, які залишалися в Німеччині, щоб далі тягти всю потрібну працю. Ми мусіли втримати й зберегти в оперативному стані нашу організаційну мережу.

Люди так несподівано й масово виїжджали, що було штукаю втримати зв'язки з тими, хто залишився, бо їх часто перекидали з місця на місце; або зберегти облік, хто й куди виїхав. До цього всього дошкуляли матеріальні обставини.

Крім того, в Тереновому Проводі Німеччини теж були деякі труднощі. Не в усіх членів панував діловий дух, люди мінялися, були різні погляди на дальшу працю. Я тих людей ділив на дві категорії: тих, що нічого не робили, критикували інших, згадували свої заслуги в минулому й чванилися довгорічним стажем; друга категорія лише радила над тим, як переставити працю і ревідувати позиції Організації. А одні й другі вважали, що Організація тільки так довго існує, поки вони є її членами. На зміну думок цих людей старалися впливати деякі з тих, що відкололися від ОУН, лютуючи, що Організація далі існує і діє без них. На щастя, їхні впливи були мінімальні.

Таким був клімат початку п'ятдесятих років. Покійний Провідник Степан Бандера робив усе, щоб цей критичний час змінити на краще, надати Організації оперативности. Він майже кожного дня відбував розмови з людьми різних осередків, з різних організаційних щаблів, вивчав їхній інтелектуальний рівень, їхню духову настанову тощо. Мені дуже часто доводилося висловлювати свій погляд на деяких людей і влаштовувати для Провідника зустрічі з членами різних осередків.

В той час я особисто ближче не знав Ярослава Бенцяля. Знав лише, що він син відомого актора й режисера Миколи Бенцяля, колишній теолог, опісля старшина УНА. Після війни він довго хворів, а й тепер не був цілком здоровим. Після кількох розмов, що їх відбув з Бенцалем сл. пам. Степан Бандера, мене покликано до Провідника, де я довідався, що Провід ЗЧ ОУН призначив Ярослава Бенцяля Тереновим Провідником на Німеччину і що моїм обов'язком є тісно з ним співпрацювати та допомагати йому. При цьому Провідник Бандера сказав мені:

— Побачите, що він буде добрим Тереновим, бо орієнтується в становищі, вірить у нашу справу і знає, як треба ставити роботу.

З тієї хвилини я став близьким співпрацівником Ярослава Бенцяля. Ми вели довгі розмови, спершу вдвійку, накреслювали пляни праці тощо. Перші наші розмови переконали мене, що хоча новий Тереновий не належав до «професійних» революціонерів, він знав зміст праці й мав до неї великий запал. Спеціальний наголос він робив на відтинках громадському й виховному. На цій роботі він добре визнавався, знав психологію кожної верстви нашої еміграції і своє знання починав вкладати в зміст нашої дії.

Ярослав мав примирливу вдачу й умів шанувати своїх співробітників. Коли він бачив, що хтось працює, але має інший погляд на справу, ніж він, то шанував той погляд і намагався працею переконати свого співробітника про слушність своїх думок. Він умів з формального ставлення справи зробити приятельське; у своїй поведінці з іншими ніколи не спричинював напруженої ситуації.

Велику моральну силу давала йому глибока віра в Бога, віра в слушність нашої боротьби і, врешті, віра в велику духову вартість та здібності українського народу. Цей нарід він любив так, як лише може любити людина, яка вийшла з народньої гущі. Він знав напам'ять назви десятків українських сіл, в яких бував під час своєї праці в українському театрі. В розмовах згадував ряд простих сільських хлопців, підкреслював їхні здібності й казав, що коли б їм була дана змога набутти знання, то з ними можна б довершити великих діл.

Провідник Бандера переконався, що його вибір був добрим, а тому доручив Ярославові Бенцалеві секретаріят Проводу ЗЧ ОУН. Ярослав Бенцаль з кожним дальшим роком виростав, проявляючи формат державного діяча. На жаль, його здоров'я не поліпшалося. Все таки він ніколи не жалівся, був завжди веселим, життєрадісним і повний гумору. Ніколи не занедбував якогось свого обов'язку; навпаки, часто брався за роботу, яка не належала до нього, але яку треба було виконати.

Мені доводилося брати участь, разом із Ярославом Бенцалем, у міжпартійних нарадах чи переговорах і якраз на такому форумі яскраво було видно його блискавичну орієнтацію та чіткість думки. Своєю особою

він здобував пошану в супротивників і часто досягав перемоги своїх задумів.

До хвороби легенів 28 лютого 1964 року додалася по-
важна недуга серця, яка на кілька місяців прикувала
Ярослава до шпитального ліжка. Коли я відвідав його
у шпиталі, він нічогісінько не згадував про свою хво-
робу, а цікавився становищем у світі, нашою організа-
ційною працею й оптимістично бачив майбутність.

Після виходу зі шпиталю і короткого відпочинку
покійний Ярослав відразу ж почав цікавитися працею
своїх друзів. Коли (може яких десять днів перед його
смертю) я запитав його, чому він не відпочиває спокій-
но вдома, а ходить, Ярослав з притаманною йому весе-
лістю відповів:

— Я вже всюди ходжу, але то буде «геца», коли
прийду сюди на Цеппелін і тут помру!

У вівторок, 21 липня бл. пам. Ярослав Бенцаль прий-
шов до приміщення при вулиці Цеппелін в обідню
пору. В кімнаті Редакції «Шляху Перемоги» він весело
розмовляв з друзями Чайковським і Вітошинським,
обіцяв після обіду ще раз зайти і подати свій плян від-
значення п'ятої річниці з дня смерти сл. пам. Степана
Бандери. Одначе через кільканадцять хвилин після того
серце Ярослава Бенцалья перестало битися. Присутній
у приміщенні видавництва о. Іван Тилявський з Риму
дав йому розрешення, а незабаром прибули інші пан
отці: о. д-р Іван Гриньох та о. Микола Іванців і всі три
змовили молитву, а о. Гриньох довершив Маслосвятія.
Викликаний лікар ствердив, що наш друг заснув віч-
ним сном.

Величний похорон був останнім виявом пошани до
Покійного. Мої скромні слова хай будуть ще однією
квіткою на Його свіжу могилу.

ШП 9.864

В кінці липня я брав участь в лекціях в сумівському таборі в Шонгав. В серпні ми відбули засідання Головної Ради ЦПУЕН, на якому розглянено справу підготовки з'їзду ЦПУЕН. Рано 2 вересня їду з Кашубою до Франції в Париж, бо там маємо відбутися нараду. Наша нарада тривала вечір аж до пізньої ночі, а потім на другий день до обіду. Після обіду ми поїхали відвідати о. канцлера Левенця, з яким я віддавна був у добрих взаєминах. Отець канцлер показав нам церкву й оповів її історію. В церкві чисто, все впорядковано. Церква розмальована в релігійно-національному дусі: апостол Андрій на Київських горах, Київський собор, церква Юра у Львові. В притворі цієї церкви вмурована таблиця, з якої довідуємося, що сюди, після того, як Симона Петлюру було вбито, принесли тіло Головного Отамана. Тоді ця церква була шпитальною каплицею. Ця таблиця, як казав нам о. канц. Левенець, постійно злостить комуністів. Отець канцлер — людина праці на всіх відтинках. Жартома ми зверталися один до другого як сусіди, тобто називали себе сусідами, бо о. канцлер із Бродів, а я з Радехівщини. Ці повіті межують з собою.

Четвертого вересня з Парижу через Кале ми виїхали до Лондону. На Вікторія-станції на нас чекав Дмитро Богай. Ми приїхали до Української Видавничої Спілки, де привіталися і розмовляли з Г. Драбатов, інж. В. Олеськовим, Микулою. Потім з Ю. Заблоцьким, директором Видавництва, я поговорив у справі видання моєї праці «Нескорені». В суботу ми почали лекції на вишкільних курсах. Після закінчення курсів я довго розмовляв з ред. Дмитровом, також сусідом, бо він з Золочівського повіту, що межував із Радехівським. Дмитрів узгіднив плян моїх доповідей в таких містах: Лондон, Дербі, Лестер, Бадфорд, Лютон, Манчестер і Олдгам.

В Англії українські громади активні. В кожному місті на моїй доповіді було багато слухачів, які цікавилися темою, ставили ряд питань. Я всюди говорив на одну тему: наступ ворога на нашу еміграцію. В Манчестері я відвідав Степана Шумку, політичного в'язня, з яким ми разом тікали з табору Берген-Бельзен, щоб не попасти в руки советських офіцерів.

Наш плян зайнять в Англії закінчився 19 вересня і в неділю 20 вересня ми були вже в Бельгії, а точніше — в Брюсселі, де на нас чекали люди, і ми приступили до праці, яка тривала до пізньої ночі й цілий час другого дня. Повернувшись до Німеччини, на мене чекало ряд справ, пошта та розмови з людьми, які були глибоко заангажовані в боротьбі з ворогом — КГБ.

В Організації за 1959-1964 роки дуже багато змінилося і ряд справ потребували конечної перебудови, бо на тому ґрунті починалися напруження. З часу смерті сл. пам. С. Бандери, померли: Дмитро Миськів, Дмитро Штикало, Андрій Микулин, Ярослав Бенцаль. Відійшли люди, які були здібні виконувати працю в кожній ділянці. Вони, крім своїх обов'язків у центральному апараті, тут же мали також свої осідки наші політичні противники, провадили справи, які в'язалися з проводами противників. Тих справ не могла проводити підрядна клітина місцевого проводу. Водночас вони брали участь активну в центральних установах громадського життя, як в ЦПУЕН, — Я. Бенцаль, Д. Миськів. Отже з позиції Проводу вони на терені Німеччини проводили внутрішню політику, пов'язану з іншими противними політичними середовищами. Я був приналежний до працівників центрального апарату і в Німеччині допомагав тим друзям, що відповідали за працю в Німеччині лише частково. Правда, ще за життя Провідника С.

Бандери була мова мене навантажити повністю справами німецького терену, де ускладнювалися справи. Після смерті Я. Бенцаля справа потребувала перестановки.

Потім я не погоджувався з настановами людей, що керували працею Організації в Німеччині, не хотів творити напруження, був рішений відійти від тих обов'язків, що стосувалися справ німецького терену. Голова Проводу С. Ленкавський в кінці червня виїхав до США і мене зобов'язав наразі нічого не міняти і виконувати свої обов'язки, щоб не ускладнювати становище. Тим часом в праці було підвищено декількох молодих людей. Але як я потім помітив, що голова й інші члени Проводу були тієї думки, що для молодих друзів потрібний ще час. Як казав С. Ленкавський, — овоч ще не дозрів. Після повороту з США голова Проводу ЗЧ ОУН мене покликав на розмову. Спочатку він мені оповів про посвячення пам'ятника Т. Шевченкові у Вашингтоні. А потім ми перейшли в нашій розмові до справ, які були актуальні ще перед його виїздом до США. В мене не було підстав свого рішення міняти — відійти від праці в терені, і більше ця справа мене не цікавила. Я лише повторив думку Данила Чайківського, що він хоче взяти мене на працю в «Шляху Перемоги». С. Ленкавський зауважив мені, що проводиться підготовка до з'їзду ЦПУЕН і, мовляв, майте все на увазі та інформуйте мене. Більше на цю тему він не мав охоти говорити. Я знав докладно, що Голова Проводу всіма своїми силами старається вдержати спокій і стабільність в Організації.

Справи підбору людей до праці, ставлення їх на належні місця для Організації було старою практикою, хоча вона не була й не є простою. Знання, здібності, працьовитість, добрі прикмети характеру не завжди

мають всі ті люди, кандидати на відповідальні праці. Найгірша справа, коли маємо до діла з задавакуватими людьми, які про себе мають високої думки.

УПАДОК НІКІТИ ХРУЩОВА

Увечорі 15 жовтня 1964 р. телефонічно мені сказав Івась Холявка, що в Москві, мабуть, щось сталося з Хрущовом, бо не вітав космонавтів, а західні дипломати спостерігали біля будинку компартії в Москві надто неспокійний рух. Того ж вечора я намагався довідатися про новини в Москві з західніх радіозвідомлень. Та надаремне, бо тільки й того подали, що газета «Ізвестія» за 15 жовтня не появилася, а головним редактором її був зять Хрущова Аджубей. В п'ятницю рано, тобто 16 жовтня в год. 6.30 з німецького радіо я довідався, що Хрущова зняли зі становища першого секретаря ЦК КПСС і на його місце став Леонід Брежнев. Також з посту головного редактора «Ізвестій» знято Аджубея. Хрущова скинули з російського комуністичного Олімпу 15 жовтня, і мені пригадалося, що з наказу Хрущова 15 жовтня 1959 р. було вбито Бандеру.

Усунення Хрущова відбулося не таким шляхом, як то повинно бути. Для його усунення все було зроблено підступно. Це нагадувало ті самі методи, які Хрущов застосовував був, щоб усунути маршала Жукова.

Хрущов відпочивав на Кавказі у Сочі. Тим часом Брежнев з іншими противниками Хрущова підготували ґрунт, щоб перебрати владу в свої руки. Вони поміняли числа телефонів, все підготували, і телефонічно повідомили Хрущова, що він має негайно повернутися до Москви на важливе засідання. Коли Хрущов повернувся до Москви і прийшов у приміщення ЦК КПСС, то там уже застав Брежнева, Косигіна, П. Шелеста з

України й інших, які йому об'явили, що вони його не хочуть бачити на посту першого секретаря ЦК КПСС. Найдужче, як пізніше стало відомо, Хрущова атакував перший секретар компартії України Петро Шелест. Хрущов почав телефонувати до своїх прихильників, а телефони мовчали. Брежнев подав до відома, що Хрущов уже пенсіонер і має до диспозиції помешкання, в яке його потім відвезли і він там під охороною, ізольований від людей, зі своєю родиною доживав віку.

Голосна советська пропаганда про соціалістичну законність виявилася ще одним блефом, як і той, що ніби КПСС є гуманним; а під шум тієї пропаганди агенти КГБ отруйними пістолями виконували скритовбивства. Скинення Хрущова московська пропаганда окреслювала так: «Важливою віхою в історії радянської держави стали жовтневий і листопадовий (1964 р.) пленуми Центрального Комітету. Вони засудили волюнтаризм і суб'єктивізм у розв'язуванні питань економіки» («Комуніст України», з листопада 1965 р.). В усьому СРСР притихла боротьба з культом особи, а почалася боротьба з волюнтаризмом. Наступила невідома котра з черги реорганізація, тобто все, що переорганізовував Хрущов, засудили і почали творити «нове»: міністерства, об'єднування партійних комітетів, перебудова господарських районів.

Брежнев післав також на пенсію старого більшовика Мікояна, а до Москви з України покликано Підгорного, якого Брежнев спочатку висунув на пост голови держави. Позиція голови держави в СРСР — це становище декоративне. Влада належить партії, на чолі якої стоїть генеральний секретар. Компартія височить над урядом СРСР.

Брежнев був генеральним секретарем ЦК КПСС від 15 жовтня 1964 р. до 10 листопада 1982 р. і помер при-

родною смертю. Батько Брежнева Ілля з Курщини пішов на заробітки на Україну і затримався в Кам'янському. В 1906 році народився син Леонід, який у Кам'янському й до школи ходив, а на сімнадцятому році життя став комсомольцем. Працював Леонід на фабриці. В 1926 році він поїхав на Курщину, звідки походив його батько, там і закінчив меліоративний технікум та поїхав працювати на Урал. У 1931 році Брежнев Л. повернувся на Україну до Кам'янського, де працював і вчився в інституті. Ввесь час Брежнев був активним політично і в 1933 році належав до бригади хлібозаготівлі. Ця бригада їздила по селах і силою забирала хліб у селян. То був час голоду на Україні. В 1935 р. Леонід Брежнев закінчив металургійний інститут і пішов до червоної армії. В місті Чита Брежнев закінчив військову бронетанкову школу Забайкальської воєнної округи і був сотенним політруком. У 1938 році він знову на Україні й входить у склад обласного комітету партії на Дніпропетровщині. В 1939 році він став першим секретарем обкому. В час німецько-совєтської війни Брежнев був заступником начальника політичного управління червоної армії Південного фронту, а потім — начальником політуправління 18-ї армії. Після війни до 1947 року Брежнев був першим секретарем компартії в Запорізькій області, а потім у Дніпропетровському. В липні 1950 року Сталін призначив Брежнева першим секретарем Молдавської ССР. На ХІХ з'їзді компартії ССР Л. Брежнева обрали в кандидати президії Верховного совєту ССР.

По смерті Сталіна Брежнев пішов на політичну працю до совєтської армії, і був заступником начальника головного політичного управління при міністерстві оборони ССР. В лютому 1954 р. Брежнева перенесено до Казахстану на посаду другого секретаря компартії, а в

серпні 1954 року він став уже першим секретарем ЦК компартії в Казахській ССР. В 1955 р. Леоніда Брежнєва обрано в кандидати ЦК КПСС, а вже в червні того ж року він стає членом президії ЦК КПСС. Брежнєв став найближчим співробітником і довіреною особою Нікіти Хрущова.

В 1960 році, за пропозицією Хрущова, Л. Брежнєва було обрано на голову Верховного совету СРСР, — на місце маршала К. Ворошилова. В квітні 1964 року відзначали 70-ліття Н. Хрущова. Вся советська преса помістила знімки, як Брежнєв на чолі делегації вітає Хрущова. В склад тієї делегації входили: Воронов, Кириленко, Косигін, Мікоян, Підгорний, Полянський, Суслов, Мазуров, Шелест, Андропов, Шелепін та інші. Головним промовцем був Брежнєв, який потім від президії Верховного совету СРСР приколов Хрущову орден Леніна і золоту зірку героя Советського Союзу. Брежнєв говорив тоді до Хрущова: «Дорогий Нікіто Сергєєвічу! Не можу приховати своєї радості і хвилювання, все Ваше героїчне життя бійця-комуніста присвячене благородним цілям. Ваше ім'я, Нікіто Сергєєвічу, назавжди пов'язане з новим історичним етапом. Ваші діла здобули Вам повагу і любов усієї партії». Далі советська преса писала так: «За старим російським звичаєм Л. І. Брежнєв обнімає і тричі цілує Н. С. Хрущова». Так Брежнєв говорив і обнімав Хрущова в квітні, а в жовтні того ж року Н. Хрущова також за старим російським звичаєм незаконно викінчив.

В дальшій своїй діяльності Брежнєв обнімав і цілував першого секретаря Чехо-Словацької компартії О. Дубчека; першого секретаря компартії України П. Шелеста; голову Верховного совету СРСР М. Підгорного. А потім всіх їх політично ліквідував. Брежнєв, перебравши владу, показав, що він послідовно обсаджував

важливі пости в партії своїми прибічниками, потім їх усував і таким чином він став абсолютним диктатором. Він був першим секретарем ЦК КПСС, головою Верховного совету СРСР, маршалом Советського Союзу. Докладно аналізуючи промови Брежнєва, в яких він висловлював свої погляди, впливає його дволичність, хитрування, що впроваджували в блуд його противників.

Брежнєв був підступним ворогом всього національного українського. За його панування на Україні провадилася послідовна і вперта русифікація. Всіх партійних діячів на Україні з найменшим національним змістом усував з провідних та впливових постів.

За свого панування Брежнєв для Московської імперії мав успіхи. В Гельсінках в 1975 році 35 держав Європи, США і Канада підписали умови, в яких визнано і легалізовано всі московські загарбання, які здобуто в час другої світової війни. Таким чином стало правним загарбання Москвою від німців Східньої Пруссії, недодержання Ялтинських умов щодо країн Середньої Європи: Польщі, Чехії, Словаччини, Угорщини і Румунії та Болгарії. Гельсінські умови дали Москві великих користей в площині економічній, науковій і торговельній. Брежнєв розбудував і змодернізував советську армію, створив нові роди зброї — ракетні й десантні. Він розбудував морську военну флоту, яка розсіяна в усіх морях і океанах.

За часів Брежнєва советська дипломатія вміло використовувала політику співжиття для поширення своїх впливів легальним шляхом, а потайки розбудовувано комуністичні партії й інфільтровано на Заході політичні організації та творено різні групи, які корисно діяли для Москви. КГБ за влади Брежнєва, а під керівництвом Ю. Андропова від 1967 року в Україні та ін-

ших республіках, які перебувають під пануванням Москви, впровадив рафіновані методи, щоб нищити людей при допомозі психіатричних клінік і хемічних засобів. На Заході кремлівські вожаки спричинилися до поширення шпигунської мережі.

В Московській імперії підготували організаторів для міжнародного тероризму, які пізніше через арабські країни розбудували терористичні групи в усіх країнах західного некомуністичного світу. Брежнев придушив процеси національно-демократичного руху в Чехії й на Словаччині, розпочав агресію проти Афганістану, не допустив до розвитку національних і соціальних процесів у Польщі.

На еміграції я говорив з людиною, яка була родом із Кам'янського. Я запитав уродженця Кам'янського, чи він випадково не знав Брежнева та його родини? Він мені відповів, що родину Брежнева не знав. Але він знав ті приміщення, в яких жили робітники з Курщини, які приходили на заробітки до Кам'янського. Всі вони, кацапи, держалися купи, не мали добрих взаємин із місцевими жителями Кам'янського. Вони українців називали «хохлами», а кам'янчани звали їх «зайдами», «кацапами». Не виключене, що Брежнев, який виріс у такій «атмосфері», замолоду виробив собі ворожість до українського національного змісту. Потім, ставши імператором, цей український зміст послідовно нищив.

В діяльності агентури КГБ після усунення Н. Хрущова мені не було помітно змін; агентура та діяла проти нас з посиленою напругою. Тільки після ліквідації маршала Л. Берії чекістський апарат був у паніці й високопоставлені чекісти просили політичного притулку на Заході, як Петров в Австралії, Ю. Растворов в Японії, а племінник Берії з Грузії втік за Захід.

ПОСТІЙНА НАПРУГА Й АКТИВНІСТЬ

23 жовтня 1964 року зі мною довго розмовляв редактор Данило Чайківський, який ставився до мене з великою прихильністю. Також я мав до нього повагу й респект. Чайківський — старий член ОУН, який постійно працював у націоналістичних виданнях та пропаганді в 1940–41 роках, і його зверхником був Степан Ленкавський. Данило Чайківський цинив розум і знання С. Ленкавського. Думаю, що Д. Чайківський до мене мав прихильність через мою підпільну, складну підпільну діяльність. Він від мене постійно вимагав статей про підпілля, і в п'ятдесятих роках у «Шляху Перемоги» майже в кожному числі була моя стаття. Чайківський постійно мені нагадував, що він хоче мати мене біля себе в редакції. Данило Чайківський був не лише редактором, але також письменником, відомий під літературним псевдом О. Данський.

Цим разом Чайківський мені говорив, що він не думає довго бути в Німеччині й конче хоче мене навчити редакторської техніки — ломки, й тоді я повинен перебрати його місце. Мені було відомо, що дружина Данила Люба має постійний страх, викликаний терором КГБ, і не дає своєму чоловікові спокою, вимагаючи виїзду до США. Також тоді мені Д. Чайківський згадав, що тепер таке становище у Мюнхені, що Голова Проводу ЗЧ ОУН має замало співробітників у Мюнхені для справ Проводу. А ті кілька членів Проводу, які живуть в Мюнхені, також не можуть тратити часу для справ німецького терену. Цей терен сам мусить рішати всі свої проблеми, а отже для того потрібно, щоб така людина була тут, в Мюнхені.

Першого листопада 1964 р. помер голова ПУН полк. А. Мельник, на 74-му році життя. Від нашої Організації

на похорон до Люксембургу, де жив полк. А. Мельник, їздили С. Ленкавський, Д. Чайківський і І. Кашуба.

Після смерті Голови Головної Управи ЦПУЕН Я. Бенцяля, аж до з'їзду делегатів ЦПУЕН справи провадив другий заступник голови Р. Дебрицький. Зближався делегатський з'їзд, який мав обрати голову й управу та всі керівні органи ЦПУЕН.

В цей саме час газети широко коментували Вселенський Собор у Ватикані. З преси мені було видно такі зміни: а) Влада тепер не лише в самого Папи, отже відпадає догма про непомильність Папи; б) Дозволяються Богослуження з некатолицькими обрядами; в) Знято відповідальність із жидів за розп'яття Христа.

З Канади надійшла вістка, що від хвороби серця помер Влодко Дечаківський, провідний член ОУН і добрий приятель мій, Кашуби та інших. 18 грудня в Мюнхені ми замовили Панахиду за спокій душі Покійного. В церкві було багато людей, які знали Покійного.

Делегатський з'їзд ЦПУЕН був призначений на 26 і 27 грудня. Перед з'їздом на нараді, після докладного обговорення, в нас прийшли до думки, що на голову Головної Управи ЦПУЕН погодимось на кандидатурі мгра Антона Мельника. Але ще перед з'їздом я маю поговорити з А. Мельником і передати йому наші міркування. Також постановили, що головою президії з'їзду я маю бути, щоб з'їзд пройшов ділово, без розтягування так, як то було не раз на минулих з'їздах. В розмові з мгром А. Мельником я йому сказав, що ми погодимось на його кандидатуру як голова Головної Управи ЦПУЕН з тією умовою, що він буде провадити лише громадську діяльність, тобто не буде намагатися провадити під назвою ЦПУЕН політику свого середовища. Після довшого обговорення детальніших справ громадської діяльності ми дійшли до згоди.

Десятий делегатський з'їзд ЦПУЕН тривав два дні, тобто як було визначено дату — 26 і 27 грудня 1964 року. Президія з'їзду мала такий склад: С. Мудрик — голова, В. Огородник — заступник голови, С. Костюк і В. Сорока — секретарі. На з'їзді було 65 делегатів і, приблизно, така сама кількість гостей. Серед делегатів було 47 осіб, які політично орієнтувалися на ЗЧ ОУН. З'їзд мав обширну програму. А коли делегатами з'їзду порушувалися й обговорювалися справи правового характеру і статут ЦПУЕН, то між правниками м'глом Менцінським та м'глом Гуцалом доходило до гострот. З'їздом керував я ділово і не допускав непотрібної полеміки. З'їзд закінчився успішно й всі дякували Президії, а на пропозицію о. прот. П. Дубицького заспівали присутні Президії «Многая літа».

Орган ПУН «Українське слово» в числі за 10 січня 1965 року про перебіг делегатського з'їзду ЦПУЕН писало: «Ми були заскочені тією елегантною легкістю, з якою з'їзд за п'ять годин проковтнув 16 із 20 точок свого денного порядку . . . Таке дійсно атомове темпо давало право припускати, що з'їзд був бездоганно підготовлений».

На мене посилюється наступ агентури КГБ. З декількох джерел мене повідомлено, що мною дуже зацікавлені робітники советського посольства. Мешканець Ново-Ульмівської громади Мирон Залізняк оповів мені, що йому розповідав Василь Шеремета, що до нього підійшов якийсь чужий чоловік і почав розпитувати про життя українців у Новому Ульмі, а потім запитав, чи тут мешкає Мудрик. Зі школи прийшов мій син і оповідає мені, що до його шкільного товариша біля гімназії на вулиці підійшов якийсь чужий чоловік і питав, чи він знає учня Мудрика. До цього часу я вже мав ряд анонімних погроз телефонічно. Я також помітив, що за

мною час від часу стежив якийсь незнайомий чоловік. Я почав бути дуже обережним та застосовувати відповідну тактику до того, хто стежив за мною. Я робив так, щоб він бачив, що я знаю про те, що він за мною слідкує. Був випадок, що я обернувся і пішов просто на нього з готовим до фотографування апаратом. Той, що за мною слідкував, круто обернувся і майже бігом перебіг на другу сторону вулиці зі схиленою головою, тобто щоб мені не потрапити в об'єктив апарату. Також був випадок, що я дивився на нього. Він був на віддалі, приблизно, тридцяти метрів, і тоді я швидкою ходою пішов до телефонної будки. Побачивши, що я телефоную, він прибавив кроку і пішов у бічну вулицю і більше він мені не попадався на очі. Робив це я з розмислом, що вони мусять про все це подати тому, хто давав їм доручення за мною слідкувати. Я ніколи не ходив однією і тією ж дорогою, ніколи тієї самої години не їхав поїздом. У поїзд сідав тоді, коли він уже мав відходити; йшов вагонами і вибирав місце сісти там, де сиділи старші та на вигляд поважні люди. Коли під час їзди в купе приходив новий пасажир, я зараз же міняв моє місце. Моя спостережливість з часів підпільного життя в Україні знову була загострена. Я все перевіряв на вулиці, в поїзді, був дуже обережний також в хаті й в оселі, де я мешкав.

В лютому 1965 року по всіх країнах, де жили українці, анонімово поштовим шляхом розіслано проти мене 22-сторінкову брошуру під назвою «Без сорому, без віри, без чеснот». На брошурці подано «Чікаго — 1963» і що її написав якийсь Я. Гайовий. Провокації й моральний терор не мали на мене ніякого впливу. До фізичного терору я був приготовлений. В нас була думка зайняти до тих провокацій офіційне становище. В «Шляху Перемоги» за 14 березня 1965 року була по-

міщена така замітка: «Увага, провокація». Зміст її був такий:

«В місяці січні 1965 року в Канаді, Англії та, мабуть, і в інших країнах пошта почала приносити провокативні брошурки проти Мечника-Мудрика. Провокативна брошурка має поданий рік і місце видання: 1963 Чикаго, але розсилається з Бельгії. Подані назви, як от: Климов замість Климів, Саксенгаузен замість Саксенгавзен, показують нам джерело провокації. Вже понад 8 років проти особи Мечника ворог посилено веде провокації: поширює листівки, карикатури, пускав і пускає провокації в чекістських газетах «За повернення на Батьківщину» й «Вістях з України». Провокатор виписав з книжки С. Мечника «Під трьома окупантами» всі прізвища осіб, яких знищило гітлерівське гестапо, все перекутив, чисто за зразком комуновчення, й обріхує Мечника. На еміграції є дуже багато людей, у цім числі членів ОУН, які докладно знають Мечника з України з його підпільної праці. Серед цих осіб є свідки публічних тортур над Мечником, учинені гітлерівцями. Також є особи, які були разом арештовані з Мечником, сиділи в тюрмі, були свідками геройської поведінки Мечника на допитах. Між живими, на щастя, є Степан Кузбит, тобто саме той, про якого провокатор написав як про розстріляного. Немає найменшої потреби зупинятися над провокацією, яка показує слабкість і підлість ворога. Ми лише хочемо звернути увагу нашого патріотичного суспільства на еміграції, щоб воно бачило, як ворог намагається з допомогою неправди і провокацій поборювати патріотів на еміграції. Ми маємо дані, які вказують на те, що поруч із провокаціями йдуть пляни фізичної ліквідації українських патріотів, що їх ворог не може звести на манівці своїми підступами. Наше еміграційне суспільство повинно знати й слідку-

вати за ворожими провокаціями, їх розкривати, щоб показати всім підступне провокативне обличчя ворога. Провокація ніколи не витримає змагу з правдою!»

Від того часу, коли в «Шляху Перемоги» була оголошена ця острогога — припинилися висилки провокативних листівок. Тим часом з керівниками поштамту і поліцією я полагодив, що мені дали нове число телефону, яке не подавалося публічно, не було видрукуване у телефонній книзі. Організація мала багато інформацій з довірочних джерел про зацікавлення ворога, а це мені підказувало не відступати від застосовуваних мною заходів обережности.

Напруження в світі не мінялося. Москва в своїй політиці вживала таких методів, що вони її лише дискредитували. 8 квітня 1965 року «Бундестаг» Федеральної Республіки Німеччини своє засідання скликав у Західньому Берліні. І це Москві не подобалося. Совети на автошляху з Заходу до Берліну запровадили контролю з різними причіпками і каверзами, а советські літаки військові літали так низько над Західнім Берліном, що від реву моторів у вікнах вилітали шибки.

У квітні я був простудився. Мій лікар був задоволений тим, що я залишив курити. Тепер я рішив не вживати гострих напитків. Як виявилось пізніше, що це було корисним моєму здоров'ю. Моє здоров'я було дуже знищеним і я постійно був під лікарською опікою.

З Миколою Андрійовичем Лівіцьким я був знайомий ще від 1949-50 років. Ми зустрічалися часами рідше, деколи частіше. Він був лідером УНДС, в УНРаді він був керівником пропаганди, а потім Головою Виконавчого Органу, а ще пізніше Президент УНР в екзилі. За довгі роки М. Лівіцький бачив, що я до нього ставлюся поважно. Він не мав підстав про мене зле думати,

хоча я був йому відомий зі своїх поглядів. Миколу Лівницького я, мабуть, у той час найбільше поважав з усіх політичних противників. 6 травня 1963 року ми зустрілися і довго розмовляли, а насамперед ми обмінялися нашими думками щодо становища на Україні. Я вказував, що в цей час в Україні відбувалася акція переселення на Схід — в Казахстан, та на еміграційні заходи говорити з українськими комуністами й що УССР є Українська держава. Далі я говорив, що ряд питань, на які він має свої погляди, збігаються з нашими. Ми можемо йому дати моральну піддержку, аби лише він УНРаду втримав на твердих самостійницьких позиціях. Лівницький мені висловив думку, щоб наша Організація повернулася в склад УНРади й тоді з нашими силами можна щось зробити. Потім ми зупинилися над внутрішнім розвитком в українських УНРадівських партіях. Лівницький мені висловив думку, що після смерті Івана Багряного в УРДП є нездорові процеси, а Федір Гаєнко відкрито пропагує УССР. На цю тему Лівницький говорив з членами УРДП в США і Микола Степаненко не поділяє концепції Ф. Гаєнка. Далі М. Лівницький сказав, що Ф. Гаєнко тепер робить усе противне, що робив перед тим І. Багрянний, і перечеислив мені: Багрянний не поміщував матеріалів Радіо «Свобода», Ф. Гаєнко тепер поміщує в своїй газеті; І. Багрянний заборонив друкувати в «Українських Вістях» статті Андрія Білинського, а Ф. Гаєнко тепер поміщує; Багрянний коротко перед смертю написав розгромлюючу статтю проти А. Білинського, якої Гаєнко після смерті Багряного не помістив.

Микола Лівницький говорив, що він недавно довго розмовляв з В. Міняйлом, якого також не може розуміти. Я Лівницькому сказав, що в мене обидва вищезгадані не заслуговують на довір'я. Докладніше я не міг

про все мені відоме говорити. До В. Доленка М. Лівницький ставився негативно, з чим я також годився. Лівницький висловив мені його бажання зустрітися з нашим Головою Проводу Степаном Ленкавським і все ґрунтовно переговорити. Від себе я запевнив М. Лівницького, що справу зустрічі з С. Ленкавським полагоджу. І така зустріч відбулася через кілька днів.

11 травня 1965 р. в кав'ярні «Шмунцер», недалеко від Марієнплацу в Мюнхені, зустрілися Голова Проводу С. Ленкавський, М. Лівницький і я, і весь час був присутній при тій розмові. А розмова тривала понад п'ять годин. Це була перша політична розмова після нашого виходу з УНРади. Розмова була тверда-коректна. С. Ленкавський не завивав справ «дипломатично». З того часу такі розмови були частішими, а потім у тих розмовах почав брати участь і Я. Стецько.

В травні мені було потрібно відвідати Північну Німеччину — Гамбург, Ганновер, Бравншвайг. Повернувшись з півночі, мені голова Проводу С. Ленкавський представив справи, які я повинен полагодити у Франції. Через кілька днів я вибрався в дорогу до Франції, де я задержався довше, ніж припускав. Додому з Франції я повернувся 27 травня. Ідучи до хати, зустрів Івана Денисовича Тарасюка, який зрадив нашій зустрічі й запросив мене зайти до нього на каву, бо він хоче поділитися зі мною деякими своїми думками, він на цю тему зі своїми не хоче говорити. Іван Тарасюк був членом ЦК УРДП. Як мені виглядало, то в Новім Ульмі І. Багрянний, крім А. Нікітіна-Широкостепа, довіряв ще й І. Тарасюкові. Тарасюк мені розповів, що йому довірочно оповів Іван Іванович Лиховий, що до Мініяла Василя з України приїздила його дружина, а Федір Гаєнко має проводити якісь переговори з советськими представниками. До цієї інформації мені було відоме

дещо більше, але я ніяк не міг на цю тему говорити. Я тільки сказав, що Іван Бойко, член УРДП, має зустрічі з членом радянського посольства, який, після моїх інформацій, є капітаном КГБ на прізвище Адаменко. В мене ця справа вже не належала до таємних. Тарасюк сказав лише, що вже не знає кому він тепер має вірити.

Д-р Васькович організував у Штутгарті робітничу бурсу. В одному приміщенні мешкає наразі 13 молодих людей. Вони працюють за своїми фахами в різних місцях. Вони разом харчуються і щодругий вечір слухають лекції. Викладачами є: д-р Г. Васькович, проф. М. Пестряк, С. Костюк і я. З усіх сил змагаємо вишколити людей. В бурсі живуть: два брати Несмачні, О. Вовк, А. Ситник, Боднар, Дзвінківський, М. Олійник, Жемевка, на лекції приїздить Б. Чайка й інші.

30 травня 1965 року я був на Службі Божій у православній церкві в Маннгеймі. Після Служби Божої я розмовляв з о. прот. Луговенком. Після обіду мав доповідь, на якій було понад 40 осіб. По доповіді розмовляв з В. Костиком, завдяки якому ця громада держиться організовано. Четвертого червня несподівано виникла потреба виїхати поза межі Німеччини і відвідати кілька країн. Мені було потрібно ще когось мати біля себе й я вирішив узяти зі собою В. Сороку. Червень був з мінливою дощевою і не зовсім теплою погодою. Декілька днів було зовсім холодно, дощ і непривітно. Але непередбачено нам трапилася подія, яка нас розвеселила і підбадьорила.

Зовсім несподівано почали розмову з чоловіком, який дуже зрадів, що зустрів українців емігрантів. Він представився як письменник В. Їжицький, приїхавши з групою радянських туристів, але в цю саме хвилину від них відлучився, щоб бути на самоті. Хто був В. Їжиць-

кий, непотрібно нам оповідати. Зрештою, він хотів лише сам говорити, якнайбільше сказати. Коли ж переконався, що дійсно має справу з українськими емігрантами та ще й бандерівцями, він нам оповів, що відсидів 22 роки по різних радянських концтаборах. При нашій зустрічі мав уже він 72 роки віку, досить добре виглядав, був бадьорий, нервовий, вибуховий.

Після звільнення В. Гжицький по деякому часі замешкав у Львові. Казав, що він не вірив, що йому дозволять виїхати в туристичну подорож. День перед виїздом увечері хтось потелефонував. Гжицький почув у слухавці телефону: «Тут говорить начальник Львівського управління Комітету державної безпеки Шевченко. Вітаю Вас з поїздкою закордон і думаю, що ви не зробите жодного непотрібного кроку й не будете брати з собою ніяких своїх творів, щоб передати їх за кордоном. Вразі Ви там потребуватимете якоїсь допомоги, то там будуть наші товариші й вони Вам у всьому допоможуть». Далі Гжицький говорив, що працює над переробленням «Чорного озера». Він знав, що на еміграції цей його твір видано. Гжицький нарікав, що з України лише 25 особам дали дозвіл виїхати в туристичну подорож і стільком же, тобто 25 особам, дозволено з Куйбишева, тобто всю Україну «зрівняли» з одним російським містом. І взагалі, що це за туризм, що раз наліво, раз направо; держать усіх як на мотузку. Гжицький натякнув нам, що на еміграції є його знайомі, але прізвищ він нам не назвав.

Туристична подорож коштувала Гжицького 300 рублів. Він з іронією нам оповів, як бундючні наглядачі шукають нагоди відлучитися від гурту й щось купити в капіталістів для себе. «Інтурист» нікого не питав про згоду, але кожного туриста обложив, так би мовити, податком, тобто щоб в Англії купити вінок і вся група

туристів організованим порядком поклала той вінок на могилу комуністичного божка — Карла Маркса.

Коли прибули до Англії, то всіх туристів повідомили, щоб трималися групи, бо в Москві заарештовано англійського студента за «шпигунство» й англійці тепер можуть зробити советським туристам якусь провокацію. З цієї групи туристів голова колгоспу, лотиш, зійшов з розуму, але прізвища його В. Ѓжицький не знав. І взагалі В. Ѓжицький відверто висловлювався проти советських порядків. Одначе на довшу розмову з ним не було змоги.

Після мого повороту з поїздки в Мюнхені відбулася нарада, на якій були присутні Голова Проводу С. Ленкавський, О. Тюшка, Д. Чайківський та інші. На цій нараді на мене накладено обов'язок в Німеччині провести в життя ті пляни, які вже раніше було накреслено і щоб справами німецького терену більше не обтяжувати тих кількох членів Проводу, які мають місце осідку в Німеччині. З тих друзів, які були постійно активними, я створив керівництво. Ми відбули ряд засідань, схвалили пляни праці і скріплено почали їх реалізовувати. З молоді, яка вже підросла, ми створили групи юнаків, які почали вишколюватися й активізуватися в ділі. Крайова управа СУМ С. Костюк, Р. Дебрицький, В. Сушко, І. Холявка були активні й ділові. В перших початках праці з юнаками допомагала под. С. Стецько. Бракувало нам людей вищого рівня з добрим знанням німецької мови для співпраці з німцями. Цим відтинком зайнялися інж. Ю. Ковальчук і В. Леник, який через приналежність до міжнародньої спілки журналістів мав широкі знайомства серед німецьких журналістів.

В Мюнхені був осідок ЦК АБН, який мав зв'язки з деякими німецькими політиками, й цим шляхом прова-

дилася потрібна діяльність. Німецькі політики, займаючи офіційні становища в уряді, були дуже обережні, навіть коли були нашими приятелями. Вони оминали публічних виступів проти Москви. Вони вважали, що українська справа, коли вони в ній заангажуються, може їм нашкодити в їхніх планах щодо Східньої Німеччини.

Крайова Управа СУМ мала добрі взаємини з німецькими молодечими організаціями, що було дуже корисним. Пригадую, що в той час дуже багато писалось в нас і говорилося втертими фразами, що молодь — це наше майбутнє. Були такі, що бачили в молоді занепад, але не розуміли, в якій же атмосфері живе та росте і виховується молодь; не могли збагнути, що молодь не може так думати, як батьки собі щось лише уявляють. За деякий час я підготував деяку кількість молодих людей, які народилися в Німеччині вже після другої світової війни, і вони перебрали Крайову Управу СУМ. Навколо того було ряд невдоволь. Коли в молодого керівництва були якісь кризові моменти, то можна було чути іронічні вислови на мою адресу. Однак я дивився на це інакше. Невдачі мали і старші діячі, й я вважав, що моя ставка на молодші кадри правильна. На тему «Старше і молодше покоління» я виголосив доповідь перед активними членами і цей матеріал помістив у «Шляху Перемоги». В газеті я писав:

«Серед української спільноти на чужині, а теж і серед чужого оточення, часто можна почути нарікання на занепад усього доброго, на 'кризу людини'. Ці нарікання звернені головно в бік молодого покоління, теперішньої молоді в загальному. Мені здається, що причиною цих нарікань є, властиво, брак відчуття і розуміння сьогодинішнього духу часу. Критикам, незалежно від їхнього віку, насамперед недостає критичної

думки про себе самих. Вони, мабуть, не можуть знайти відповідної настанови, втрачають потрібну форму духової рівноваги.

Коли повернути думками в минуле, пригадуються майже такі самі нарікання людей того ж віку й духової настанови, які є сьогодні. Аджеж, чи не нарікали наші 'батьки й діди' на молодих, на 'шмаркачів', у яких, мовляв, немає розуму, немає відчуття обов'язку й тверезого думання, що все занепадає? В перші роки після першої світової війни і наших визвольних змагань старше покоління українців також не було здатне розуміти молодь, знайти до неї правильний підхід й оцінку, поєднати свій великий досвід з молодечею силою й енергією, щоб скерувати їх у відповідне, корисне для загалу й українського народу річище. Яка б з цього була велика користь! Одначе, тодішне невміння збагнути молодь, позбутися погляду, що нібито молоде покоління повинно так думати, як того хочуть старші, стало причиною глибшого непорозуміння і створило два табори, котрі оформили себе ідеологічно й світоглядом з різними підходами і розумінням усього суспільного життя.

Молоде покоління тих, таких недавніх, часів з величезним запалом і енергією пішло творити й працювати так, як собі свою працю уявляло. А тому, заки те покоління набуло потрібного досвіду, не обійшлося без даремної затрати сил і навіть болючих помилок. А старший табір замкнувся у собі, нидів і завмирав, і в почутті свого безсилля твердо затавровував майже кожену дію молодих.

Якщо б тодішні противники молодого покоління, сьогоднішні віком «прадіди», що їх на еміграції залишилося уже так мало, хотіли щиро признатися, то мусли б ствердити, що молоде покоління, яке вони засуджували, відіграло велику роль в житті українського

народу в час минулої світової війни. Воно довело усьому світові, що Україна має свої цілі й не буде коритися жодному окупантові. З того молодого руху вийшли такі постаті, як сл. пам. Бандера, Шухевич та інші, сотні чи тисячі героїв славної ОУН-УПА. Як смішно й неповажно в очах теперішнього молодого покоління виглядають деякі представники згаданого старого табору, які попали в скрайність і відмовляють будь-яких заслуг для молодших. Бож, читаючи теперішні писання таких «прадідів», як пп. Лисий, Лучишин чи Феденко, стає їх жаль, бо вони втратили духову рівновагу зі злости, що самі пішли неправильним шляхом, залишилися самотніми й нікому непотрібні. Тому вони шельмують усіх і все, осмішують себе і не дають нікому підстав їх поважати.

Факти минулого є свідками, що жодної кризи й морального падіння серед українського молодого покоління не було. Було лише незрозуміння деяких процесів і нездібність відповідно їх використати. От і все.

Немає, мені здається, і сьогодні жодних знаків морального падіння серед української молоді на чужині і в Батьківщині. Якщо ж хтось твердить протилежне, то такий нездатний схопити й зрозуміти процеси, які проходять серед молоді. Немає також, я сказав би, загального занепаду людства в світі. Сьогоднішня людина розвивається у творчому напрямі: розвиває нові науки, здобуває величезні технічні досягнення, здобуває космос. Можна б сказати, що й немає такого великого занепаду в оспорюваній тепер ділянці літератури, мистецтва, музики.

В усій цій творчості є корисні й некорисні для нас напрямки. А треба взяти до уваги, що сьогодні, як ніколи перед тим, у світі ведеться велика світоглядова боротьба, яка включає у свій фронт також духову

зброю, що до неї належать література, мистецтво й музика. У цій боротьбі рафінований ворог людства — комунізм вміло намагається використати всі шкідливі напрямки культури, всі нездорові творива, щоб засмітити людську думку, випуклити спершу й поширити нежиттєздатні твори, а пізніше їх відкинути, а на їхнє місце дати свої сильніші й тим самим узяти все в свій духовий полон.

Можливо, що не всі наші діячі на чужині належно розуміють і бачать цю боротьбу. А цей, на довгу мету розрахований, духовий бій треба належно оцінити й зглибити. Бо це удари без гранат і атомової бомби, удари, скеровані на людську душу, на психіку з допомогою мистецьких творів, з прицілом у найчутливіше місце людини, в 'рацію і емоцію' — в її розум і почуття. Виграє цю боротьбу той, хто володітиме майстерністю захопити в свій полон духовість людини. Програє той, кому розум і душа обросте жиром і він до всього підходитиме 'реалістично'.

Це повинен зрозуміти кожний український діяч, а зокрема той, що працює з молоддю. Треба вміти поєднати свій досвід з молодечею енергією, вказати молоді ідейний шлях і мету. Не сміємо допустити помилок, котрі були зроблені у відношенні до нас, коли ми були молоді.

Нарікання на молодь, які чуємо тут у Німеччині, не мають підстав. Молодь не так-то й винна, вона в засаді добра й вартісна, з більш загальним знанням, ніж мають її батьки. Тільки багато з тієї молоді не мали і не мають доброго прикладу від старших, доброго підходу й вказівок. Вина в цьому обставин, серед яких залишилися українці в Німеччині, ще більша вина з боку старших, які через свою духову настанову неспроможні створити відповідної творчої атмосфери. Більшість

старшого покоління, яке мало педагогічну освіту, втра- тили охоту до праці, відійшли від зацікавлень молоді, відстали від неї. А ряд впливових осіб, з уваги на свої громадські позиції, обмежилися на декларативних за- явах про виховання молоді. Тим часом праця з молод- дю потребує активності, прикладу й душі. Формальні заяви і декларації, не підперті ділами, приносять шкоду.

У висліді витворився стан, що подекуди праця іде тільки для замилення ока і для заспокоєння власної со- вісти, для того, щоб тільки подати в пресі інформації про 'широко розгорнену діяльність', лиш для звітів і реклями. За тими звітами і пресовими репортажами ховається порожнеча, яка впливає на розклад.

При цьому українська молодь, відірвана від більших осередків, у більшості позбавлена будь-якої українсь- кої опіки. Тому було б дуже корисним, якщо б керів- ники молодечих організацій бодай раз у рік зібралися разом для обміну думками і для шукання спільно роз- в'язки, як охопити ту неорганізовану молодь, поділити- ся досвідом з влаштованих вишколів і літніх таборів».

В Німеччині ми почали наново організовувати де- монстрації в Бонні та біля советського посольства в Бад-Годесберзі. Правда, ми вже не мали тисячних де- монстрацій, як це бувало в роках 1948-50. Але ми зі- брали пару соток людей, а пізніше ще менше, зате з великою кількістю написаних кличів, роздачею листі- вок, що вже було роблене при допомозі молоді. Це ма- ло свої будуючі сторінки та скріплювало нашу актив- ність. Демонстрації відбувалися проти русифікації України, проти арештів і за звільнення політичних в'язнів в ССРСР, проти приїзду московських вождів до Німеччини — Брежнева і Шелєпіна. Московська аген-

тура, гніздо якої було й є в Советському посольстві, робила фальшиві доноси, подаючи, що ніби на Брежнєва мають зробити замах. А при тому та агентура подавала прізвища «атентатників» А. Г., Б. Б., І. Х., яких поліція тимчасово затримала і перевірила, що закиди безпідставні. Відразу ж їх усіх звільнено. Большевицька преса часто писала, що в сумівських виховних таборах бандерівці вишколюють терористів. Знаючи, на що агентура Москви здібна, ми мали всі підстави припускати, що та агентура по всіх країнах, де діяв СУМ, завалює міністерства внутрішніх справ наклепами на нас.

* * *

В громадському житті тепер мені довелося зустрітися з типом діяча, який у першу чергу все допасовував до себе і для якого головним було те, яке місце він має зайняти, щоб бути видним репрезентантом з почесними. Я належав до старої підпільної школи, яка нас виховала, що має бути видною наша успішна праця, а не ми. На жаль, людей цієї школи на еміграції знайшлося лише одиниці, які себе вважали слугами справи і всі свої особисті «я» ставили на другому місці.

За деякий час у нас почали висловлювати думку, щоб я дав згоду кандидувати на голову ЦПУЕН, від чого я рішуче відмовився. Такі вимоги передо мною ставило багато людей. Пізніше я завжди був проти того, щоб одна особа перебирала на себе по кілька постів, які запевняють владу, але було б дуже некорисним для справи. Після докладного вивчення становища в громадському житті в Німеччині я зрозумів, що коли треба розвинути діяльність і скріпити осередки українських скупчень, то треба подати їм у першу чергу допомогу. Тоді я постановив собі більше не входити в склад Головної Ради ЦПУЕН, яка має лише морально-кон-

трольне значення. Я вирішив у Головній Управі ЦПУЕН взяти на себе обов'язки організаційного характеру і таким чином скріплювати активність цілого громадського відтинку. Мало людей, в тому політичного і громадського життя діячів, зупиняються над тим, що еміграція є явищем ненормальним, що без приросту вона відмирає. Це був саме час, коли еміграція двадцятих років, яку ми популярно називали старою», відходила приголовшующим темпом. Я розумів, що перед моїм поколінням на еміграції є ще, пересічно, до 25 років діяльності. Коли за ці роки ми не зуміємо приєднати молодше покоління до нашого організованого життя, то з нами і закінчиться еміграційна активність.

Північна Німеччина по українській громадській лінії мала Обласне Представництво, яке підлягало Головній Управі ЦПУЕН. Головою Обласного Представництва був мгр Е. Менцінський, а в склад управи входив проф. С. Бобиляк. Обидва діячі належали до старшого покоління. Через свій вік, активність голови Е. Менцінського почала підупадати. Член управи молодшого покоління дипл. інж. Ю. Ковальчук завантажений професійною працею та різними обов'язками політичної діяльності, не міг того занедбаного стану вирівняти. Серед людей почало зростати незадоволення управою Обласного Представництва. З того стану також був незадоволений проф. С. Бобиляк, який у громаді мав поважний авторитет. Зміни і перестановки серед людей були конче потрібні. Але мені було відомо, що старенький Е. Менцінський навіть про якусь зміну не хотів слухати. З льюальности до нього, до думки Е. Менцінського приєднувалося ще декілька осіб. Але не було ради, з того тяжкого становища треба було вийти, хоча я був певен, що декому по тому залишуся ворогом.

Поряд з перебудовою громадської схеми в Північній Німеччині виринало друге питання, — де взяти людей на місце старих? В моїм пляні було на місце однієї управи Обласного Представництва створити три крайові представництва — на кожний німецький край-«лянд»: Вестфалія, Нижня Саксонія і Гамбург. Отже на місце одного голови й однієї управи треба було дати три голови і три управи. Навколо того вже було багато говорення і шукання за кандидатами, навіть щоб якогось доброго діяча переселити з Мюнхену на Північ Німеччини. З тим я не годився і довший час не виявляв своїх думок.

Коли справи вже не можна було довше зволікати, я скликав до Ганноверу всіх активних діячів з Північної Німеччини і зробив обширну інформацію про громадське положення та реорганізацію і висунув внесок — розв'язати Обласне Представництво. Мій внесок, за винятком двох голосів, був прийнятий. Після того я поставив на обговорення свою думку відносно обсади управ крайових представств. В скороченні моя думка виглядала так: маємо ряд діячів, які довгі роки провадять по осередках всю діяльність. Серед тих людей було ряд тих, які пройшли мною організовані вишколи. Я знав і вірив у їхню працьовитість та відданість. В нас часто якось так траплялося, що тим людям, які постійно виконували всю працю, не давалося їм позицій, на яких вони могли б вироблятися й очолювати, керувати працею, а отже і вести за собою інших. У висліді цієї реарганізації на поверхню діяльності появилися нові прізвища: В. Сорока, М. Хом'як, Т. Пелех, З. Терешкун, дещо пізніше — Е. Шкільник, І. Будівський, П. Вінтонів, П. Липа, М. Кірик, М. Кльовак, Н. Сташків, С. Левчук, С. Вовк.

На Півдні Німеччини — О. Пукальський, В. Мосса,

В. Костик, С. Данів, В. Ткаченко, М. Ковалевська, В. Матвійшин, В. Дутчак, Б. Чайка і ряд інших.

У Вестфалії в розмовах з проф. С. Бобеляком я чув, що він цією реорганізацією був дуже задоволений і з В. Сорокою, колишній політв'язень, дуже добре співпрацював. Проф. С. Бобеляк бачив нашу працю і мав до нас довір'я. Перед смертю він заповів на працю ОУН 50 тисяч німецьких марок.

В Гамбурзі в праці були заангажовані завше солідні старші віком люди, як М. Колішко, Г. Борсук. Пізніші роки показали, що ця реорганізація була потрібна, а крайові представництва своїм складом повели дуже активну працю.

В пізніших роках свої заощадження в заповітах записали на ОУН Дмитро Коваль та Петро Чупляк. Це були люди патріоти, які мали довір'я до тих, що проводили працю, і на продовження тієї праці раніше давали свої сили, а потім віддали своє майно.

КОУГЦУ

Координаційний Осередок Українських Громадських Центральних і Крайових Установ в Європі. Точнішої історії діяльності КОУГЦУ я не знаю. В моїх записках про КОУГЦУ збереглося: в Бельгії, вірніше — в Брюсселі 9, 10 і 11 грудня 1950 року відбулася конференція КОУГЦУ, в якій узяли участь: від ЦПУЕН д-р Ю. Студинський і мгр Р. Ільницький, від СУБ (Великобританія) д-р О. Фундак та мгр Т. Данилів і полк. Долинський, від УДК в Бельгії мгр М. Дзьоба з О. Ковалем та Ярославом Пришляком, від Української Громади в Швеції був Федорчук, а в характері гостя з Франції був інж. І. Попович. На тій конференції зі звітлень представників країн виходило, що у Великобританії

було тоді 40 000 українців, з чого 24 259 осіб були членами Союзу Українців з Британії — СУБ. Працьовитість і поведінку українців британці оцінюють високо. Союз Українських Комбатантів у Великобританії начислював тоді 5 000 членів; Спілка Української Молоді — СУМ у 1950 році у Великобританії начислювала 3 000 членів; Студентська Громада мала 32 члени.

В Бельгії всіх українців було понад 6 000, з них працю мали 4 000 осіб. В УДК були зареєстровані 3 443 особи, а членів УДК було лише 1 047 осіб. В Бельгії в 1949 році створилася опозиційна група до УДК, яка оформила організацію Союз Українців у Бельгії, яка начислювала, за їхніми даними, зареєстрованих 800 членів. В Бельгії активно діяла також Спілка Українських Робітників, був СУМ, студентське товариство «Обнова» та Союз Бувших Вояків. Через тяжкі умови праці серед українців у Бельгії було невдоволення і багато з них старалися виїхати до США і Канади.

Українська Громада в Швеції начислювала близько 300 осіб. Перед вибухом другої світової війни в Швеції проживало лише декілька українців. У час війни до Швеції втекло з Польщі декілька українців. У 1945 році проф. Бернадот привіз до Швеції групу хворих, серед яких були й українці, як ось українські політв'язні Богдан Околот, Степан Чумак, а пізніше з Австрії приїхали родини Арсена Турцевича, А. Лавришина, Григорія Куца. В роках 1947-48 до Швеції втекло багато українців, які були заслані московською владою до Карелії.

В Іспанії українські студенти створили громаду, але кількості її членів не було подано. До КОУГЦУ зголосилися також групи українців з Ірану, Іраку, Сирії, Єгипту, Палестини і Цейлону. Українська громада в Тунісі начислювала понад 300 членів. В пізніших роках з

офіційних даних мені не було відомим, як же ж склалася доля українців, які жили у вищезгаданих арабських країнах.

На час відбування вищезгаданої конференції КОУГЦУ в Німеччині залишилося 29 000 українців. Але серед них було багато таких, що мали надію емігрувати. Українці в Німеччині були у тяжких матеріальних умовах.

На цій конференції КОУГЦУ говорилося також про створення «Світового Союзу Українців» і був виданий комунікат. На жаль, я того комунікату не маю. Потім наступила бездіяльність КОУГЦУ, яка тривала довгі роки.

Активну діяльність КОУГЦУ відновлено в 1963 році й Президія КОУГЦУ складалася з таких осіб: мгр А. Мельник — голова, ред. І. Дмитрів — заступник голови і генеральний секретар — д-р Фостун. Тим часом слідом за УККА, і КУК проголосив підготовку до створення світової громадської надбудови, такої, як ото говорено про неї в 1950 році на зразок «Світового Союзу Українців». У відновлення діяльності КОУГЦУ найбільше праці вклали А. Мельник, І. Дмитрів та С. Фостун, О. Коваль і я.

У травні 1967 року відбувся Здвиг Українців Німеччини в Кенігштайні. В цей час до Німеччини приїхав з Канади Голова КУК о. д-р В. Кушнір і було заплановано нараду, на яку запросили представників громадських організацій з Англії, Австрії, Бельгії, Франції, Швеції, Швейцарії, Голландії й Німеччини. На третій день Здвигу, тобто 18 травня 1967 року відбулася ця нарада. Голова КУК о. д-р В. Кушнір поінформував про підготовку для скликання Світового Конгресу Вільних Українців — СКВУ. З цієї інформації було видно ряд перешкод, які стоять перед організаторами СКВУ. Д-р

о. В. Кушнір заявив, що його приїзд до Європи має завдання допомогти європейським українцям «сконсолідуватися» та приготувитися до СКВУ.

Після інформації Голови КУК о. д-ра В. Кушніра в моєму виступі я подав свої думки: УККА і КУК, які взяли на себе завдання реалізувати ідею скликання СКВУ, повинні були від самого початку покликати до співпраці представників від організацій в Європі й Австралії. В дальшій дискусії виявилось, що дехто до СКВУ вже підготовляв доповідачів, оминаючи Президію КОУГЦУ. В усьому противилися на цій нараді два представники ПУН — п. Іванович з Австрії й п. Лозовінський із Франції, коли йшлося про кандидатів на промовців з Європи на СКВУ. В дальших розмовах виявилось, що від Європи на промовця — СКВУ подають кандидатуру проф. В. Кубійовича.

Я дуже рішуче виступив проти цієї кандидатури. Для мене, як політичного в'язня гітлерівських тюрем і капетів, а перед тим активного діяча підпілля, проф. В. Кубійович був скромпромітований і, на мою думку, сьогодні він повинен займатися своєю професійною працею, а не громадською чи політичною.

Були також спроби вказувати на потребу зміни статуту КОУГЦУ. До цього було пояснення, що восени відбудеться конференція і конгрес КОУГЦУ і делегати повинні все розглянути та винести свої рішення, в тому числі й щодо статуту. На цій нараді я зрозумів, що присутні члени ПУН інж. Д. Андрієвський, Лозовінський і Іванович мали одну ціль, тобто щоб на форумі СКВУ лише вони були видними, а діяльність, яка входила в засяг ЦПУЕН і КОУГЦУ, не належала до їхніх турбот.

Треба підкреслити, що Здвиг Українців Німеччини в Кенігштайні відбувся дуже урочисто і був добре ор-

ганізованим. На Здвиг прибуло багато людей, а зокрема добре і численно зарепрезентували себе сумівці. Було влаштовано дефіляду перед представниками політичного й громадського життя в Німеччині, на якій були також представники з вищеназваних країн, а також голова КУК і голова ЛВУ з Канади, тобто о. д-р В. Кушнір і д-р Р. Малащук. Обидва канадські гості в розмові зі мною висловили свою думку, що вони не сподівалися в Німеччині побачити таку демонстрацію з молоддю і десятками промовців. Увечорі була академія, а в мистецькій частині було ряд виступів мистецької самодіяльності СУМ і професійних мистців, серед яких була також європейського виміру співачка Іра Маланюк. Цей здвиг для всіх мав приємну і будуючу настанову.

Сьома конференція і перший конгрес КОУГЦУ були призначені на 21 і 22 жовтня 1967 року.

17 травня Микола Лівицький оповів мені, що Голова КУК о. д-р В. Кушнір мав розмову на тему СКВУ з усіма УНРадівськими партіями. Також ми довго розмовляли з Лівицьким про становище, яке витворилося серед УНРадівських партій. В цей час Лівицький мав велике напруження з Маковецьким і Фіголем. Це було по Шостій сесії УНРади, яка відбулася в березні 1967 року.

19 травня 1967 року після обіду я довго розмовляв з нашим Єпископом Кир Платоном. Тема була — молодечі виховні табори й духовна опіка над ними, справи робітничого руху і СКВУ. 31 травня в Мюнхені помер інж. Дем'ян Пеленський, поважний і всіма шанований чоловік. 5 червня відбувся похорон, на якому було багато людей.

Всюди напруження, бо почалася війна на Близькому Сході й всі арабські країни роблять наступ на Ізраїль.

Та через перші три дні війни стало видно, що Ізраїль має успіхи.

Багато праці на всі боки, бо все щось нове. Третього червня в Мюнхені я відбув нараду, на якій обговорено всі справи нашої діяльності та супроти виховного складу на сумівський табір. В кінці липня і на початку серпня 1967 року — дуже гарна погода, що сприяє успішному проведенню сумівського табору в Гомадінгені в неділю, 30 липня. До табору приїхав єпископ Кир Платон. Під час Богослуження гарно співав хор. 6 серпня в Гомадінгені відбувся XII-й з'їзд СУМ в Німеччині. Я був головою з'їзду й мав програмову доповідь та заключне слово.

*

Голова Проводу С. Ленкавський сказав мені, що Голова Виконавчого Органу УНРади д-р А. Фіголь запропонував йому відбути розмову й Ленкавський пропонує, щоб при тій розмові я був присутнім. Розмова відбулася в понеділок, 14 серпня. Д-р А. Фіголь прийшов на розмову разом із д-ром М. Заяцем, який не надто політично був ознайомлений з усіма проблемами. Розмова д-ра А. Фіголя ішла не дуже плинно. С. Ленкавський збив його своїми питаннями про політику УНРади, включно з питанням, як він ставиться до «Енциклопедії», в якій говориться про переємство «УРСР» від УНР? Д-р А. Фіголь же хотів, щоб ми узгіднили деякі питання в справах СКВУ. На це питання я відповів, що СКВУ підготовляють громадські організації. Фіголь, мабуть, не припускав, що ми добре поінформовані про розігри в УНРаді й хотів перед Президентом УНР Лівицьким блиснути, що він з нами домоворився в тих чи інших питаннях.

У днях від 17 до 30 серпня 1967 року я подорожую до Швеції. Відвідую міста Мальме, Лінчепінг, Еребро і

Стокгольм, потім Гетеборг і, в Данії, Копенгаген. У Швеції я мав знайомих людей, як Г. Куц, д-р Богдан Скобович, якого я пам'ятав з концентраційного табору. Там я познайомився з рядом нових добрих людей, як А. Лавришин, Арсен Турцевич, Степан Чупак. Я виробив собі погляд на діяльність Шведської Громади, на її спроможності. Такої творчої настанови, як у Німеччині, серед нашої еміграції в Швеції не було, й я вірив, що не буде.

Поряд з усіма нашими громадськими справами, в нас проводяться підготовчі наради для Великого Збору ОУН. Перед конгресом КОУГЦУ до нас на розмову, на тему громадських справ, прийшли члени ПУН (мельниківці) Я. Маковецький, Лозовінський з Франції і д-р Іванович з Австрії. Від нас були С. Ленкавський, ред. І. Дмитрів з Англії й я. Розмова була досить довга і на кінець вони сказали, що мгр Антін Мельник більше не є їхнім кандидатом на голову ЦПУЕН та на голову КОУГЦУ, але вони погоджуються, коли ми на ці пости будемо ставити наших людей. Не знаю їхніх внутрішніх спорів, але є ясным, що вони хочуть усунути А. Мельника з громадських позицій. У відповідь їм я сказав: Якщо б так сталося, як Ви пропонуєте, тоді Ваша преса буде писати, що бандерівці все перебирають у свої руки. Думаю, що на громадському відтинку Мельник вклав багато праці. Чи добре буде його тепер усувати? Мені стало ясным, що вони все узалежнюють від особи А. Мельника: погодимось його усунути, то вони погодяться, щоб наш член був головою ЦПУЕН і КОУГЦУ; не погодимось, — тоді вони можуть стати збоку й ніде не брати участі.

Я не міг бути на цій розмові до кінця, бо на вечір 14 жовтня в Мюнхені була підготовлена академія з приводу «25-ліття УПА», на якій я мав доповідь, і я мусів

туди від'їхати. Але після згаданої зустрічі з мельниківцями в нас на цю тему була розмова, в якій я заступав думку, що ПУН у своїх порахунках з А. Мельником хоче його політично і громадсько зліквідувати нашими руками. Як це станеться, тоді нам робитимуть закиди, що ми опановуємо всі позиції в громадському житті. Навіть як у нас вирине потреба не обирати А. Мельника на голову ЦПУЕН, то треба пізніше це робити, а не в цій каденції. В нас проти моїх тверджень не було заперечень.

21 і 22 жовтня 1967 року в Брюсселі в приміщенні централі Робітничої Християнської Молоді відбувся Перший Конгрес КОУГЦУ. Конгрес відбувся двома частинами, тобто як Конференція на базі старого статуту, і як Конгрес після прийняття нового статуту КОУГЦУ. На Конгресі було присутніх 32 особи, а членами КОУГЦУ були:

Центральне Представництво Української Еміграції в Німеччині,

Союз Українців у Великій Британії,

Українська Громада в Швеції,

Українська Громада в Італії,

Головна Рада Українських Громадських Організацій у Бельгії,

Об'єднання Українців в Голляндії,

Український Громадсько-Центральний Комітет у Франції,

«Обнова» в Іспанії,

КРУА в Австрії,

Український Допомоговий Комітет в Швейцарії.

Конгрес пройшов ділово й успішно та обрав Президію КОУГЦУ в такому складі: мгр А. Мельник — голова, проф. Р. Лісовський — заступник голови, д-р Святомир Фостун — генеральний секретар, о. прот. І. Ба-

чинський — член Президії, мгр Омелян Коваль — член Президії, Степан Мудрик — член Президії. В Контрольну Комісію обрано: о. митр. прот. М. Коржана, пані інж. З. Витязь, дир. І. Равлюка, К. Гарбаря.

Мгр Антін Мельник був головою КОУГЦУ протягом трьох каденцій. На Четвертому Конгресі КОУГЦУ 30 вересня і першого жовтня 1978 року мгра А. Мельника обрано Почесним Головою КОУГЦУ, а Головою Президії КОУГЦУ обрано Степана Мудрика.

СКВУ

Проте, щоб створити громадську координацію і репрезентацію для цілої діаспори, думки були давніше. Як я вже згадав, у 1950 році на конференції КОУГЦУ говорилося про «Світовий Союз Українців». Підготовка до створення такої репрезентації була нелегкою справою. З позиції ЗЧ ОУН за океаном цим питанням постійно займалися д-р Роман Малащук і Ігнат Білинський. В Європі друзі І. Дмитрів, О. Коваль і я доклали багато зусиль, щоб упорядкувати громадську ділянку, а отже потім ми могли увійти об'єднаною силою до координації світового масштабу. В Проводі ЗЧ ОУН за таку громадську координацію в першу чергу був Голова Степан Ленкавський. Не всі члени Проводу були за створення такого тіла. Якби не Степан Ленкавський, то така координація не постала б. Сьогодні на цю тему можуть бути різні коментарі різних людей, що не знають дійсного становища, яке панувало в 60-х роках.

Всі проекти для СКВУ, як Перший Маніфест, Звернення та Резолюції були прочитані членами Проводу ЗЧ ОУН і узгоднені. Коли б не було отого узгоднення, то не було б СКВУ. Ми, активні члени ЗЧ ОУН на провідних позиціях всіх відтинків організованого жит-

тя, дуже добре знали еміграційні середовища, групи та окремих людей і їхній зміст. У наших передбаченнях було це все враховане, тобто що пізніше наростало і мало та має сьогодні місце навколо СКВУ. Доказом цьому є, що ми ніколи не виставляли свого провідного чоловіка на Президента СКВУ та не змагали робити зі СКВУ політичне тіло, бо СКВУ був задуманий і створений не для політики.

Знаю це не з оповідань, а з першоджерел, бо я був активним учасником всіх чотирьох Конгресів СКВУ і працював у комісіях та змагався за ті принципи, які стали базою для створення СКВУ. На Перший Конгрес СКВУ з Німеччини до США їздили 18 осіб, а в тому числі 9 наших провідних членів і два наші прихильники.

В читача може постати питання, чому не всі члени Проводу ЗЧ ОУН були за творення СКВУ? Чим вони свою таку поставу мотивували? Вони були переконані, що до СКВУ прийдуть сили, які, крім змагання за владу, на ніщо інше не спроможуться. Я не можу заперечити, що ці Друзі не мали рації, бо пізніше так воно в дійсності й було. Але я вважаю, що змагання всюди мають бути. В газеті «Шлях Перемоги» після Конгресу СКВУ в числі 4 за 28 січня 1968 року я писав так:

«В час довгої підготовчої праці СКВУ деякі поодинокі особи і групи постійно поширювали вістки, мовляв, бандерівці хочуть зірвати Конгрес, бандерівці хочуть все опанувати. Процес підготовки СКВУ був цікавий і повчальний. Він показав психологію й обличчя не тільки одиниць, але і деяких груп. У процесі підготовки до СКВУ ряд осіб замість включитися в потрібну підготовчу працю, займалися творенням нездорової атмосфери. В них було одне найважливіше: яка партія буде найчисленніша заступлена в Президії, хто буде

мати більше місць і т. п. Після відбуття СКВУ ті самі особи і групи почали широко розписуватися, повчати і картати, вишукувати всі помилки, недоліки. Вистачить прочитати «Український Самостійник» чи «Нашу Батьківщину», в яких густими фарбами у чорнім світлі все змальоване.

СКВУ підготовлявся на громадській базі, хоч не обходилося без політичних торгів і змагань за впливи. Так, такі торги були, але в цьому не потрібно вбачати чогось злого. Вся еміграція, яка була зацікавлена у створенні СКВУ, є політична, і Конгрес світового значення, організований на громадській базі, мусів мати опертя на твердий самостійницький ґрунт. Хоч політичний елемент у підготовці СКВУ мав своє значення, то СКВУ було організовано все ж таки на громадській базі. На першому місці входили в рахунок ті діячі, які працюють на громадським відтинку, незалежно від їх політичної приналежності. Такий підхід не подобався деяким особам, що займаються політиканством, громадським життям не цікавляться, некладають в нього жадної праці, ані грошей, які не мають серед громади жадного авторитету й підтримки, але які з позицій громадських верхів хотіли б накинути свою політичну лінію. В цьому, річ ясна, стоять їм на перешкоді активні громадяни й діячі громадського життя. Тоді постає крик, мовляв, бандерівці все опановують! Але що бандерівці працюють,кладають працю і гроші, — про це не говориться.

Один політичний противник бандерівців, проф. Паливода в Нью-Йорку, висловився так: «Якби ми мали таку силу, як бандерівці, ми б їм показали». Приблизно так само думає дехто інший. Тим самим вони показують свою політичну «зрілість» і психологічну настанову, яка не є конструктивною. Щастя, що в бандерівців

немає охоти «показувати» своїм противникам, а є лише ділова настанова і праця. Бандерівці дуже часто роблять великі поступки і своїм коштом дають можливість організувати для загальних акцій ширші кола еміграції. Це ніяк не послаблює політичних позицій ЗЧ ОУН, а навпаки.

Зібрати всіх разом на форумі СКВУ до одної залі, посадити поруч себе різних людей, не було зовсім простою справою. Думаю, що ніхто з організаторів СКВУ не був таким наївним, щоб вірити в те, що всі особи і групи після Конгресу будуть вдоволені й відразу переродяться. Організатори в цьому випадку прийняли засади домовлення з громадськими центрами, які діють і мають у громадському житті свої позиції. Однак, з прикрістю треба ствердити, що засад домовлення не всі дотримували. З цього треба мати науку на майбутнє, пам'ятати, з ким маємо справу, хто є партнером, а хто комбінатором і гравцем. Прикро, що певні особи не можуть позбутися регіонального і конфесіонального комплексу. Кожний знає, що всі самостійницькі українські сили ставлять національну суверенність на перше місце. Приписувати постійно комусь вплив і змову є перечуленням або інтелектуальним дефектом. Не виключаємо також провокації, розрахованої на незлагоду, до чого постійно змагає агентура КГБ.

Дивним є тепер читати в пресі статті деяких авторів, мовляв, бандерівці вклали найбільше труду в СКВУ, а найменше зискали («Наша Батьківщина»). Тут ще раз люди показують вузький погляд на загальні справи. Немає підходу з кута загальної української справи. Впадає в очі демагогія про те, що, мовляв, бандерівці все опановують і т. п., а раптом висловлюється жаль, що замало зискали. Все це дуже низьке і дешево. Громадські діячі й організації, які стоять на політичній

платформі ЗЧ ОУН, коли приступали до праці підготовчої комісії в СКВУ, були повністю свідомі того, яку ціль має досягнути СКВУ, знали, які труднощі стоять перед ними, знали, з якими партнерами мають до діла, знали також про всі інтриги, які будуть виринати від груп, які безпосередньо не мали жадного стосунку до СКВУ.

Громадські діячі, що орієнтуються на ЗЧ ОУН, на перше місце ставили питання: яке матиме значення СКВУ для визвольної української справи? На нашу думку, СКВУ:

1. Ствердив, що політична еміграція беззастережно стоїть на самостійницьких позиціях. Єдино правильним шляхом є безкомпромісова боротьба за розчленування російської імперії та визволення всіх поневолених народів. Тим самим перекреслено дорогу тим троянським коням, що серед еміграції намагалися ширити погляд, що УССР є українська держава, що треба шукати співжиття з комуністами, притупити в еміграції політичні прагнення, а переставити всю діяльність еміграції під культурним кутом і обмінюватися діалогами та мистецькими ансамблями, що їх висилає Київ на доручення спеціалістів Москви.

2. СКВУ, в протигау твердженням Москви та її наймитів, довів, що еміграція є творча, здатна, в разі потреби, найти спільну мову. Московська агентура на Україні останніх років наполегливо, зокрема серед інтелігенції, веде пропаганду, що еміграція розсварена, роз'їджена ненавистю і нічого собою не являє, далі що всі чесні емігранти починають «переходити» на «радянську платформу», стали членами прогресивних організацій тощо, та що лише купка «буржуазних» націоналістів залишалася ворогом українського народу. СКВУ перекреслив усі ворожі спроби диверсії серед нашого народу, і це має велике моральне значення в Україні.

3. Організатори СКВУ й учасники-делегати ствердили, що в час між двома світовими війнами провадилася політично-революційна боротьба УВО, ОУН, Актом 30 червня 1941 року було відновлено нашу Державність, що УПА під командою Романа Шухевича-Чупринки і політичним проводом УГВР провадила героїчну боротьбу з наїзником за незалежність і суверенність нашого народу. Ці ствердження, прийняті в Маніфесті СКВУ, мають велике значення і підтверджують правильність революційної боротьби, що її провадила ОУН. Акти, ініційовані й роблені революційною ОУН, стали актами всього народу, що підтвердив СКВУ. Всі недоліки і помилки, яких було багато і над якими треба ще зупинитися в порівнянні з вищезгаданими осягами, є маловажні. То не значить, що ми на них маємо махнути рукою і забути; ми їх повинні докладно простудіювати, вивчити їх причини, щоб більше не повторити».

РОБОЧІ БУДНІ

Після повернення з Першого Конгресу СКВУ відбуваю поїздку на Північну Німеччину. Представники зі Східного Берліну від советського Товариства культурних зв'язків, при піддержці дипломатів посольства СРСР в Бонні, організовують «товариства» серед емігрантів. До тих їхніх організацій входять люди, які нами давно вважались підозрілими, а також збирають туди елементи, які до цього часу не мали нічого спільного з організованим життям української еміграції. В Мюнхені советське посольство на січень 1968 року приготує виставку в залі «Дойчес Музеум». Я відразу просив, щоб ми приготували демонстрацію. Пізніше на цю тему довше дискутували з пані Славою Стецько, яка до цієї демонстрації хотіла включити АБН, тобто

ряд груп від народів, які входять в склад АБНУ, й узгіднили плян демонстрації. 10 січня 1968 року сильний мороз, дуже холодно, але ми вже демонструємо. Німецька поліція спостерігала за всім. Ми дотримуємося всіх приписів і були уважні. Ми вже мали досвід, що агентура КГБ посиляла провокаторів, які починали авантуру з розмислом, — спровокувати бійку і нам прийти погану опінію. Увечорі з Кенігспляцу з смолоскипами робимо похід на Крейтмаер вулицю, де колись мешкав і загинув С. Бандера. Там появилися німецькі комуністи і намагалися творити замішання. Але ми на них звернули увагу поліції й людям, щоб не далися спровокувати. На вулиці Крайтмаер були короткі промови: двох німецьких студентів, наших приятелів, і від СУМу М. Франкевича. В поході-демонстрації брало участь близько 200 осіб.

Надворі глибока зима. В суботу, 13 січня в місцевостях Донауешінген, це 200 кілометрів від Ульму, занотовано морозу 37° Ц. 18 січня прийшло повідомлення, що в Цюріху помер Іван Курах, з яким я приятелював довгі роки. Це повідомлення пошта доставила мені з запізненням, і я не міг поїхати на похорон. Але в неділю поїхав до Цюріху, довго розмовляв з пані Курах і відвідав свіжу могилу Покійного.

У квітні 1968 року має бути з'їзд ЦПУЕН і навколо нього знову різні переговори і вимоги. Я вважаю, що для ЦПУЕН не потрібні ніякі перестановки. Знаю людей, хто і що може робити й експерименти для експериментів я вправляти не хочу. На тему з'їзду ЦПУЕН я зробив представникам пораду і висловив своє становище і більше не хотів розводити дискусії.

Робимо з І. Кашубою підготовку до поїздки на зимову Олімпіаду до Франції в Греноблі. 9 лютого ввечорі маємо збори Спілки Українських Журналістів. Спілка

Журналістів дуже збідніла. На зборах було 19 присутніх. Для мене всі ті збори виглядали не творче, без оптимізму. Я вважав, що шкода мені часу на такі збори чи засідання, які нічого творчого не дають. Що тоді такі журналісти можуть дати читачеві?

12 лютого з Кашубою через Швейцарію вибираємося на Олімпіяду до Гренобля. Ми відвідали пресовий центр і нам вдалося нав'язати розмови з кількома советськими громадянами, але не з українцями, яких, як виявилось, в зимовому спорті майже ніхто не репрезентував. Дуже цікаві розмови були в нас з чехами і словаками, які відкрито нарікали на руських.

Після виїзду ред. Данила Чайківського до США в редакції «Шляху Перемоги» працювали М. Стиранка та Б. Вітошинський. Такої стабільної і творчої праці, яка була довгі роки за редакторства Д. Чайківського, не можна було створити. Між двома редакторами в редакції «Шляху Перемоги» дружньої розв'язки не можна було чекати.

Від 5 по 7 квітня 1968 року відбувся XI-й з'їзд ЦПУЕН. На з'їді було 46 делегатів, а разом із гостями присутніх було 85 осіб. Я був головою Президії з'їзду. Я спостеріг, що серед делегатів було мало охочих дискутувати над звітами. Зараз же після з'їзду ЦПУЕН вибираюся до Бельгії, де був від 8 по 16 квітня 1968 року. Великий Збір обрав на Голову Проводу Ярослава Стецька. На літо 1968 року я мав заплановану велику вишкільну програму для поділених груп, тобто початківців, заавансованих, юнаків і юначок. Серед непередбачених труднощів цю програму таки виконав, але то був останній мною підготовлений вишкіл у таких розмірах.

10 і 11 серпня в Новому Ульмі відбувся зліт СУМу у Німеччині. Отець монсеньйор В. Турковид відправив

врочисту Службу Божу. Співав хор під керівництвом проф. В. Гавриленка. Дефіляда відбулася на площі, а ввечорі була забава. На злеті був Голова Проводу Я. Стецько з Дружиною. Я мав коротке слово, в якому сказав:

«Дорога Сумівська Молоде!

В час сьогоднішнього Злету кожний сумівець бачить, що лише добре організована молодеча організація дає молоді можливості ширших форм праці, силу й охоту до дальшої творчості.

Неорганізована молодь розгублюється, дуже часто підупадає під недобрі, а то й ворожі впливи; не може проявити свої здібності так, як це Ви маєте змогу тут засвідчити.

Всі Ваші успіхи є успіхом цілої нашої еміграційної спільноти, замешкалої в Німеччині. СУМ у Німеччині, як і в усіх інших країнах поселення української еміграції, здобув своєю працею передове місце серед українських молодечих організацій і старшого громадянства.

Після масової еміграції з Німеччини виїхала майже вся сумівська молодь. Залишилася шкільна дітвора, з якою нечисленний гурт старших сумівців виховників почав працю. То була важка праця без належних матеріальних засобів, без відповідного зрозуміння старших громадян і також деяких родичів. Також були великі перешкоди з боку людей, які не завжди були спроможні розумніше подумати над завданням, які ставить СУМ, а творили свою негативну настанову і перешкоди для СУМу чисто з чуттєво-групових і конкуренційних причин.

Я хочу від імени всіх тих виховників СУМу, що починали роботу з Юним СУМом, з задоволенням ствердити, що ми цей прикрий час переборолі і вислідом

тої важкої праці є сьогоднішній зліт СУМу, який перед нами поставив ряди сумівського Юнацтва, яке починає перебирати в свої руки дальшу працю і керму найсильнішої молодечої організації в Німеччині.

Дорогі Юначки й Юнаки! Успіх і ріст СУМу тепер залежить тільки від вас, від вашої активної праці, від розумного ставлення роботи, від плекання гармонійної дружньої співпраці серед членів СУМу, серед усієї української молоді і молодечих організацій.

Завданням вашим є працювати і вчитися, виховувати в рядах СУМу модерну і вишколену молодь, яка своєю працею і духовою настановою має відповідати сьогоднішньому часові, сьогоднішньому осягові науки й техніки. Бути творцем всіх цінностей, які потрібні нашому народові. Виховання модерної української людини, ми розуміємо виховання на фундаменті нашої національної правди, з нашого великого й складного минулого, для потреб майбутнього.

Модерною українською людиною вважаємо ту, котра має всестороннє знання, глибокий християнський і національний зміст, здібна переборювати всі життєві труднощі, мобілізувати всі потрібні сили для визволення нашого народу.

Ми не вважаємо за позитивне і модерне явище збочення, яке часто бачимо серед чужинецької молоді у формі різних «гамлерів». Це ознака духового занепаду і фізичного нехлюйства.

Живемо в часи великих наукових і технічних успіхів, розвиток всього йде великими кроками в усіх напрямках, добрих і злих, часто некорисних для нашого народу, для християнського світу. Наша молодь му-
сить іти потрібним шляхом для нашого народу шукати, знати свою правду і мати свій зміст.

Все, що вважалося колись фантастикою, сьогодні стає дійсністю. Праця, обставини, спосіб життя сьогодні є відмінним, як було те в минулому, а завтра буде ще інакшим, ніж сьогодні.

Ми маємо бути психологічно підготовленими, досвід нашого минулого поєднати з працею сьогоднішнього, щоб іти вперед і здобувати все, що потрібне для добра нашого народу в майбутньому. Минуле нам говорить про потребу будування майбутнього. Наша молодь має бути здоровою, ідейною, свідомою своїх завдань і потреб нашого нескореного народу. Наша молодь має вірити в свою здібність, свою силу і пам'ятати, що український народ має таке саме право на незалежність і місце в світі, як і всі інші державні народи. Але те місце для нас маємо зробити-здобути ми самі.

Історія українського народу нам вказує, що в усі періоди наших змагань, у великих грізних боях і походах наша молодь стояла в авангарді. Так було і так буде.

Наша українська молодь, народжена на чужині, не сміє забути, що вона приналежна до великого українського народу. Мусить пам'ятати, чому їхні батьки змушені були залишити свою Батьківщину. Батьки мають священний обов'язок своїм дітям передати любов до України. Любов до України буде великою і правдивою тоді, як молодь буде знати правду, докладно пізнає все наше рідне українське, наше минуле, наші культурні надбання, літературу, мистецтво, буде знати і розмовляти українською мовою. Українську мову сьогодні вивчають чужинці; не сміє бути жадного молодого українця на чужині, щоби не знав рідної мови. Українську мову ворог намагається постійно засмічувати москалізмами. З намаганнями русифікації мови бореться українська молодь в Україні.

Вчіться, працюйте, плекайте добрі прикмети характеру. Будьте чесними супроти себе, супроти своїх родичів, супроти виховників, супроти товаришів і України. В праці будьте витривалі, відважні, пильні і жертовні. Підготовляйте себе до всіх обов'язків суспільно-політичного життя, щоб ви його поставили на вищий рівень, як ваші попередники. Щойно тоді станете корисними членами української національної спільноти.

Вивчайте чужі мови, пізнавайте чужий світ. Говоріть і розповідайте чужинцям правду про Україну, про український нарід, про нашу боротьбу за свою незалежність. Вашим завданням є: до корисної праці в рядах СУМ організувати постійно неорганізовану молодь. Не словами, а ділом доказувати свою здібність, свою працю, свою любов до всього, що наше рідне українське, бо хто вродився українцем повинен бути патріотом.

Молоде патріотичне покоління на Україні постійно перебуває в боротьбі з московським окупантом, який намагається москалізувати український нарід. Москва нищить українські історичні пам'ятки, скарги української культури, привласнює собі осяги української науки. Намагаються в Москві зробити з українців якесь промосковське плем'я. Українці — це великий нарід. Київ колись був культурним центром Сходу. Гін українського народу до незалежності великий, постійний; він набирає на силах. У передові лави борців за все, що українське, вступає молоде покоління, яке ворог виховував у своїх школах. Імена українських патріотів — Караванського, Кандиби, Чорновола, Мороза, Горинів і сотні інших стали широко відомими не тільки еміграції, а й всьому чужинецькому світові як тих, що борються за свої права; за що ворог їх заслав до тюрем і концентраційних таборів.

Геройську поставу Юрія Шухевича, сина Головного Командира УПА, сьогодні подивляє весь світ. Московські окупанти замкнули в тюрмі Юрія Шухевича на п'ятнадцятім році його життя і держать його в тюрмі вже 19 років. Обіцяють йому волю, але під умовою, щоб він осудив свого батька й ті ідеї, за які батько його боровся і загинув. В колах патріотичної молоді України слова з молодого покоління поета Василя Симоненка стали новим заповітом:

Народ мій є,
Народ мій завжди буде!
Ніхто не перекреслить мій народ!
Поцезнуть всі перевертні й приблуди
і орди завойовників — заброд!
Ви байструки катів осатанілих,
не забувайте, виродки, ніде:
Народ мій є! В його гарячих жилах
козацька кров пульсує і гуде.

Наша сумівська молодь в Німеччині, на знак протесту проти незаконности московських окупантів, відбула протестну акцію перед советською амбасадю 5 березня 1968 року. Цим актом наша молодь засвідчила готовість завше прийти з допомогою своїм братам, що живуть і борються в Україні.

Дорогі Юначки і Юнаки! Хай сьогоднішній сумівський Зліт започаткує нову сумівську традицію в Німеччині: кожного року відбувати злети. Показати старшому поколінню свої осяги. Честь Україні!»

19 жовтня із Секретаріату Проводу мене повідомлено, що я маю далі виконувати без змін мої обов'язки. За винятком Мюнхену, по всіх осередках праця проходить нормально. В Мюнхені часто виринають різ-

ні непорозуміння, а зокрема в редакції «Шляху Перемоги», що має вплив і на друкарню. А тоді мені доводиться все лагодити й усувати непорозуміння. Праця ж в установах, в яких я маю обов'язки, як ЦПУЕН, КОУГЦУ, — проходить нормально.

У грудні на мене покладено обов'язки відповідальності за друкарню й адміністрацію Видавництва «Шляху Перемоги». В січні 1969 року я складаю зі себе деякі обов'язки, що належали до закритого сектора. В лютому і березні хворію, що не дає мені змоги належно допильнувати за всіма моїми обов'язками.

Лише аґентура КГБ не залишила мене в спокою. Анонімні листи, телефонні дзвінки, час від часу стверджую стеження за мною. Та цього всього їм було замало. Одного разу по телефону представляється моїй дружині «за старого мого приятеля» якийсь тип; він, мовляв, готовий оповісти дуже «цікаві» справи, але він «зі Степаном не хоче мати справи», не хоче зі мною говорити. Коли це не помагало, тоді вони найшли жертву у Львові й робили спроби підсилати її в Новому Ульмі. Річ ясна, з цього всього я нічого не легковажив, але дивувався їхній глупоті й настирливості, бо ряд речей вони так виставляли, що інакше як глупотою я не міг те все назвати.

10 жовтня в мюнхенському ресторані «Европешіе Гоф» ми скликали пресову конференцію, а 11 жовтня 1969 року врочисто відзначили десяту річницю смерті св. пам. Провідника Степана Бандери. На пресовій конференції говорив і відповідав на запитання журналістів Ярослав Стецько — Голова Проводу. На вшанування десятої річниці смерті С. Бандери приїхали представники нашої Організації з усіх країн. Коротким словом я відкривав жалобну академію, промову виголосив

Я. Стецько. Все випало поважно і врочисто. Ми відчували, що нам бракує такого Провідника, яким був С. Бандера.

МОЇ ДОПОВІДІ В США

Голова Головної Управи ОЧСУ мгр Іван Винник запросив мене, щоб я в ряді відділів прочитав доповідь. Ми вибрали тему доповіді «Наступ ворога на українську еміграцію». Вже 14 жовтня 1969 року я летів до Нью-Йорку, а перед очима проходили мені образи, які запам'яталися з-перед десятиох років. Події того часу мені так глибоко врізалися в моїй пам'яті, що їх ніяк не можу позбутися. В Нью-Йорку мгр І. Винник подав мені плян моїх поїздок, а я за тим ствердив, що він добрий пляновик і економіст. Цей плян виглядав так:

1) Гартфорд	19 жовтня	16) Честер	16 листопада
2) Бостон	21 жовтня	17) Трентон	18 листопада
3) Коговс	23 жовтня	18) Бруклін	20 листопада
4) Амстердам	24 жовтня	19) Ньюарк	22 листопада
5) Ютика	25 жовтня	20) Нью-Йорк	23 листопада
6) Сиракюзи	26 жовтня		
7) Бінгамптон	28 жовтня	21) Асторія	24 листопада
8) Рочестер	31 жовтня	22) Джерзі-Ситі	25 листопада
9) Пітсбург	1 листопада		
11) Чікаго	7 листопада	23) Йонкерс	26 листопада
12) Чікаго	8 листопада	24) Пассейк	27 листопада
13) Палатайн	9 листопада	25) НьюБронсвік	28 листопада
14) Клівленд	12 листопада		
15) Філядельфія	15 листопада	26) Боффало	29 листопада
		27) Гемстед	30 листопада

Доповідь тривала годину часу, але питання і дискусії по доповіді затягувалися часами на дві години.

В кожному місті я зустрічав своїх добрих друзів, з якими ніяк не було можливим довше порозмовляти. Я ствердив, що я говорив на тему, на яку в США ніколи доповідей не було. Тема викликала таке зацікавлення, що можна було цілу ніч сидіти і говорити, зокрема коли була мова про терор і вбивство Провідника. 2 грудня 1969 року я повернувся до Німеччини.

Кілька років пізніше на запрошення Головної Управи «Ліги Визволення України» я виголосив доповідь в: Монреалі, Ошаві, Ст. Кетренсі, Гамілтоні, Садбурі, Тундер-Беї, Вінніпезі, Саскатуні, Едмонтоні, Калгарі й Торонті.

НАШІ ПОЛІТИЧНІ ПРОТИВНИКИ

Наші політичні противники залишилися зі своїми програмами, але без членів, а деякі також без проводу. Політична партія мусить мати провід і членство. Провід політичної партії мусить працювати на кожному відтинку суспільно-політичного життя, знати всі проблеми і мати на всі питання свою відповідь. Провід мусить вивчати ворога і ґрунтовно всі процеси, які відбуваються на Україні. Це все важка і послідовна праця. Провід політичної партії мусить мати тісний зв'язок зі своїми членами. Постійно їм давати інформативний матеріал, робити вишколи, наради, щоб члени політичної партії вчилися і вироблялися, щоб партія була активною. Активність політичної партії є доказом її живучості. Це загальновідомі справи, про які не було б потрібно писати. Я ж про це пишу тому, що в наших політичних партіях цих підставових первнів не було. Хочу коротко намалювати образ наших політичних партій, який був в кінці 60-х і на початку 70-х років на терені Німеччини.

Найчисленнішою членством і прихильників була партія УРДП під проводом Івана Багряного. Члени ЦК партії в Німеччині пішли на добре платні посади до американських Інститутів вивчення СССР та Радіо «Свобода»: Ф. Гаєнко, В. Міняйло, А. Ромашко. Вони залишили своїх членів і прихильників без належної опіки. Після смерті І. Багряного Видавництво «Українських Вістей» залишилося на плечах А. Глиніна. В партії наступив розкол на праву фракцію під проводом М. Степаненка і ліву Ф. Гаєнка. Ніхто з членів ЦК партії не їздив по осередках з метою скріплювати працю і вишколювати членів. Партія не виказала зацікавлення справами українського шкільництва й громадського життя. На протязі деякого часу це дуже негативно відбилося на їхньому членстві й прихильниках, які погрузли в своїх особистих справах. У вищезгаданих роках Крайовий Комітет УРДП на Німеччину й Австрію начислював близько 60 осіб. Діяльність партії не виказала активності. Все обмежувалося до суперечок в УНРаді.

Соціалісти мали лише декількох людей: Панас Феденко в Німеччині, його син Богдан Феденко з дружиною(невістка Панаса Феденка) у Франції, С. Довгаль, І. Лучишин. Потім вони між собою посварилися і С. Довгаль та І. Лучишин приєдналися в УНРаді до політичного напрямку Миколи Лівіцького. Панас Феденко хотів бути Президентом УНР в екзилі й через те, що його план не здійснився, лаяв М. Лівіцького і всіх націоналістів. Ще до діяльності Феденків належали спори і суди з І. Лучишином.

УНДО — стара галицька партія на цілий Європейський континент мала таких членів: М. Добрянський, Онисько, Ковальський, Л. Макарушка і потім до них

пристав колишній мельниківець д-р Федорончук в Італії.

УНДС складався зі старих емігрантів. Цей Союз довго очолював М. Лівицький. У Німеччині членами Союзу були: Зінченко, О. Юрченко, Василів, Т. Леонтіїв, Г. Ткаченко, С. Мілінська.

ЗП УГВР і ОУНз (двійкарі) мали разом близько 13 осіб-членів.

Партія Доленка — СЗСУ, який помер у серпні 1971 року, зісталося двох членів: Ю. Семенко і В. Огородник.

Гетьманців вже як партії на терені Німеччини не було. В Мюнхені жив інж. Швець, як одинокий гетьманець.

Члени ПУН (мельниківці) на терені Німеччини не мали організаційної мережі. Їхнім осідком залишився Мюнхен, де замешкали: Яків Маковецький, Дмитро Андрієвський, Володимир Дідович, Фелікс Кордуба, Б. Микитчак, М. Березюк, проф. Ю. Бойко, Антохій, Тофан, Маруняк, Забавський, Мардак і, може, ще декілька їхніх прихильників. Члени ПУН, що мешкали в Мюнхені, цікавилися і постійно працювали на громадському відтинку. Вони почувалися до обов'язку праці так само, як ми. Оминаючи політичне напруження, ситуація вимагала співпрацювати з ними в громадських організаціях. Дуже позитивну працю в злагодженні напруження між нами і ПУН завше виконував о. архи-пресв. Палладій Дубицький, який з середовищем ПУН був довший час пов'язаний. На мою думку, члени ПУН постійно себе вважали за «вирощену еліту», хотіли всіх поучати, об'єднувати й усе своє вважати за єдине «правильне та мудре». Але практика показала, що нічим мудрим вони не могли похвалитися. Вийшовши зі складу УНРади, вони нічим не виказалися в діяльності, в політичній діяльності на зовнішньому відтинку в них

не зроблено нічого, що бодай якоюсь мірою можна було б зрівняти з діяльністю, яку проводить наша Організація в АБН. Пізніші роки ті партії, які в своєму складі мали старших віком людей, довели до самоліквідації, як: УНДС, СЗСУ, УНДО і соціалістів.

Я вірю, що коли б ці партії мали свідомих людей, які постійно держали б зв'язок з громадами, де жили їхні прихильники, то вони могли б здобути будь-яке число членів і продовжити існування своєї партії.

КІЛЬКА СЛІВ ПРО НАС

Члени ОУН на чужині виявили велику організаційну діяльність, жертвенність і патріотизм. Наша активність охопила всі ділянки життя. Ми були молодими, здоровими і не міркували, не думали мислями емігранта. При допомозі нашої організаційної діяльності ми плекали любов до України. Це давало нам силу до праці, охоту до науки й почуття до активної та послідовної праці. Ми спостерігали за тими, що відірвалися від українського організованого життя. Вони зневірилися, втратили здорову духову настанову, національне почуття і нічого корисного немає з них для нашого народу.

Разом з масовою еміграцією з Федеральної Республіки Німеччини виїхало й наше членство. Виглядало так, що ми в Німеччині вже не маємо сил для виконання тих завдань, що потрібно. Наші члени, кандидати і симпатички в Німеччині не були належно виробленими, без досвіду. Своїм прикладом ми викликали охоту до праці й поглиблення нашого знання. Час показав, що наша праця допомогла деяким друзям виробитися на діячів і проводити працю по скупченнях українців. Ми пережили важкі часи, ворожі удари й нерозумне став-

лення до нас наших партійних противників. Це нас загартувало, ми не розгубилися, а вірили в нашу правду.

Проаналізувавши становище в Україні, тиск ворога і національні процеси серед молодого покоління, бачимо, що ми стоїмо на правильних позиціях, що нам треба далі працювати. У всіх надбаннях, створених на еміграції, є наш вклад праці. Наші пляни, наші постанови нами надалі мають бути виконуваними, це дасть нам успіх і повагу в суспільстві. В Німеччині ми замало маємо молодих людей для праці, але ми маємо певне число молодих людей, які знають українську національну проблематику і вони свідомі своїх завдань. В Німеччині не маємо належного розуміння наших національних ідей, але не маємо також перешкод їх плекати. Українській еміграції, науковцям і політикам не вдалося зломити неправильний погляд, що українці це те саме що «руські»; не вдалося довести, що українці мають свою історію, свою національну культуру. В Німеччині панує старий погляд великоросійського комплексу та новий постійний тиск Москви. Ніяка країна в світі, де діє організована українська еміграція, не має такої поширеної діяльності КГБ і московського тиску, як це має місце в ФРНімеччини. Це заставляє нас бути уважними в нашій праці.

*

Кожний день був напружений; було багато праці. Я був задоволений тим, що по всіх осередках у Німеччині на всіх відтинках провадилася гармонійна співпраця, був витворений дух дружнього відношення між людьми. Лише в редакції «Шляху Перемоги» було напруження, що мало вплив на друкарню. І це мені забирало більше часу, ніж на те потрібно було. Після від-

ходу з редакції «Шляху Перемоги» М. Стиранки на початку травня 1970 року відійшов Борис Вітошинський. Пост головного редактора «Шляху Перемоги» перебрав Петро Кізко.

З задоволенням спостерігав я розвиток праці Спілки Української Молоді. Все молоде неспокійне і малостабільне, але бурхливо живуче. СУМ забирав у мене багато часу й уваги, але розвиток у сумівській діяльності йшов таким руслом, який я уложив у 1965 році. Другу каденцію в Крайовій Управі очолювали молоді люди, яких я пізнавав. На поверхні діяльності виринали нові молоді люди. Серед них починали вироблятися дехто в праці. Для мене було важливим, хто з них викажеться стійким у праці й можна буде на нього робити ставку на майбутнє. Але для мене це ще заскоро робити оцінку кожному зокрема.

11 серпня 1973 року в Гомадінген відбувся XV-й з'їзд СУМ. На пост голови Крайової Управи, на якому до цього був М. Франкевич, прийшов ще молодший за нього — Роман Шупер. Зміна на посту голови була потрібна. На цьому з'їзді я мав доповідь, в якій я сказав:

«Спілка Української Молоді в Німеччині сьогодні відбуває свій XV-й Крайовий З'їзд. П'ятнадцять з'їздів у житті організації — це доказ живучості й активності організації. В наших еміграційних умовах це успіх. СУМ в Німеччині, після масової еміграції за океан, опинився у важких умовах. До масового виїзду емігрантів з Німеччини СУМ був передовою організацією, на всіх відтинках еміграційного життя він стояв на передових позиціях. Після масового виїзду в Німеччині залишилося невелике число активних сумівських діячів і шкільна дітвора. Почалася, так би мовити, організаційна праця наново й організування перших сумівських таборів у Шонгав.

Це була важка праця у важких матеріальних обставинах, але з великою надією на майбутнє, з палким вогнем у серці тих, хто ту працю починав і від того часу починаємо числити наші крайові з'їзди, яких сьогодні є вже п'ятнадцять. Висліди цієї праці хоча не зовсім такі, які потрібні для СУМ, але вони є доказом ось цього, що сьогодні табором керують і організовують молоді люди, тобто ті школярі, з якими ми починали в 50-х роках перші кроки праці. Ми, виховники СУМ, вчили і вчимо сьогодні, що людина є творцем усіх цінностей. Ми змагали виховати в Спілці Української Молоді молодого повновартісного члена суспільства на фундаменті нашої національної правди і нашого великого та складного минулого, щоб член СУМу мав всестороннє знання з глибоким змістом і вірою в Бога і нашу національну правду.

Лише людина з великою вірою, зі знанням здібна переборювати всі життєві труднощі. Живемо в часи великих наукових і технічних досягнень. Розвиток науки і техніки йде великими кроками в різних напрямках, — добрих і злих, тобто часто некорисних для людини. Члени Спілки Української Молоді мають бути до всього приготовлені, стояти на передових місцях всіх ділянок життя. Сьогоднішній час вимагає, щоб наша молодь фізично і духово була здоровою, ідейною, свідомою, що вона приналежна до великого українського народу, що український нарід має бути, має право у світі жити своїм незалежним життям так само, як живуть інші державні народи.

Українська еміграція, зокрема українська молодь, яка живе серед чужого оточення, серед чужих і часто ворожих впливів, мусить бути озбрєсена нашою національною правдою. Москва, ворог вільного світу, вкладає дуже багато матеріальних засобів для того, щоб

поширювати свої впливи. Московські агенти шукають шляхів до української молоді, щоб її збаламутити. Лише добре знання нашої історії, нашої культури, наших звичаїв і про становище на Україні збереже молодих людей від фальшивих і принадних комуністично-московських впливів.

Сьогоднішнє становище в Німеччині вимагає від вас, друзі, щоб ви свою організацію — Спілку Української Молоді зробили активнішою. Ваша молодеча енергія і ваші завзяття мають бути спрямовані на розбудову мережі СУМ. Ви повинні все зробити, щоб у сумівських рядах була організована молодь, яка до цього часу не належить до молодечих організацій. Молодь, яка походить з мішаних подруж і не говорить українською мовою, також має бути з нами, зі Спілкою Української Молоді. Ця молодь має бути приятелем України, знати правду про Україну, про український народ, і цю правду разом з нами поширювати та спільно боротися з ворожими впливами.

Ви, дорогі сумівки і сумівці, зробіть усе, щоб своєю діяльністю охопити всі скупчення українців і поширити там працю СУМ. Не легковажте, а використайте знання і досвід ваших друзів із старшого покоління. Ваша сила й енергія, ваші знання і досвід, разом із знанням старших, — то велика сила для організації. Створіть у рядах СУМ творчу і гармонійну настанову та почуття обов'язку праці й відповідальности, щоб уся молодь, приналежна до СУМ, вчилася, працювала, плекала добрі прикмети характеру, щоб ви всі були чесними супроти самих себе, супроти своїх родичів і виховників. Хай клич «Бог і Україна!» буде вашим змістом. У праці будьте пильними і витривалими, жертвеними і відважно йдіть назустріч всім перешкодам і перемагайте їх. Вивчайте все наше рідне українське і піз-

навайте чужий світ та його вивчайте. Говоріть правду про Україну, про український народ і про його боротьбу. Словом і ділом виконуйте свої обов'язки.

На цьому місці від імени Виховної Ради всім друзям, що кожної хвилини були й є готові до праці в СУМ, складаю подяку.

Звертаюся до наших приятелів, старших членів СУМ і родичів, — не забуваймо свого обов'язку вчити нашу молодь любити все, що є українським. Любов до всього нашого рідного українського буде великою і правдивою тоді, як наша молодь буде знати наше минуле, наші звичаї, наші культурні надбання.

Праця СУМ по осередках потребує виправлення і скріплення. Зокрема зверніть увагу на дітвору і шкільну молодь. Ми бачимо, що в останніх роках в цілій Німеччині занепала сумівська самодіяльність, зникли танцювальні, хорові і вишкільні гуртки. Тепер вашим обов'язком є: все відновити і поширити.

Сьогоднішній сумівський табір має назву імени Симоненка, померлого молодого поета.

Пам'ятаймо, що ми є частка українського народу. Хоча ми і на чужині, але ми живемо одними думками, одним стремлінням з нашим народом. Наша праця тут, на чужині, потрібна для нашого народу, який бореться за свої права, за свою незалежність. Боротьба нашого народу провадиться різними формами, різними верстами нашого народу.

Зупинімося над тими відомостями, які маємо з України. Ці відомості хоча і не віддзеркалюють у повних розмірах усього того, що там діється, але бодай якоюсь мірою показують нам тамтешню жахливу дійсність і безкомпромісову боротьбу, яка там ведеться. З іншого боку це показує нам підлість ворога й наївність

чи глупоту тих людей, що на еміграції намагаються поширювати вістки, мовляв, «Українська Радянська Соціалістична Республіка» є суверенною державою, що в Україні все добре і т. п.

Пригадаймо, як нас усіх схвилювала вістка, що в Києві згоріла бібліотека Академії Наук, скарбниця нашого народу. Пізніше на суді (судили 20 травня 1961 року за підпал Погружальського) виявилось, що бібліотеку підпалено навмисно, щоб молоде українське покоління не мало змоги знайомитися з правдивими джерелами про Україну, бо ті джерела говорять інше, ніж те, що представляє світові сьогодні комуністична Москва.

Потім на еміграцію різними шляхами прийшли відомості, що: Лук'яненко Левка, народженого 1927 року на Чернігівщині, засуджено на кару смерті; Віруна Степана, народженого 1935 року на Львівщині, засуджено на 11 років; Кандибу Івана, народженого 1930 року на Підляшші, — на 12 років; Лібовича Олександра — на 10 років; Луцькова Василя — на 10 років. Їх советський суд покарав за те, що вони згідно з конституцією СРСР поставили внесок відділити Україну від Росії і щоб вона була самостійною державою.

Десь незадовго після цих вісток на еміграції появилася щоденник і поезії Василя Симоненка, в якому описана національна та соціальна неволя в Україні під московською окупацією. Пригадаймо, що в цей час Москва поза кордони вислала групи українських туристів і мистецькі ансамблі з чуттєвим кличем «Ми з України!», щоб баламутити емігрантів. На еміграцію починає, хоча і дуже слабо, проникати література, яку ми тут і там називаємо «захальною». Все це дає нам змогу збільшувати наше знання про становище в Україні.

Приблизно в той саме час, як була заарештована гру-

па Лук'яненка, КГБ у Львові розкрив іншу підпільну групу, яка називала себе «Українським Національним Комітетом». Членів цієї групи було суджено у Львові від 16 до 23 грудня 1961 року. Після процесу Коваля Івана і Грицину Богдана розстріляно, бо так розпорядилася Москва. Гната Володимира і Гурнія Романа також було засуджено на кару смерти, але потім цей вирок замінено на 15 років тюрми кожному. Іншим членам Українського Національного Комітету присуджено вироки по 15 і 12 років тюрми.

На еміграції стало відомо про арешт українського журналіста і кореспондента Київського радіо та телебачення, автора епохальної книжки «Лихо з розуму» Вячеслава Чорновола, бо він відмовився свідчити на закритому суді проти братів Горинів. Разом із братами Богданом і Михайлом Горинями було засуджено закритим судом автора книжки «Більмо» Михайла Осадчого. Стало відомо, що в Станиславові було заарештовано декілька робітників, які належали до таємної організації «Об'єднана Партія Визволення України», з того засуджені такі українці: Ткачук Ярема, Гарматюк Богдан, Тимків Богдан, Площак Мирон, Струтинський Іван. Всі вони дістали по 10 років тюрми кожний. Слідом за цим у тому ж Станиславові, що сьогодні зветься Івано-Франківськ, знову викрито таємну організацію, яка мала назву «Український Національний Фронт». Ця організація користувалася архівом ОУН. Члени «Українського Національного Фронту» передруковували статті з «Ідеї і Чину». Їхній журнал називався «Батьківщина і свобода». За приналежність до цієї організації Дмитра Квецька було засуджено до 15 років ув'язнення (він має закінчену вищу освіту); старшого лейтенанта міліції Василя Дяка засуджено до 13 років, філолога і публіциста Зіновія Красівського засуджено до 12 ро-

ків; Лесіва Ярослава, Кулинич Василя, інж. Губку Івана, Меленя Мирона і Качуру Миколу кожного засудженого до 5 років позбавлення волі.

В інших судових процесах було засуджено ряд молодих людей. Студента Москаленка і робітника Куксу Віктора засуджено за те, що вони першого травня на одному з високих будинків у Києві вивісили блакитно-жовтий прапор із тризубом і написом «Ще не вмерла Україна, ще її не вбито!».

Восени 1963 року в Дніпропетровську заарештовано поета Івана Сокульського, студента Миколу Кульчинського й асистента металургійного інституту Віктора Савченка. Їх заарештовано за авторство листа, який відомий під назвою «Лист творчої молоді Дніпропетровського». Згаданий лист підписало близько трьох сот осіб молоді й вислали голові ради міністрів України Щербицькому, членові політбюра компартії Овчаренкові, секретареві Спілки письменників України Дмитрові Павличкові. Сокульського засуджено на чотири з половиною роки ув'язнення, Кульчицького — на два з половиною і Савченка — на два роки позбавлення волі. Треба підкреслити, що згаданий лист написаний з чисто комуністичних позицій, лише вказував на русифікацію і вичислював українців, яких звільнено з праці лише тому, що вони говорили по-українському. В тому ж листі є й цікаві факти злочинів комуністів, які вигідні Москві, але їх за злочини не притягнуто до відповідальності. В листі описується ганебне й обурююче те, як якась московка Крилова розкопала могилу кошового Запорізької Січі Сірка і кістки зібрала в мішок. На запит обурених людей вона відповіла: «А ви знаєте, що он бил врагом русского народа».

З «Українського вісника» ч. 4 довідуємося про замордування Алли Горської. Мисткиня відома з співавтор-

ства вітражу Шевченка в Київському університеті. Компартія наказала той вітраж усунути і від того часу почалася нагінка та переслідування Алли Горської, що закінчилося вбивством її.

В цілому світі сьогодні широковідома справа Валентина Мороза. З ув'язнення прийшло його «Останнє слово», в якому він описує, що не покорився окупантові. На еміграції ми маємо змогу прочитати такі Морозові твори: «Репортаж із заповідника Берії», «Хроніка спротиву», «Серед снігів». Кожний українець повинен прочитати ці твори.

Знаємо, що Москва нищить українські історичні пам'ятки. На еміграцію продісталася «Заява» Чорновола, яку він у формі протесту до Президії Верховного совєту УССР написав у справі нищення стрілецьких могил у Львові на Янівському цвинтарі. Не забуваймо, що маємо справу з ворогом, який нищить не лише живих, але навіть викидає кості мертвих, перед якими має такий самий страх, як і перед живими українцями.

Не можна промовчати злочинів, які практикує Москва над українськими політичними в'язнями, членами ОУН, яких ув'язнено відразу після закінчення війни. Знаємо, що св. пам. Михайло Сорока просидів у тюрмах і концтаборах 27 років; д-р В. Горбовий — 25. Маємо нагоду чути голоси чужинців, які перебували разом із вищезгаданими українськими борцями в концтаборах і тюрмах. Ті чужинці високої думки про українських мучеників у Московській імперії. Найновіші відомості, які прийшли на еміграцію, говорять, що Іван Ільчук, народжений 1925 року на Волині, карається в російських тюрмах і концтаборах уже 25 років; Олекса Більський перебуває в советських тюрмах і концентраційних таборах уже 35 років, де й осліп (див. «Шлях Перемоги»

за 29 липня 1973 року ч. 31 і за 5 серпня 1973 року ч. 32).

Поруч з мужчинами караються по тюрмах і українські жінки: Катря Зарицька, Анна Дідик, Дарія Гусяк. Всі вони відбули по концтаборах і тюрмах по 25 років.

Світові відомо про ув'язнення сина ген. Чупринки, — Юрія Шухевича. Йому було лише 14 літ, як його російські окупанти ув'язнили, відсидів 18 років, на короткий час його звільнили, і знову потім замкнули й засудили.

Не можна оминати мовчанкою новіших в'язнів: Івана Геля, Івана Світличного, Євгена Сверстюка, Ігоря Калинця, Ірену Стус-Калинець, Івана Стуса, Тараса Мельничука, Стефанію Шабатуру, Миколу Плахотнюка, Олексу Сергієнка, Зіновія Антонюка, Василя Лісового, Івана Коваленка, Євгена Пронюка, Володимира Ракицького, Леоніда Плюща, Анатолія Решетняка, Данила Шумука, Ірену Сенік, Івана Дзюбу. Всі вищезгадані українські патріоти — це люди з вищою освітою, науковці, письменники, поети. Ворог нищить жорстоко, нещадно. Але це не страшає наших борців, які свідомо йдуть на смерть чи довічне тюрму.

Ми часто чуємо, як наші люди на еміграції нарікають, що вільний світ, західний світ глухий до московських злочинів. Так, то правда. Світ цей глухий і німий. Але запитаймо самих себе, чи всі українці у вільному світі є чулими до тих терпінь і страждань наших патріотів в Україні? Чи всі українці на чужині почуваються до обов'язку щось зробити, допомогти в цьому нашому змагу? Скільки українців на еміграції живуть тільки своїми особистими інтересами і дбають про свій шлунок та матеріальні збагачення, забуваючи, до якого вони народу приналежні? А скільки маємо таких, що самі не допомагають, не працюють на українсь-

кій ниві, а перешкоджають тим, що жертвенно працюють для українства? Маємо і таких, що служать ворогові.

Коли б усі українці на еміграції вложили б максимум своїх сил і засобів у нашу працю, то для визвольної справи нашого народу був би величезний успіх.

Величезне значення має діяльність наших молодих друзів, членів Спілки Української Молоді у формі демонстрацій чи голодівок на оборону українських в'язнів в ССРСР. У цьому випадку наша молодь у Німеччині заслуговує на признання. Але потрібно все зробити, щоб у таких випадках, тобто в таких акціях число молоді збільшилося.

На підставі тих інформацій, що ми оце чули, маємо змогу виробити собі образ про важке становище і боротьбу в Україні, про боротьбу під немилосердним московсько-советським терором. Знаємо, що відомості з України, які до нас доходять різними шляхами, неповні й часто доходять до нас дуже спізнено. На підставі «захаявної» літератури та всіх інших інформацій ми бачимо, що в Україні йде боротьба за наше національне і соціальне визволення. В цю боротьбу включилося молоде українське покоління, виховане в комуністичній школі, яка таки не вбила в ньому української душі. Молоде покоління в Україні стверджує, що УССР не є українською суверенною державою. Москва нищить усе, що змістом є українське, русифікує Україну при допомозі різних зрадників українського народу. Москва використовує Україну економічно. Як бачимо, що все вищезгадане відповідає тим самим твердженням, що ми твердимо тут. Значить, ми є на одному і тому самому фронті, — край і еміграція.

Коли б не наша діяльність на чужині, то Москва

все зуміла б перед світом приховати та сфальшувати правду про Україну й чужинцям насвітлювати її лише з московських позицій. Ми мусимо говорити про Україну правду й поширювати її серед чужинців. Ми мусимо провадити акції й демонстрації в обороні українських патріотів, апелювати до сумління вільного світу та різних гуманітарних організацій. В авангарді тих акцій має стояти й їх організовувати сумівська молодь».

НАШ ВОРОГ

Імперіялістична Москва русифікує наш народ, фальшує нашу історію, нищить історичні й культурні пам'ятки нашого народу, ні на мить не дає спокою українській еміграції. На цю тему я написав багато статей, виголосив понад сотню доповідей. Також писав про це саме у своїх більших працях. І все ж таки вважаю за конечне також у цій праці коротко зупинитися на діяльності ворога проти нас, не зважаючи, що, можливо, доведеться повторитися.

Молоде українське покоління на чужині, яке вже не вважає себе за емігрантів, повинне пам'ятати, що саме переживали їхні діди і батьки. Після закінчення війни у 1945 році московська комуністична партія й її уряд вважають за злочинців усіх тих, хто залишився на Заході, а на підставі Ялтинського договору намагалися всіх неповоротців додому насильно репатріювати. Всіх неповоротців московська пропаганда називала перед Заходом воєнними злочинцями, коляборантами, гітлерівськими наймитами. І в той же час та ж сама пропаганда промовчувала, що серед цих людей-неповоротців є українські політичні в'язні гітлерівських концтраційних таборів.

В 1955 році Москва змінила свою тактику в боротьбі з національними еміграціями. Вона почала змагати до того, щоб внести роздор і поділ серед еміграції. Політичних і громадських діячів вона далі п'ятнувала як злочинців, а інших почала називати «дорогими співвітчизниками». У вересні 1955 року московський уряд видав «амністію» всім тим, що були на Заході, закликав усіх повертатися на батьківщину. Для цієї мети навіть створив окремих комітет у Східньому Берліні під назвою «За повернення на Батьківщину». Одночасно проти провідних діячів ворог КГБ почав сильний моральний і фізичний терор та вербувати серед емігрантів свою агентуру. Жертвами терору в українців стали д-р Лев Ребет 1957 року і Провідник Степан Бандера 1959 року.

В 1960 році ворог удосконалює свою тактику наступу на українську еміграцію. На місце «Комітету за повернення на Батьківщину» творить активне «Товариство культурних зв'язків». Через це товариство ворог намагався проникнути в еміграційне організоване життя і його розкласти. Починається новий план ворога наступу на еміграцію.

Дають дозвіл відвідувати емігрантам рідних в Україні, а рідним з України приїздити в гості до емігрантів на Заході. Це уможливило для КГБ простежити в деталях за рядом родин на еміграції й шукати нагоди зробити для себе з того потрібні користи.

Коли я називаю КГБ нашим ворогом, то це не зовсім точно. Всі плани наступу на еміграції опрацьовує спеціальний відділ при Центральному комітеті КПСС, до диспозиції якого стоять у великій кількості фахівці різного калібру. КГБ в цьому відношенні залишається лише виконавцем планів компартії СРСР. КГБ являється апаратом компартії для терору. І все ж ЦК

КПСС та уряд СРСР у своїх терористичних діях пережили після другої світової війни дві великі компромітації, що змусило їх зробити з того відповідні висновки.

КГБ післяв Ніколая Хохлова вбити діяча НТС Околовича. Але Хохлов перейшов на Захід і зрадив доручений йому плян та передав американцям спеціальну зброю та список співпрацівників КГБ на Заході. Агент КГБ вбивник Сташинський перед німецьким найвищим судом викрив вбивство Л. Ребета та Провідника С. Бандери і тим поставив перед судом уряд СРСР. Ці випадки для Москви були дуже компромітуючими і в ЦК КПСС зроблено з того висновки для удосконалення своїх методів злочинної праці. Це не значить, що ЦК КПСС відмовився від терору. Насильство, це є духовний складник московської душі, а терор, це складова частина програми КПСС.

КГБ почав застосовувати методи розкладу еміграцій при допомозі інфільтрації агентів, дезінформації й пропаганди. Ціль ворога — духово знищити противника, зробити його нездібним до праці й боротьби. В парі з тим викривати антимосковські ідеї й їх представляти як антилюдяні, асоціальні, реакційні. Тепер КГБ оминає частих терористичних акцій. Якщо ж їх застосовує, то дуже солідно підготовлені, щоб смерть виглядала цілком природньою, або спричинена нещасливим випадком, на якісь приватні порахунки, щоб у тому не було політичних мотивів і не падала підозра на КГБ. Використовує КГБ також професійних злочинців-убивників («кіллерів»), щоб за гроші на Заході усувати фізично своїх противників злочинними руками. Професійних вбивників не бракує.

КГБ найбільше занепокоєний такими групами і середовищами, куди вони не можуть інфільтрувати сво-

їх агентів; до таких середовищ, як правило, вміло застосовується фізичний терор. Агенти КГБ своїх ворогів, коли йдеться про українську еміграцію та провідників-членів ОУН, намагаються постійно мати під своїм контролем, все про них знати. Зокрема про спосіб життя емігрантів, провідних членів ОУН все докладно вивідати і знати, щоб у відповідну хвилину політичного напруження чи перед вибухом війни всіх їх фізично зліквідувати.

Плян боротьби з еміграцією, який виконує КГБ, опрацьований на довшу мету з врахуванням слабости людської пам'ятати, політичної глупоти противника і політичного клімату у світі. Советські армії, які стаціонують у Східній Німеччині, Чехо-Словаччині, Угорщині, мають засекречені терористичні відділи, призначення яких, — на випадок війни в західних країнах знищити тих політичних діячів, яких вважають у Москві за ворогів. Згадані відділи складаються зі спортсменів, які прекрасно вишколені для акцій при різних умовах та приготовлені для діяльності групами по 3-5 осіб. Ці терористи спеціального призначення є під командою «особих отделов і політуправління» армії (військового КГБ). Відповідного часу ті терористичні відділи можуть бути скинені з літаків на чужі території, тобто туди, де живуть приречені на знищення люди. Коли ми ознайомимося з рядом фактів терористичної діяльності Москви, то зрозуміємо, що все роблене Москвою має агресивний характер, для опанування чужих країн.

БЕЗСОННІ НОЧІ

Вони приходили до мене у тяжкі дні моєї підпільної діяльності. Тяглися довгі години нічної тиші. Тоді думки снували тривожні питання: Як буде? Що принесе

мені завтрашній день? Що принесе наша боротьба? А потім приходив твердий молодечий сон.

Я мав безсонні ночі в'язня, засудженого на кару смерті, що сидів в одиночці. Поруч мене сиділи такі ж саме друзі, як я. Ми чекали на смерть, чекали в безправному становищі, але з великою вірою і надією на Божу ласку.

Тоді безсонні ночі були дуже довгі. Годинами перед очима проходило фільмовою стрічкою моє недовге, але бурхливе, повне небезпек життя: бойові дні, радість успіхами, гіркота невдачами і незмірна віра в нашу правду.

Все це починалося від дитячих років. У ці безсонні ночі мої уста часто повторювали відому тюремну поезію:

«... А моя юність більш не вернеться,
Без діл до краю, марно пропаде ...»

Крім слів поезії, приходила думка, що давала мені внутрішнє вдоволення: «Засни. Твій шлях мужньо пройдений до самих тюремних ґрат».

Пригадую безсонні години молодечого гарячого кохання, переповнені фантазіями і заздрістю; це скоро проходило.

Я маю сьогодні безсонні ночі, але вони є інакшими, ніж були вони в підпіллі чи тюрмі. Нічна темнота і тиша тепер на мене діють спокійно, не хвилююче. Проходить година за годиною, і думка малює мені образ, що потрібно ще зробити, що полагодити. Часто стаю біля вікна і дивлюся на темні бльоки будинків, споглядаю на погашені вікна, де сплять по цілоденній праці люди і набираються сил до прийдешнього дня. Може в тих темних вікнах десь хтось стоїть так само, як і я?

У цю безсонну ніч лечу думками на рідну землю,

під рідну стріху, якої вже немає. Відчуваю і бачу там покірну тишу, в якій неспокійно, втомленою працею і духовою неволею тривожно спить наш брат-українець. Далі перед очима виринають холоді дикі і мрячні північні простори, задушні ночі азійського півдня, де всюди мучиться і карається українець. Я щиро їм всім шлю привіт і бажаю їм щастя, щоб їм приснилася наша соняшна Україна, їхні рідні та друзі.

Потім перед очима стають силуетки понурих будівель-тюрем різних міст московської імперії, колючі драти концентраційних таборів, скавуління вартових вівчарок-собак і традиційна груба московська лайка.

Ця картина мені знайома. Я сидів у таких тюрмах і концтаборах; лише вони були гітлерівські, нацистські, але вони зовсім подібні до московських, комуністичних. Одні й другі мали і мають одну ціль — нищити український національний зміст, знищити непокірних, незалежних, щоб виховати раба, слухняного, без душі і змісту, що за бляшку й орден продасть матір і брата.

Гітлерівські нацисти не могли годитися на нашу неprimиренну поставу до расизму і колоніалізму. Ми були ворогами Третього райху. Сьогодні нас нищать москалі, бо ми не хочемо бути советськими, чи «радянськими» людьми. Ми хочемо бути українцями, з своєю національною душею, з своїм Богом у наших серцях. Ми хочемо бути собою на своїй землі.

Ми будемо собою, ми будемо незалежними. Час працює з нами для нас, за нашу правду.

Моя безсонна ніч спокійна, з сильною і великою вірою в нашу українську правду.

Тихий такт годинника чути в темноті, потім голосна крапля води з водопроводу падає лунко. Включаю світло і на білий папір записую думки безсонної ночі.

Кінець

В попередній книжці моїх спогадів «ПОЧАТОК НЕ-
ВІДОМОГО» на стор. 174 вкралася помилка, а саме:
«Автором праці в „Україна в огні й бурі революції,» є
проф. Ісаак Мазепа, а не П. Феденко.

ПОКАЖЧИК ІМЕН

- Абакумов 24, 25
 Авторханов 192
 Адаменко 215 а
 Аденауер К. 80, 190, 125
 Аджубей 182, 201
 Айзенгауер Д. 61
 Аксентов 30
 Андрієвський В. 167
 Андрієвський Д. 19, 20, 21,
 22, 23, 47, 132, 229, 251
 Андропов Ю. 16, 204, 205
 Анджеевський Л. 39, 47
 Антонович М. 49
 Антохій 251
 Антосієвич 38, 39
 Апонюк Е. 96
 Аристов 26
 Артемів 25
 Артим І. 108
 Ахмед 131
- Бабяк О. 166
 Багнюк В. 96
 Багрянний І.: 20, 111, 118,
 121, 122, 126, 165, 167, 187,
 213, 250
 Бадені 124
 Бай 132
 Бакович П. 177, 178, 180, 181
 Бандера С. 12, 14, 16, 17, 23,
 43, 48, 49, 50, 54, 56, 59,
 67, 68, 69, 71, 72, 73, 74,
 75, 76, 78, 79, 80, 81, 86,
 95, 116, 118, 119, 197, 199,
 200, 220, 240, 247, 248, 266
 Бандера А. 66
 Бандера Н. 136, 145
 Басбіг 21
 Башук П. 136
 Бенцаль Я. 17, 18, 20, 47, 91,
 116, 117, 120, 121, 132,
 186, 188, 193, 194, 195, 196,
 197, 199, 200, 208
 Бентлей А. 21
 Берія 24, 25, 206
 Берман 38, 39
 Березюк 251
 Вернадот 227
 Бесага І. 43, 63, 138
 Беляев 26
 Берут Б. 14, 37, 38, 41
 Бичкович В. 18
 Більський О. 261
 Білінський А. 126, 213, 234
 Боднар 215
 Богай Д. 130, 136, 190, 198
 Богдан 158
 Бойко Ю. 251
 Бойко І. 91, 215
 Бойдуник О. 47
 Боненкамп 160
 Бонін Е. 22
 Борсук 226
 Борецький 171
 Бобиляк С. 224, 226
 Брандт В. 44, 189, 190

- Брежнев Л. 16, 26, 29, 36,
173, 201, 203, 204, 205, 206,
222, 223,
Бристугерова Л. 39
Брилевський-Босий 158
Будівський І. 6, 225
Булганін Н. 25, 26, 27, 186
Бурко Д. 166
Бучинський Д. 188
Бучко І. 72, 114
- Вакуленко 132
Вальбаум 57, 59, 117
Вальчев Д. 56, 72, 76, 136
Вангауер 144
Васькович Г. 90, 112, 117,
123, 136, 186, 192, 194, 215
Василів 251
Василакі В. 63
Вацик В. 165
Вашенко Г. 23
Вебер 135
Вергун Й. 132, 143
Венерштрам 187
Вецковський 39
Витязь З. 234
Винник І. 248
Вінграновський М. 30
Вінтонів П. 225
Вінцік 67
Вірер-Гех 132
Вірзінг 96
Вірський 191
Вірун 258
Вішневський 65
Вітошинський Б. 136, 190,
197, 241, 254
Владзімірський 24
Вовк А. 45, 167, 215
Вовк Я. 225
- Вовчук І. 18, 70, 71, 72
Войтович Ю. 52
Волянський 38
Волощенко М. 166
Воронов 204
Ворошилов 25, 141, 204
Воскобійник М. 19
- Гаас 160
Гавриленко В. 173, 174, 242
Гайовий Я. 210
Гаєвський 39
Гаєнко Ф. 150, 213
Гальчевський 39
Ганц 57
Гановський Е. 180
Гарасим 104
Гарбар К. 234
Гванг-Йон 127
Гекенбергер 135
Гель І. 262
Генелевич Я. 132
Гілліе 21
Гільтайчук 166
Гімлер 160
Глинін А. 250
Гнат В. 259
Голинський 70
Гомзин 16
Горбанюк Н. 66, 67
Горбовий 261
Горині 172, 245, 259
Горська А. 260, 261
Григорович І. 166, 168, 179
Григорович К. 168, 179
Гриньох І. 22, 71, 92, 115,
193, 197
Грицина Б. 259
Грицюк 131
Грім 104

- Грудка М.-Калина 108
 Губка І. 260
 Гуебнер 38
 Гузенко І. 7
 Гуцал 209
 Гусяк Д. 262
 Гурній Р. 259
- Гарбовський 42
 Гелен 71, 80, 81, 128, 133
 Георкадзе 141
 Гжицький В. 215, 216, 217
 Гжибовські 38, 41
 Гловінський Є. 132
 Гольдберг 41
 Гомулка 14, 26
 Гурецький 40
- Данилів 226
 Данів С. 226
 Дебрицький Р. 91, 136, 208, 216
 Деканазов 24
 Демсей 161
 Демчук О. 132, 136, 192
 Деркач П. 108
 Дечаківський В. 86, 208
 Джугало К. 184
 Дзвінківський 215
 Дзиндра Я. 18
 Дзюба 226, 262
 Діберт 47
 Дідович В. 251
 Дідик А. 262
 Дітріх С. 118
 Дмитрів І. 70, 92, 198, 228, 234
 Дмитришин С. 71, 92, 123, 193
- Добрянський М. 250
 Добрянський Л. 19
 Довкан 38, 41
 Довгаль С. 132, 250
 Додд Т. 22
 Дон-Левін 122
 Долинський 226
 Доленко В. 45, 110, 111, 166, 167, 214, 251
 Домбровські З. 59, 60
 Доскач 167
 Дорожинський М. 18
 Драбат Г. 17, 70, 136, 198
 Дубицький П. 18, 71, 72, 209, 251
 Дублянський А. 166
 Дубровський В. 19
 Дукаль С. 165
 Дуда М. 91
 Дудінцев 30
 Дуліяш 39
 Дубчек 204
 Дутчак В. 6, 123, 165, 226
 Дюрчанський Ф. 56
 Дякун А. 22
 Дяченко 165, 168
 Дяк 259
- Ергардт 125, 126, 190
- Єндик Р. 132
 Єреско 121
- Жалін 60
 Жемевка 215
 Живульська К. 39
 Жоров В. 33
 Жуков 26, 27, 28, 36, 201
 Журливий 23

- Забавський 40, 250
 Заблоцький Ю. 70, 198
 Зайдель 135, 145
 Залізник М. 165, 209
 Зарічанський Т. 70
 Зарицька К. 262
 Заяць М. 231
 Зварич А. 51
 Зварич П. 51
 Зварт 91
 Зенон 111
 Зінченко 251
- Іван XXIII
 Іванович 229, 232
 Іванців 51, 71, 197
 Ільницький Р. 226
 Ілічов 31
 Ільчук 261
- Кабулов 24
 Кагановіч 26, 27
 Калиненць І. 262
 Калинник О. 20, 23
 Кандиба 172, 245, 258
 Капустінський К. 79, 80
 Капустянський 23
 Караванський 172, 245
 Карась Л. 64
 Качмарська О. 165, 166, 168
 Качур 260
 Кашуба І. 16, 17, 43, 49 50,
 68, 74, 76, 79, 86, 90, 109,
 110, 111, 112, 113, 114, 115,
 116, 117, 118, 123, 127, 130,
 132, 136, 183, 184, 186, 192,
 208, 241
 Кашуба М. 193
 Квецько Д. 259
 Казанівський Б. 95
- Кенеді 130, 187
 Керничий Ю. 51
 Керод В. 55
 Керстен 19, 21, 23, 135, 146
 Кириленко 204
 Кириченко 26, 27
 Кізко П. 254
 Кірик М. 225
 Кісільов 42
 Клеменс 187
 Климишин М. 18
 Климишин-Кармелюк —
 Крук 101, 103, 104
 Климов — Климів 95, 211
 Кльовак М. 225
 Кляров 41
 Кмета 19, 22, 23
 Коваль Д. 226
 Коваль І. 259
 Ковальчук Ю. 13, 216, 224
 Коваль О. 190, 226, 228, 234
 Ковалевська М. 6, 226
 Ковальський 105
 Ковальський М. 22, 250
 Ковальчик 38
 Коврига Й. 166
 Колішко М. 51, 226
 Козак В. 6, 48, 49
 Коконовська Н. 165
 Комаринський Г. 52
 Конан 21
 Консв І. 10
 Коновалець Е. 49, 50, 133,
 139, 171, 185
 Кордуба Ф. 120, 251
 Коржан М. 132, 234
 Коритко І. 93
 Корниляк П. 70, 132, 169,
 230
 Корпанюк Я. 123

- Косач Ю. 183
 Косаревич — Косаренко 132
 Косигін 36, 173, 201, 204
 Костенко 30
 Костецкий І. 119, 185, 192
 Костик В. 215, 226
 Костюк С. 91, 136, 109, 215
 Кох Е. 52, 160
 Кравців 70, 72
 Краль 190
 Крамер 160
 Красівський З. 159
 Кратко 41
 Крилов 260
 Крохмалюк 168
 Крутий Й. 63
 Крушельницький І. 70
 Кубійович В. 229
 Кудлик 70
 Кузбит С. 211
 Кузьма С. 95
 Кулинич В. 260
 Куліш П. 185
 Кульчицький 260
 Кун А. 135, 145
 Куняковський 33
 Кук — Коваль 114, 115, 116
 Кукса В. 260
 Курах І. 97, 98, 100, 183, 185, 240
 Куровець — Скоб 54, 55
 Кутузов 192
 Куц 227, 232
 Кушнір В. 228, 229, 230
 Кушпета О. 136

 Ладанов 25
 Лавришин А. 227, 232
 Лебедь М. 76, 115

 Левенець 198
 Левчук С. 51, 225
 Леник В. 50, 51, 91, 217
 Ленкавський С. 17, 23, 24, 43, 54, 68, 70, 71, 75, 86, 88, 90, 111, 115, 116, 121, 127, 132, 133, 182, 188, 190, 200, 207, 208, 214, 217, 231, 232, 234
 Леонтів Т. 178, 179, 251
 Леськович І. 19, 71, 92, 132
 Левінов 79
 Легуда 67
 Леман 67
 Ленкевич 40
 Липа П. 136, 225
 Липківський 171
 Лисий 220
 Лиховий І. 214
 Лібгольц С. 67, 127, 128, Лібович 258
 Лівицький М. 111, 212, 213, 214, 230, 231, 250, 251
 Лінге 60
 143
 Лісовський Р. 233,
 Ліщинський-Соляник Фо-
 норато 52, 53, 55
 Лозовий М. 18
 Лозовінський 229, 232
 Локач 165
 Луговенко 215
 Лукіяненко 258, 259
 Лучишин 220, 250
 Луцьків В. 258
 Лялін 38

 Мадден Р. 21
 Маєр 117
 Мазепа 191

- Мазуров 204
 Май К. 44, 45
 Май К. 44, 45
 Майстренко І. 20, 132
 Мак Е. 75, 117, 136
 Макарушка 250
 Маковецький Е. 121
 Маковецький Я. 18, 230, 232, 251
 Максиміліян 164
 Маланюк 230
 Малащук Р. 70, 136, 230, 234
 Малиновський 28, 62
 Малиняк 93
 Маленков 24, 25, 26, 27, 34
 Маллетер 16
 Малкович 71
 Мандрик В. 104, 105, 106, 107, 108
 Манько В. 166
 Маркос 7
 Марусин М. 114
 Маруняк 251
 Мардак 251
 Марченко І. 13
 Марчук І. 55, 56, 117, 118, 122
 Матвієйко М. Усміх 55, 75, 114, 115, 116
 Матвіїшин В. 226
 Матюшенко І. 47
 Махровіч 21
 Меламуд 33
 Мелень 260
 Мельник Андрій 93, 110, 207,
 Мельник Антін 18, 120, 208, 228, 232, 233
 Мельник Т. 96
 Мельничук Ю. 183
 Мельничук 262
 Менцінський 209, 214
 Меркулов 24
 Мизир 163
 Микитчак 251
 Микула 198
 Микулин А. 23, 24, 187, 199
 Миськів Д. 17, 47, 92, 128, 199
 Михайлишин 91
 Михайлов 65
 Мікоян 27, 61, 68, 202, 204
 Міллер 73, 74
 Мінцев 38
 Міняйло В. 120, 213, 250
 Мір 135, 145
 Молотов 26, 27, 28
 Мороз 67
 Мороз В. 245, 261
 Моргентау 122
 Мосса В. 6, 225
 Москаленко 25
 Мриц 52, 92
 Мудрик С. 16, 17, 43, 47, 75, 79, 114, 116, 124, 136, 144, 179, 184, 209, 211, 234
 Мудрик О. 51, 165
 Муратов І. 64
 Мухижданов 26
 Накашідзе 56, 72, 131, 136
 Несмачний 215
 Невський 192
 Ніканор 72
 Нікітин-Широкостеп 214
 Ніновський В. 49
 Нодь Імре 16, 26
 Нойвірт 135, 145
 Носенко Ю. 25, 188

- Оберле 135
 Оберлендер 71, 80, 81, 91,
 133, 185
 Овчаренко 260
 Огородник В. 209, 251
 Околот-Скобович 227, 232
 Олесків В. 70, 198
 Олійник І. 165, 215
 Олійниченко П. 23
 Онисько 250
 Орехов 41
 Орлецький 120
 Ортинський Л. 11, 19, 21, 22
 Осадчий М. 259

 Павленко 22
 Павлов 31
 Павличко 260
 Павлишин Я. 108
 Падох Я. 135, 136, 146
 Паливода 236
 Панахид І. 108
 Патан С. 96
 Пашник П. 192
 Пекарчук 167
 Пеленський Д. 92, 132, 239
 Пеленський З. 19, 22
 Пелех 52, 225
 Пенковський О. 184
 Первухін 26, 27
 Пестрак М. 215
 Петлюра С. 123, 171, 198
 Петерс 51
 Петров 206
 Пірідо Ф. 22, 45, 47
 Підгайний Б. 54, 55
 Підгорний 28, 202, 204
 Плахотнюк М. 262
 Площак М. 259
 Плющ В. 18, 20, 23

 Плющ Л. 262
 Побігуший Е. 54, 92
 Погружальський 258
 Покорний 56
 Поль Інге 129, 141
 Поліщук П. 18
 Полонська-Василенко 167
 Полянський Я. 71
 Полянський 204
 Попович 92
 Попович І. 14, 226
 Поспелов 26
 Пришляк Я. 226
 Принцев 88
 Прокопів П. 165
 Прокопів Я. 165
 Пронюк Е. 262
 Проскурницький М. 71, 92,
 193
 Процайло М. 48
 Пукальський О. 225

 Радкевіч 38
 Ракицький 262
 Рачинський І. 168
 Растворов Ю. 206
 Ребет Д. 115, 135, 139, 145
 Ребет Л. 64, 126, 146, 266
 Ревак 126
 Решетняк 262
 Ріпецький М. 19
 Річ В. 72
 Родик 178, 179, 181
 Рождественський 30
 Романчик 179, 180
 Романюк М. 126, 185
 Ромашко В. 250
 Ромковський 40
 Руденко Г. 87, 191

Рудько М. 52
 Ружанський 40, 41
 Рузвельт 36, 37
 Рудницький М. 64
 Рябишенко А. 18
 Сабуров 26, 27
 Савченко 260
 Самутін П. 52, 132
 Сапіга І. 16, 22, 23
 Сверстюк Є. 262
 Світличний І. 262
 Семенко Ю. 251
 Семичасний 30, 188
 Сеник І. 262
 Сергій 139, 140, 141, 186
 Середа 124
 Серов І. 28, 30, 61
 Симоненко Василь 172, 246, 258
 Синілов 25
 Ситник 215
 Сінгтон 161
 Сірко 260
 Сітніковський 145
 Скаба 30
 Скалибог — Нагай 47
 Скардегат 56
 Сліпий Й. 170, 171, 181
 Смолич Ю. 64
 Сокульський 260
 Соловій 123
 Солженіцин 30
 Сорока В. 6, 45, 52, 136, 185, 209, 215, 225, 226
 Сорока М. 261
 Спиридонов 25
 Сталін 8, 10, 24, 25, 26, 36, 134, 192, 203
 Стахів В. 45, 130, 144
 Статтефф 56

Сташинський Б. 50, 126, 128, 129, 130, 131, 134, 135, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 181, 184, 185, 186
 Сташків Н. 225
 Стельмащук 67
 Степаненко 213, 250
 Стецько Я. 12, 15, 17, 22, 43, 46, 48, 56, 72, 76, 79, 90, 115, 117, 136, 139, 186, 190, 191, 214, 241, 242, 247, 248
 Стецько С. 239
 Стиранка М. 136, 241, 247, 254
 Стронціцький В. 19, 20
 Струтинський 259
 Студинський К. 18
 Студинський Ю. 18, 52, 53, 92, 132, 226
 Суворов 192
 Сулятицький С. 45, 110, 111, 132
 Суслов 26, 27
 Сухоручко 66
 Сушек 41
 Сушко В. 136, 165, 216
 Таборівський 39
 Тайльор 161
 Тарасюк І. 214
 Терновська Е. 173
 Терешкун З. 225
 Тилявський І. 197
 Тимків Б. 259
 Тимчук—Шарко Іван 72, 92, 93, 95
 Тіто 26, 62
 Ткаченко В. 123

Ткаченко Г. 251

Ткачук Я. 259

Тофан 251

Турковид В. 71, 166, 167,
168, 169, 173, 174, 182, 193,
241

Турцевич А. 227, 232

Тюшка О. 17, 136, 217

Файгін 40

Файкгам 22

Фальгер 73, 74, 135

Фаркаш 56

Фаталібей 64

Феденко Б. 250

Феденко П. 150, 220, 250

Федоренко Г. 60, 87

Федорчук 226

Федорончук 251

Фельфе 187

Фельк 122

Фіголь А. 230, 231

Філь М. 13, 123

Фостун С. 228, 233

Франкевич М. 165, 240, 254

Франко 46

Фріде Д. 44

Фукус 69, 73, 74, 75, 76, 144

Фукус д-р 53

Фундак О. 226

Фурцева 26, 31

Хмільовська І. 166

Холявка І. 123, 193, 201,
217

Хомляк Г. 91

Хомяк М. 185, 225

Хохлов 266

Хробак 19, 47

Хрущов Н. 25, 26, 27, 28, 29,

31, 35, 36, 61, 63, 68, 82,
134, 182, 186, 190, 201, 202,
206

Цап С. 91

Цимбалістий 136

Цьокан М. 166

Чайка Б. 215, 217 і 226

Чайківський Д. 54, 64, 115,
136, 182, 192, 200, 207, 208,
217, 241

Чанкайшек 46, 186

Чеботарів М. 45, 110, 167

Червоний 79

Чернак 64

Черчіль 36, 37

Чорний І. 120

Чорновіл 172, 245, 259, 261

Чупак С. 227, 232

Чупляк 226

Чучкевич О. 93, 94

Шабатура С. 262

Шавалюк В. 123, 124

Шавалюк М. 123

Шарко Б. 168

Шарубін 39

Швець 251

Шверник 26

Шевченко В. 185, 216

Шевчук М. 124, 193

Шевчук П. 70, 136

Шелест 202, 204

Шелепін А. 30, 61, 141, 142,
188, 204, 222

Шепілов 26, 27

Шкільник Е. 225

Шмідт Г. 160

Шог 91

- Рудько М. 52
 Ружанський 40, 41
 Рузвельт 36, 37
 Рудницький М. 64
 Рябишенко А. 18
 Сабуров 26, 27
 Савченко 260
 Самутін П. 52, 132
 Сапіга І. 16, 22, 23
 Сверстюк Є. 262
 Світличний І. 262
 Семенко Ю. 251
 Семичасний 30, 188
 Сеник І. 262
 Сергій 139, 140, 141, 186
 Серета 124
 Серов І. 28, 30, 61
 Симоненко Василь 172, 246, 258
 Синілов 25
 Ситник 215
 Сінгтон 161
 Сірко 260
 Сітніковський 145
 Скаба 30
 Скалибг — Нагай 47
 Скардегат 56
 Сліпий Й. 170, 171, 181
 Смолич Ю. 64
 Сокульський 260
 Соловій 123
 Солженіцин 30
 Сорока В. 6, 45, 52, 136, 185, 209, 215, 225, 226
 Сорока М. 261
 Спиридонов 25
 Сталін 8, 10, 24, 25, 26, 36, 134, 192, 203
 Стахів В. 45, 130, 144
 Статтефф 56
 Сташинський Б. 50, 126, 128, 129, 130, 131, 134, 135, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 181, 184, 185, 186
 Сташків Н. 225
 Стельмахук 67
 Степаненко 213, 250
 Стецько Я. 12, 15, 17, 22, 43, 46, 48, 56, 72, 76, 79, 90, 115, 117, 136, 139, 186, 190, 191, 214, 241, 242, 247, 248
 Стецько С. 239
 Стиранка М. 136, 241, 247, 254
 Стронціцький В. 19, 20
 Струтинський 259
 Студинський К. 18
 Студинський Ю. 18, 52, 53, 92, 132, 226
 Суворов 192
 Сулятицький С. 45, 110, 111, 132
 Суслов 26, 27
 Сухоручко 66
 Сушек 41
 Сушко В. 136, 165, 216
 Таборівський 39
 Тайльор 161
 Тарасюк І. 214
 Терновська Е. 173
 Терешкун З. 225
 Тилявський І. 197
 Тимків Б. 259
 Тимчук-Шарко Іван 72, 92, 93, 95
 Тіто 26, 62
 Ткаченко В. 123

Ткаченко Г. 251
Ткачук Я. 259
Тсфан 251
Турковид В. 71, 166, 167,
168, 169, 173, 174, 182, 193,
241
Турцевич А. 227, 232
Тюшка О. 17, 136, 217

Файгін 40
Файкгам 22
Фальтер 73, 74, 135
Фаркаш 56
Фаталібей 64
Феденко Б. 250
Феденко П. 150, 220, 250
Федоренко Г. 60, 87
Федорчук 226
Федорончук 251
Фельфе 187
Фельк 122
Фіголь А. 230, 231
Філь М. 13, 123
Фостун С. 228, 233
Франкевич М. 165, 240, 254
Франко 46
Фріде Д. 44
Фукс 69, 73, 74, 75, 76, 144
Фукс д-р 53
Фундак О. 226
Фурцева 26, 31

Хмільовська І. 166
Холявка І. 123, 193, 201,
217
Хомляк Г. 91
Хомяк М. 185, 225
Хохлов 266
Хробак 19, 47
Хрущов Н. 25, 26, 27, 28, 29,

31, 35, 36, 61, 63, 68, 82,
134, 182, 186, 190, 201, 202,
206

Цап С. 91
Цимбалістий 136
Цьокан М. 166

Чайка Б. 215, 217 і 226
Чайківський Д. 54, 64, 115,
136, 182, 192, 200, 207, 208,
217, 241
Чанкайшек 46, 186
Чеботарів М. 45, 110, 167
Червоний 79
Чернак 64
Черчіль 36, 37
Чорний І. 120
Чорновіл 172, 245, 259, 261
Чупак С. 227, 232
Чупляк 226
Чучкевич О. 93, 94

Шабатура С. 262
Шавалюк В. 123, 124
Шавалюк М. 123
Шарко Б. 168
Шарубін 39
Швець 251
Шверник 26
Шевченко В. 185, 216
Шевчук М. 124, 193
Шевчук П. 70, 136
Шелест 202, 204
Шелепін А. 30, 61, 141, 142,
188, 204, 222
Шепілов 26, 27
Шкільник Е. 225
Шмідт Г. 160
Шог 91

Шпак-Запорожець 95
Штеменко 60
Штраус В. 44
Шумахер 135
Шумілов 31
Шумка С. 52, 199
Шумук Д. 262
Шупер Р. 254
Шухевич Роман 80, 220, 239
Шухевич Юрій 245, 246
Штикало Д. 76, 90, 136, 188,
199

Щерба Семен 166, 168
Щербицький 260

Юрченко О. 47, 251

Яворська Н. 165
Ягуш 135, 138, 144
Янтух 154
Яременко М. 165, 168
Яремишин П. 179

ЗМІСТ

Міжнародне політичне положення	7
Послідовна й активна праця	11
Комісія Керстена	19
В Московській імперії	23
Ялта по-московському	36
Поширюємо нашу працю	42
Напружена праця і трагічний удар	61
Жовтень 1959	81
Моральний і фізичний терор нас не страхав	86
Мої земляки, Друзі і Приятелі	92
Мій друг Іван Климишин	101
Володимир Мандрик	104
Наша праця на всіх відтинках	109
Правди не приховати	127
Дні праці	130
Злочинець-агент КГБ перед судом	135
Розмова з молодим комуністом	147
Любов до України давала нам силу	151
Мої різдв'яні святкування	152
Зеленосв'яточні спогади	157
Цього не можна забути	159
Новий Ульм	164
Неділя на чужині	174
Бувало й таке	176
Непослаблена праця	181
Пам'яті Друга	193
Унадок Нікіти Хрущова	201
Постійна активність	207

КОУГЦУ	226
СКВУ	234
Робочі будні	239
Мої доповіді в США	248
Наші політичні противники	249
Кілька слів про нас	252
Наш ворог	264
Безсонні ночі	267

ТОВАРИСТВО КОЛ. ВОЯКІВ У. П. А.
ім. ген.-хор. Романа Шухевича-Тараса Чупринки в ЗДА
ТОВАРИСТВО КОЛИШНІХ ВОЯКІВ УПА В КАНАДІ
БРАТСТВО КОЛИШНІХ ВОЯКІВ УПА
ім. св. Юрія Переможця в Європі

ГРАМОТА

КАПТУЛИ ЗОЛОТОГО ХРЕСТА, ВИДАНОГО
У 25-РІЧЧЯ СТВОРЕННЯ УПА,

стверджує, що

Дру: *Мудрий Степан-Мечник*

має право посідати й публічно носити Золотий Хрест,
видааний у 25-річчя створення УПА, за свою участь
у революційно-визвольній боротьбі на користь України
й Українського Народу.

Дано в місті постійно на зужиті дня 1967 року.

Миротворець
Миротворець
Голова

Фурман
Фурман
Секретар

Микола Григорів
Микола Григорів
Адміністратор

Заступники Голови:
інж. Степан Голяш
Микола Фриз
інж. Микола Кошик

Члени:
Д-р Богдан З. Гук
Михайло Черешньовський
Володимир Макар

